

**ANAR RIZAYEV’İN “BEŞ MERTEBELİ EVİN
ALTINCI MERTEBESİ” ADLI ROMANINDA
MUHTEVA**

Ferhat İMER

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN**

**ANAR RIZAYEV'İN “BEŞ MERTEBELİ EVİN ALTINCI MERTEBESİ”
ADLI ROMANINDA MUHTEVA**

Ferhat İMER

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN**

**KARABÜK
Haziran 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	8
Abstract.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
BİRİNCİ BÖLÜM	17
AZERBAYCAN	17
1.1. Azerbaycan	17
1.1.1. Azerbaycan Adı	17
1.1.2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi.....	18
1.2. Azerbaycan Türkçesi	20
1.3. Azerbaycan Türk Edebiyatı.....	21
1.3.1. Çarlık Rusya Öncesi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813 Öncesi).....	22
1.3.2. Çarlık Rusya Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813-1917)	24
1.3.3. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1920-1991).....	28
1.3.4. Bağımsız Azerbaycan Türk Edebiyatı (1991- ...).....	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	32
ANAR'IN HAYATI ve ESERLERİ	32
2.1. Anar Rızayev'in Hayatı	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	35
“Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanı	35
3.1. “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanın Özeti	36
3.3. “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanında Muhteva	42
3.3.1. Aşk	42
3.3.2. Evrensellik	47
3.3.3. Tabiat ve İnsan	48
3.3.4. Tekrarlar	49
3.3.5. Ruh Halini Yansıtırma	49
3.3.6. Tezatlar	52
3.3.7. Zaman	53
3.3.8. Farkındalık	55
3.3.9. Umut	56
3.3.10. Yer Adları	59
3.3.11. Eğitim	61
3.3.12. Tarih	62
3.3.13. Tarihi Şahsiyetler	62
3.3.14. Vatan	63
3.3.15. Göç	64
3.3.16. Yerli ve Yabancı Değerler	64
3.3.17. Müzik	66
3.3.18. Din	67
3.3.19. Tenkit	67
3.3.20. Aile ve Aile Fertleri	69
3.3.21. Doğa	70
3.3.22. Milli Motifler	71
3.3.23. Batıl İnançlar	72
3.3.24. Cinsiyet	72
3.3.25. Eski-Yeni Çatışması	73
3.3.26. Menfaat	74
3.3.27. Sosyal Yaşam	74
3.3.28. Ekonomi	75
3.3.29. Kişi Adları	76

3.3.30. Başka Dillerden Sözcükler Kullanma.....	77
3.3.31. Gelenek	78
3.3.32. Geleneğe Karşı Çıkma	80
3.3.33. Kadının Toplumdaki Yeri	81
3.3.34. Misafirperverlik.....	82
3.3.35. Evlilik.....	83
3.3.36. Ahlak.....	84
3.3.37. Özgürlük ve Bağımsızlık.....	85
3.3.38. Alın Teri ve Emek.....	86
3.3.39. Oyunlar.....	87
3.3.41. Asimilasyon	88
3.3.42. Sosyal Eleştiri.....	88
3.3.43. Sovyet Rejimi	89
3.3.44. Yazarın Kendini Konu Ettiği Olayları	91
3.3.45. Türkistan	91
3.3.46. Teşbih.....	92
3.3.47. Tutsaklık.....	95
3.3.48. Kaçış.....	95
SONUÇ	97
Kaynakça	99
ÖZGEÇMİŞ	103

TEZ ONAY SAYFASI

Ferhat İMER tarafından hazırlanan “BEŞ MERTEBELİ EVİN ALTINCI MERTEBESİ ROMANINDA MUHTEVA” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Enver KAPAĞAN .....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 05/06/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI (KBÜ) .....

Üye : Doç. Dr. Alsou KAMALIEVA (BÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı : Ferhat İMER

İmza :

ÖNSÖZ

Azerbaycan'ın yeni dönem edebiyatının önemli isimlerinden olan Anar (1938) yazı hayatına hikâye ile başlamış ve daha çok bu türde yazmıştır. Anar hikâyenin yanı sıra roman, tiyatro, eleştiri türlerinde de eserleri vardır. Anar'ın romanlarının modern roman özelliklerine sahip olması nedeniyle Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli katkıları vardır. Yeni Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahip olan Anar'ın eserleri Türkiye'de çevrilmiş ve basılmıştır. Çalışmamızda Anar'ın Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi adlı eserini muhteva açısından inceleyeceğiz.

Birinci bölümde Azerbaycan'da cereyan eden siyasi ve edebi oluşum ve hareketlenmelerden bahsedilmiştir. Bu bölümde Azerbaycan siyasi panoraması ile edebi hareketlenmelerin sanata ve edebiyata tesiri hakkında bilgi verilmiştir. Böylece yazarların eserlerine etki eden unsurlar ve beslendikleri kaynaklar belirlenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise yazarın hayatı hakkında bilgi vererek eserlerinin yazıldığı tarihler de verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi romanı hakkında bilgi verilmiş, romanın özetine yer verilmiş ve eser muhteva açısından incelenmiştir.

Yazarın romancılığı hakkında genel değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç” bölümünde çalışmada ulaşılan bulgular değerlendirilmiştir.

Bu çalışmamızda Anar'ın “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanı muhteva açısından incelenmiştir. Çalışmamızda yazarın hayatı, Azerbaycan'ın sosyal ve kültürel hayatındaki önemi ve yaratıcılığı üzerine genel bilgi verilmiştir. Çalışmamız öncelikle yazarın incelenen bu eserine dayanmaktadır. Romanın yazılma tarihinde Azerbaycan'ın sosyal ve politik durumu da göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen ailem, Azerbaycanlı ve Türkiyeli arkadaşlarım, bilgilerine başvurduğum değerli hocalarım; Dr. Ör. Üyesi Mustafa KUNDAKCI, Ör. Gör. Yılmaz BACAĞLI'ya ve çalışmamı başından sona kadar takip

edip yönlendiren, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'a teşekkürlerimi bildiririm.

ÖZ

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının yeni dönemi olarak kabul edilen 1960 – 1980’li yıllarda, Azerbaycanlı yazar ve şairler kendilerinden evvelki edebiyat geleneğinden farklı eserler ortaya koymaya başlar. Modernleşmenin hayatın her unsuruna tesir ettiği ve toplumdaki bireye yönelişi hızlandırdığı bu dönemde, Azerbaycanlı şair ve yazarlar da daha bireysel konulara yönelir ve iç dünyalarını, kişisel zevk, heves ve hırslarını eserlere yansıtır. Toplumsal olandan bireysele olana doğru yaşanan bu geçiş süreci eserlerin muhtevalarını etkilediği gibi şekil, biçim ve üsluplarını da doğrudan etkiler. Bu yeni edebiyat döneminin yazar ve şairleri, kendilerinden evvel ürün veren yazar ve şairlerin fikirlerine karşı çıkar.

Azerbaycan edebiyatının yeni dönemi olarak kabul edilen bu değişim sürecinde, yeni mahiyette eserler sunan yazarlardan biri de Anar’dır. Anar bu noktada bireyin iç dünyasını anlatır ve kendisinden sonra gelecek yazar ve şairlere bir bakıma öncülük eder. Anar yazı hayatına öykü ile başlamasına ve romandan daha çok öykü türünde eserler vermesine rağmen romanlarında modern roman özellikleri mevcuttur. Anar’ın eserleri, bahsedilen özellikleri taşıması ve kendisinden sonraki kuşakları doğrudan etkilemesi hasebiyle Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynar.

“Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanı bireyin iç dünyasını, ruhsal konularını ve bilinçaltını ele alır. Anar bu romanda sıradanlaşmış insan tiplerinin iç dünyalarını mesele eder. Toplamda on dokuz bölümden oluşan romanda her bölüm kendi içinde farklı mekânlar ve farklı zamanlarda yaşanan hadiseleri ele alır. Fakat tüm bu farklılıklara rağmen bu bölümler ve konu edilen hikâyeler birbirleriyle alakalıdır. Romanın her bölümüne Fuzuli’nin bir beytini epigraf olarak kullanarak başlayan Anar, sosyal yapıdan ziyade bireysel yapıyı ele alır. Sosyal sorunlardan ziyade bireyin iç dünyasındaki sorunları eserin merkezine koyar. Eserde duygu ve sezgiler, akıl ve mantıktan ön planda tutulur. Anar eser boyunca metinler arasılık, bilinç akımı, iç konuşma, çağrışım gibi modern roman tekniklerini kullanır. Azerbaycan edebiyatında

yeni olan bireyin ötekileşmesi ve yabancılaşması gibi kavramlar Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi adlı romanın ana temalarındandır.

Anahtar Kelimeler: Anar, Azerbaycan edebiyatı, Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi

ABSTRACT

In the 1960s-1980s, when is accepted as the new era of contemporary Azerbaijani literature, Azerbaijani writers and poets begin to create works different from the previous literary tradition. In this period when modernization affects to every element of life and accelerates drift from society to personal, Azerbaijani poets and writers converge to more individual subjects and reflect their inner worlds, personal tastes, enthusiasm and ambitions to the works, too. This transition process which lived from social towards individual, directly affects their shape, form and style such as affects the content of the works. The writers and poets of this new literary period oppose the ideas of the writers and poets who produce before them.

In this period of change, which is accepted as the new era of Azerbaijani literature, Anar is one of the authors who presents new quality works. At this point, Anar tells the inner world of the individual and leads to the writers and poets in a way who will come after his. Although Anar started to his writing life with a story and although gave more work in stories type than the novel is exist modern novel features in his novels. The works of Anar play an important role in the development of Azerbaijani literature in consequence of it has the mentioned features and directly affects the generations after it.

His novel named “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” (The Sixth Order of the Five-Rank House) discuss to individual's inner world, spiritual positions and subconscious. In this novel, Anar speak of the inner worlds of ordinary human types. In the novel which consist of nineteen chapters in total, each chapter discuss different spaces and events lived in different times. But, despite all these differences, these chapters and entreated stories are related to one another. Starting each chapter of the novel by using a couplet of Fuzuli as an epigraph, Anar discuss the individual structure rather than the social structure. He puts in the center of the work the problems of the individual's inner world rather than social problems. In the work, emotion and intuition are prioritized more than reason and logic. Anar uses modern novel techniques such as intertextuality, consciousness, inner speech and association throughout the work. Concepts such as the othering and alienation of the individual that is new in Azerbaijani literature are among the main themes of the novel named “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” (Sixth Stage of the Five-Stage House).

Key Words: Anar, Azerbaijan Literature, Beş Mertebeli Evin Altıncı
Mertebesi.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Anar Rızayev'in "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" Adlı Romanında Muhteva
Tezin Yazarı	Ferhat İMER
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	05.06.2020
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	
Anahtar Kelimeler	Azerbaycan Edebiyatı, Anar Rızayev, roman, yazar, muhteva

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Of Anar Rızayev “Sixth Stage of the Five-Stage House” content in the novel
Author of the Thesis	Ferhat İMER
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	05.06.2020
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	
Keywords	Azerbaijan Literature, Anar Rızayev, novel, author, content

KISALTMALAR

akt.	: aktaran
C.	: cilt
çev.	: çeviren
haz.	: hazırlayan
TİSAV	: Tarih ve İslam Araştırma Vakfı
S.	: sayı
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu Azerbaycanlı yazar Anar Rızayev'in 1974 ile 1978 yılları arasında kaleme aldığı "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" adlı romanın muhteva açısından incelenmesidir. Yazar, postmodern tarza yazdığı bu eserinde aşk temasının yanı sıra dönemin sosyal, kültürel, Sovyet Rejiminin baskısı gibi konulara da değinir. Bu araştırmada yazarın bu romanında muhteva bakımından çok yönlü ve bütüncül bir bakışla ele alınması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma ile amaçlanan dönemin Azerbaycan edebiyatının ve sosyal yaşamın zihniyetini kavramaktır. Yazarın yaşadığı dönemdeki siyaset biçimi, ahlak kavramı, insan ilişkileri, bireyin iç dünyası ve Sovyet eleştirisi gibi unsurların yazar tarafından olabildiğince gerçekçi bir şekilde anlatılması ve yorumlanmasıdır. Bu sebeple eserde incelenen muhtevaların çözümlenmesinin dönemi anlamak için oldukça önemli olduğu aşikârdır. Anar Rızayev döneminde bir yazar olmanın ötesinde bir eğitimci ve gelenekçi olarak halkın hem zihin hem de davranış yönüyle biçimlenmesinde etkin rol oynamış önemli bir aydındır. Yazarın gençlik döneminde başlayan Rus işgaline eserlerinde üstü kapalı değinir. Bu durum, dönemin Rus baskısının her alanda kendini hissettirdiğini gösterir. Halkın acılarına ortak olan Anar Rızayev, bireyin iç dünyasını tahlil ettiği bu eserde halkın işgale, sömürgeye, adaletsizliğe ve mahkûm edilmek istedikleri fakirliğe karşı koymaya çalışır. Ortaya konacak bu mücadele sürecinin ise Azerbaycan halkının inancına, değerlerine ve geleneklerine sahip çıkması hâlinde başarıya ulaşabileceğini düşünür. Yapılan araştırmanın sonuçlarının bugünün sorunları için de ufuk açıcı sonuçlar ortaya koyması amaçlanmakta ve bu açıdan da önemli kabul edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada metin aktarma; araştırma konusu ile ilgili sözlük, kitap, tez, makale ve bildirileri inceleme, kütüphane araştırması yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırmaya konu olan "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" adlı eserde, yorumlama tekniği kullanılarak muhteva hususiyetleri anlaşılmasına çalışılmıştır. İlk bölümde eserin ait olduğu edebî gelenek ve şairin hayatı, edebî anlayışı daha

çok kaynak araştırması yöntemiyle ele alınırken ikinci bölümde verilen tematik özelliklerde yorumlama tekniği ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu tez çalışmasında Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından Anar Rızayev'in "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" adlı romanının tematik unsurları bakımından ele alınmıştır. Eserin kaleme alındığı XX. yüzyılın son yarısında Azerbaycan Türklerinin dinî, tarihî, siyasî ve sosyal anlamda yaşantıları dikkate alınarak romanın muhtevasını şekillendiren temaların çözümlenmesinin dönemi birçok açıdan aydınlatma çabasının bir parçası olarak düşünülmüştür.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmada, sahadan kaynak temini konusunda bazı güçlükler ile karşılaşıldı. Bazen ise çevirilerde sözlüklerin yetersiz kaldığı görüldü. Ayrıca kütüphanelerde Çağdaş Azerbaycan edebiyatı ile alakalı kaynak yetersizliği de görüldü. Anar Rızayev ve eserleri ile alakalı yapılan çalışmalarda gramer açıdan incelemeler yapılmıştır. Bu nedenle çalışmamızı "Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi" adlı eseri muhteva açısından incelemekle sınırlandırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN

1.1. Azerbaycan

Azerbaycan, Orta ve Aşağı Kura havzası ile Büyük Kafkas Dağları'nın güneydoğusu ve Küçük Kafkas Dağları'nın kuzeydoğusunda yer alır. Ülke toprakları kuzeyden Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Gürcistan, batıdan Ermenistan, güneybatıdan Türkiye ve güneyden İran ile çevrilidir. Azerbaycan'ın toplam yüzölçümü 86.000 km²'dir. Azerbaycan'da Çarlık rejiminden sonra ilk defa 28 Mayıs 1918 yılında cumhuriyet ilan edilmiş ve bu cumhuriyet Doğu'nun kurulan ilk demokratik cumhuriyeti olma özelliğine sahiptir. Ülkede 1920 yılında birtakım gelişmeler cereyan etmiştir. Bunların başında milli ordunun kurulması, anayasanın hazırlanması, devletin resmi dilinin Türkçe olarak kabul edilmesi ve milli bayrağın kabul edilmesi olmuştur. Bu süreçte Sovyet Kızıl ordusu Azerbaycan'ı işgal girişimleri devam etmektedir. Bunların akabinde Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de bağımsız bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. (Yiğit, 1996, s. 65)

Başkenti Bakü olan Azerbaycan, "Rayon" adı verilen 59 eyalete, 75 şehre ve 9 ekonomik bölüme ayrılmıştır. 11 şehri büyükşehir statüsündedir. Başkent Bakü dışındaki en büyük şehirleri Sumqayıt, Mingeçevir ve Gence'dir. Ülke topraklarının tarıma elverişli alanı %55 civarında olup ülkenin %3'ü kentsel alanlarda yaşamaktadır (Cebeci, 2019, s. 16).

1.1.1. Azerbaycan Adı

"Arap tarihçilerin Arran ve Şirvan olarak adlandırdıkları Azerbaycan'ın ismi, Mehmet Emin Resulzâde'ye göre Makedonyalı İskender'in kurduğu Yunan-Bahter İmparatorluğu'na karşı bağımsızlığını ilan eden Satrap Atropet'in adından gelir. Bu isim ilk defa Atropetenye ve Atropet olarak duyulur. Bu kelime Ermenicede Atropatokan, Farsçada Aterapata, Arapçada Azerbaycan şeklini almıştır. Ahmet Çağferoğlu'na göre Azerbaycan, Atar ve Patar kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir" (Özkan N. , 1997, s. 205). Atar Farsçada ateş, pata ise ülke demektir.

Bazı araştırmacılara göre de Azerbaycan adının Farsça "Ateş" anlamına gelen "Azer" kelimesinden geldiğine inanılır. Bu fikre göre Azerbaycan'ın "Ateş ülkesi"

anlamına geldiği söylenir. Bu isim, yerel petrol kaynaklarının ateşlerini beslediği Zerdüş tapınağından aldığı söylenir. Arap tarihçisi Taberî'ye göre ibadet için yakılan en büyük ateşin burada olmasından dolayı bu ülkeye Azerbaycan ismi verildiğini söyler (Buran ve Alkaya, 1999, s. 47).

Sovyet hâkimiyeti yıllarında “Azerbaycan” sözcüğünün etimolojik anlamda birçok fikir ileri sürülmüştür. E. Demircizâde “Aturpat” sözünü, “A” (Allah), “tur” (ateş), “pat” (baş) şeklinde açıklayarak, “Baş Ateş Tanrısı” anlamını vermiş ve daha sonra bu kelimenin mekân veya ülke anlamındaki “Kan” kelimesiyle birleştirerek “Aturpatkan” şekline girdiğini kaydetmiştir. R. Gurban ise, Azerbaycan sözünün eski “Az” (as) kavim adına “er” (kişi) ve “bay” (zengin) kelimesinin eklenmesiyle türediğini ve daha sonra bu birleşmeye de “c” bağlayıcısı ile, “an” yer-mekan ekinin birleşmesiyle kelimenin Az+er+bay+can (Az erlerin zengin ülkesi) şekline dönüştüğünü belirtmiştir (Buran ve Alkaya, 1999, s. 48).

1.1.2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi

1029’lu yıllardan sonra Selçukluların Azerbaycan’a sahip olmasına kadar bu bölgede sırasıyla Urartular, Medler, Persler, Atropatene Krallığı, Romalılar, Parthlar, Sasaniler, Bizans, Emeviler, Abbasiler, Şirvanşahlar, Sacoğulları, Revvadiler, Sellariler, Şeddadiler ve Ahmedîliler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu da Azerbaycan topraklarının M.Ö 8. yüzyıla kadar birçok kavme beşiklik ettiğini bize gösterir (Cebeci, 2019, s. 18) - (Buran ve Alkaya, 1999, s. 48).

Bu devletlerin egemenlikleri esnasında bölgeye birçok Türk göçlerine rastlanır. Azerbaycan’da ilk Türk göçleri MÖ 1. yüzyılda olur. İskitler ve Sakaların büyük göçleri esnasında Türkler ilk kez buraya gelirler. Kıpçak, Bulgar ve Oğuz boylarından farklı Türk oymakları bu bölgeye gelir. Sonrasında ise Bulgarlar, Hazarlar, Sabirler ve Uygurlar da daha sonraları gelip Azerbaycan’a yerleşirler. Araplar 7 ve 8. yüzyılın son çeyreğine kadar Azerbaycan üzerinde de etkili olmuşlardır. Fakat Araplar diğer toplulukları etkiledikleri gibi Azerbaycan üzerinde etkili olamamış, hatta kendileri de orada yaşayanlar ile kaynaşmış erimişlerdir. Buna kanıt olarak Azerbaycan’daki bazı yer adları örnektir. 7. yüzyılın sonunda Orta Asya’dan batıya göçler çoğalınca bazı devletlerin (Hazarlar ve Sabirler) Azerbaycan’a gelişi artar. 11. yüzyılın sonunda Selçuklular, Azerbaycan’ı kendisine bağlar. 1086 yılında Türklerin Azerbaycan’daki

durumunu belirten Nesevi Mehmed İbn-i Ahmed: “*Azerbaycan düzlüklerinde, dağlarında ve kalelerinde Türkler çekirge gibi yayılmıştır.*” der. Bu ifade bahsi geçen tarihte Türk nüfusunun bölgedeki etkinliği bakımından önem arz eder. 10 ve 11. yüzyıllar arasından bölgeye Oğuz Türkleri de gelir. Selçuk Bey’in torunu olan Çağrı Bey, Azerbaycan’ı aldıktan sonra Oğuz boylarını yerleştirmeye başlar. Devam eden Selçuklu akınlarından sonra bölge tamamen Türklerin eline geçer. Bölgenin tamamen Türkleşmesi ve Büyük Selçuklu Devleti’nin bir eyaleti olması, Alparslan’ın 1064 yılında yaptığı seferden sonra olur. (Buran ve Alkaya, 1999, s. 49).

Azerbaycan 12 ve 14. yüzyıllar arasında sırasıyla Moğolların, Harezmsahlarn ve Timurluların hâkimiyetine girer. 1222 yılından itibaren bölgeyi ele geçiren Moğolların hâkimiyeti Timur’un ölümüyle son bulur. Moğol istilasından kurtulduktan sonra sırasıyla Karakoyunlular (1380-1468) ve Akkoyunluların (1340-1514) idaresine girer. 16. yüzyılın sonunda Akkoyunlular yıkılınca Azerbaycan’ın tamamı Safevîlerin eline geçer (Buran ve Alkaya, 1999, s. 47)

Azerbaycan, Safevîlerin eline geçtikten sonra Osmanlı Devleti ile arasında toprak kavgasına dönüşür. Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Zaferi’nden sonra Azerbaycan’ın güneyi ve Tebriz Osmanlı himayesine girer. Bölgenin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti’nin eline geçtikten sonra İran ile çekişmeler artar (Cebeci, 2019, s. 18).

Bölgede Rusların etkisi ise 18. yüzyılın başlarında kendini gösterir. Rusların Azerbaycan’ı ilk işgali Afşar Türklerinden olan Nadir Şah zamanında 1722 yılında olmuştur. Rusların Azerbaycan’ı işgal ettikten sonra yaptıkları uygulamaların başında Azerbaycan’daki askerlik mesleğini zayıflatıp yok etmek olmuştur. Ruslar, Çarlık döneminde 100, Sovyet döneminde ise 80 yıl Azerbaycan topraklarında hâkimiyet kurmuşlardır. Bu hâkimiyetten sonra Emin Resulzâde ve arkadaşları 28 Mayıs 1918’de Kuzey Azerbaycan’da demokratik bir cumhuriyet kurarlar. Tabii Azerbaycan bağımsızlığını ilan etse de Türk milliyetçiliğin merkezi olan Bakü, o dönemde Rusların elindedir. Bu durum çok uzun sürmez ve 15 Eylül 1918’de Nuri Paşa önderliğindeki Kafkas İslam Ordusu Bakü’yü Ruslardan almıştır. Ardından Osmanlı İmparatorluğu da bu devleti tanımıştır (Saray, 1993, s. 11-20).

Mondros Mütarekesiyle Kafkaslar İngilizlere bırakıldıktan sonra 27 Nisan 1920 yılında Bolşevik Ordusu Azerbaycan'a girmiş ve 1 Mayıs'ta Bakü'yü ele geçirmiştir. Aynı yıl Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. 1922 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri SSCB Federasyonu'nda birleştirilir. Azerbaycan'ın ikinci kez Sovyet Rusya tarafından işgalinden sonra Ruslar, Azerbaycan Türkleri üzerinde hızlı bir şekilde asimilasyon politikaları uygulamaya başlarlar. Bu şekilde Azerbaycan Türk Kültürünü Rus potası içerisinde eritmeyi amaçlamışlardır. 1985 yılında Rusya'da iktidara gelen Gorbaçov, Rusya'nın başta ekonomik olmak üzere iflas ettiğini duyurur. Gorbaçov, "Berraklık", "Yeniden İnşa" ve "Demokratikleşme" uygulamalarına yönelir. Bu politikalarının neticesinde Sovyet hâkimiyetindeki diğer milletlerde bağımsızlık düşüncesi cereyan eder. 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın ilk devlet başkanı Ebulfez Elçibey olur. Günümüzde Azerbaycan ile Türkiye; siyasi, kültürel ve ekonomik iş birliği içerisinde. Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri günden güne gelişmektedir. Ayrıca Azerbaycan Türklerinin konuştukları dil, yaşattıkları adet, gelenek ve görenekleri ve buldukları coğrafya itibari ile Türk Topulukları içerisinde Türkiye'ye en yakın topluluktur.

1.2. Azerbaycan Türkçesi

Azerbaycan Türkçesi, Güneybatı Oğuz lehçeleri grubunun batı kesiminin kendi içindeki dallanma ve ayrışımında doğu kolunu temsil eden bir lehçe ve bu lehçeyi oluşturan ağızlar topluluğudur (Korkmaz, 2013, s. 178). Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahasını temsil etmekle birlikte 13 ve 14. yüzyıllarda başlar. Batı Türkçesinin esasını ise Oğuzca teşkil eder. Azerbaycan Türkçesinin kullanım alanı yüzyıllar içerisinde değişik coğrafyalarda kendini göstermiştir. Bu lehçe Güney Kafkasya, Kafkas Azerbaycan'ı, Doğu Anadolu, İran Azerbaycan'ı, Suriye, Irak ve Kerkük Türklerinin yaşadığı coğrafyayı içine alan geniş bir bölgede kullanılmaktadır (Ergin, 1981, s. 9). Günümüz Azerbaycan Türkçesi, Osmanlı Türkçesinin izlerini taşıyarak 19. asırdan bu yana varlığını devam ettirmiştir ve Oğuz grubu Türk lehçeleri içindeki yerini almıştır (Gömeç, 1999, s. 4).

14 ve 15. yüzyıllarda Azerbaycan Türkçesi metinlerinde Eski Anadolu Türkçesinin izlerini görmek mümkündür. Bunlara örnek olarak Ahmet Harami

Destanı, Kadı Burhanettin Divanı, Hatai, Nesimi ve Fuzuli'nin eserleri hem Anadolu hem de Azerbaycan sahasında görülür (Cebeci, 2019, s. 20).

Azerbaycan Türkçesi 14. yy'dan beri çizgisini bozmadan günümüze kadar gelir. Sonrasında 1828 yılında Azerbaycan'ın ikiye ayrılması ile bu durum kesintiye uğrar. Bu Azerbaycan Türkçesinin yazı dili Kuzey Azerbaycan merkezli yazı dili olarak kabul edilir. Günümüzde Batı Türkçesinin oluşumuna dayanan Azerbaycan yazı dili, Bakü, Karabağ ve Tebriz ağızları üçgeninden oluşur (Buran ve Alkaya, 1999, s. 51).

1.3. Azerbaycan Türk Edebiyatı

7. yy.'dan itibaren bölgenin Arap hâkimiyetinde olması bölgede kültürel anlamda bir yabancılaşma meydana getirir. Bu tesir ile birlikte eserlerin çoğu Arapça ve Farsça olarak yazılır. Klasik edebiyat olarak adlandırılan bu anlayış, 19. yy'ın sonlarına kadar varlığını hissettirir (Erol, 2011, s. 1072).

Azerbaycan edebiyatı, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü olur. Özellikle de Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır (Akpınar, 1994, s. 17).

Azerbaycan edebiyatında klasik eserler, divan, cönk, tezkire ve şair mecmuaları halkın manevi huzurunu, arzu ve isteklerini, dünya görüşünü ve ideallerini ezberleyerek nesilden nesle anlatılır (Rızayev, 2009, s. 3).

20. yy'ın başlarında Azerbaycan'ın toplumsal, siyasi, edebi, medeni ve kültürel kısacası bütün sahalarında bir uyanış, milli bağımsızlığa yönelmenin kuvvetlenmesi geri dönülmez bir amacın esasını gösterir. Bu yüzyılda Azerbaycan halkı birçok bedel öder. Bu uğurda birçok kurban verir, facialarla dolu sosyal olaylara maruz kalır, topraklarının bir kısmını yitirmişse de devletçilik, milli bağımsızlık, yenilikçilik ve uyar bir devlet olma yolundaki ideallerden vazgeçer (Canıyeva, 2007, s. 3).

1905 yılından sonra yazı hız kazanır. Azerbaycan'da 1920'li yılların başında sosyalist devir edebiyatı kendini gösterir. Dönemin şair ve yazarları Sovyet rejimini ve kominizm öven yazılar yazarlar. Azerbaycan Türk şiirinin geçmişi ile bugün arasında bir köprü vazifesi gören şairler ön plana çıkar. Bunların başında Hüseyin Cahid, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikail Müşfik, Süleyman Rüstem, Memmed

Rehim, Ehmet Cemil ve Osman Sarıvelli gibi isimler vardır (Buran ve Alkaya, 1999, s. 53).

1920'den sonra rejimin değişmesiyle cemiyet hayatı da değişir. Yeni rejimin baskıcı siyaseti dönemin birçok yazar ve şairini de etkiler. Bu tarihten itibaren Azerbaycan Türkleri birçok alanda olduğu gibi yönetimde de geri plana atılır. Ruslar ve özellikle Ermeniler yönetimde söz sahibi olur. Dönemin Azerbaycan Türkleri yazarları 1920'den önce olduğu gibi serbest yazamaz hale gelirler. Resmî ideolojiye uygun yazılar yazmak zorunda kalırlar. Buna da “Sosyalist Rejim” adı verilir. 1930'larda başlayıp parti politikalarının emrinde gelişme gösteren edebiyat, Stalin'in ölümünden sonra kısmen rahatlar. Bu dönemde öne çıkan yazarlardan biri de Anar'dır. Anar, çok yönlü bir yazar olarak döneme damgasını vurur. Çok iyi bir öğrenim gören Anar, anne ve babasının da yazar olmalarından dolayı iyi bir ortamda yetişir. Yazarın sadece Azerbaycan'ın değil, Rus ve Batı dünyasının da eserlerini inceler, okur ve geniş bir bilgi yelpazesine sahip olur. Anar eserlerinde insan problemlerine yer verir. Konularını ve eserlerinde kullandığı kahramanları Azerbaycan toplumundan olsa da bu çerçevede kalmayarak milliden beşeriye ulaştığı görülür. Yazar, sadece roman ve hikâye türünde değil, deneme ve tenkit konulu yazıları ile de tanınır. Ayrıca yazarın Dede Korkut hakkında yazdığı senaryosu da önemlidir. (Akpınar, 1994, s. 74-79).

1.3.1. Çarlık Rusya Öncesi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813 Öncesi)

Azerbaycan Türk edebiyatı, kendine özgü özellikleri olan, bütün Doğu edebiyatını etkileyen şahsiyetler yetiştiren ve çok eski zamanlara dayanan kadim bir edebiyat olarak bilinir. Azerbaycan topraklarında Türk boyları milattan önce yaşadıkları için buradaki politik yapıyı da etkilerler. Bu coğrafya, çeşitli nedenlerle savaşlara meydan olur ve zaman zaman el değiştirir. Fakat 11. yy'da Selçukluların bölgeye gelmesi ile Türkleşme süreci tamamlanır (Perilioğlu, 2006, s. 47).

Azerbaycan'daki Türk Edebiyatını MÖ. 7. yy.'da bölgeye gelen Sakalar ve onları takip eden Hunlarla başlatıldığı söylenir. Her ne kadar bu döneme ait yazılı bir belge olmasa da o dönemden kalmış isimler (Şehir ve yer adları), arkeolojik buluntular ve bazı mimari kalıntılar bölgedeki zengin Türk kültürünün izlerini taşıır. Sadece kalıntılar değil; masallar, efsaneler, anonim şiir parçaları gibi kökleri bu döneme kadar

dayanan sözlü edebiyat örnekleri de tespit edilir. Dede Korkut, Köroğlu gibi destanlarda da bu eski döneme ait yazılar, özellikler görülür (Akpınar, 1994, s. 18).

Milattan sonra Azerbaycan'da Zerdüştlük (3.-4. yy Sasaniler Devleti), Gök tanrı inancı (6.-7. yy. Hazar Devleti), Hıristiyanlık (4. yy. Albanya) gibi çeşitli dinler var olur, VII. yy.'da Arap Hilafet ordularının bu bölgeye girmesiyle de İslam dinî yayılmaya başlar ve bu süreç XI. yy.'da biter. Müslümanlık kabul edildikten sonra Arapça, bilim ve edebiyat dili olmaya başlar. Birçok şair El-Azerbaycanî mahlasını kullanır. 11. yy.'da Azerbaycan toprakları Selçukluların himayesine girmesiyle Arapça giderek Farsça ile birlikte kullanılmaya başlanır ve edebiyat eserleri artık Farsça olarak kaleme alınır. Bu edebiyat dil bakımından Türkçe yazılma da sanatçıların Türk olması, eserlerde Türk gelenek ve göreneklerin varlığı büyük önem taşır (Pirverdioğlu, 2001, s. 123-130).

Klasik dönem olarak isimlendirilen bu dönemde birçok şairden söz edilebilir. 15. yy.'da Nizamî ve Kadı Burhanettin klasik şiirin büyük temsilcileridir. 16. yy.'da ise Fuzulî hem Osmanlı hem de Azerbaycan edebiyatında lirik şiirin büyük temsilcisidir. Bunların dışında Azerbaycan Türklerinin halk destanları da önem arz eder. Bu destanlar arasında en önemlileri: Âşık Garip, Varka ve Gülşah, Abbas ve Gülgez, Kerem ile Aslı'dır (Buran ve Alkaya, 1999, s. 49-50).

Azerbaycan Edebiyatı üzerinde Arapça ve Farsçanın bu kadar hâkim olması, bazı bireysel tepkilere de yol açar. Bu dönemlerde Türkçenin edebi dil olarak geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

13. yy.'da birçok Türk boylarının bölgeye hâkim olması ile (Harzemşahlar, Moğollar ve ardından Timurlular) Azerbaycan'da dil ve edebiyatta olduğu kadar siyasi ve kültürel anlamda da gelişmeler yaşanır. Özellikle de Türkçeyi devletin resmi dili olarak kabul eden İlhanlılar döneminde Türkçe sadece Türk köylerinde değil, merkez olarak nitelendirilen Şiraz, Tebriz, Hemedan vb. bölgelerde de konuşulur. Azerbaycan'da 14. yy.'a kadar Türkçe eserler yazılır. Bahsi geçen dönem ile alakalı en eski belge, Şeyh İzzeddin Esferayanî'nin iki gazelidir (Pirverdioğlu, 2002, s. 253).

Azerbaycan edebiyatı 19. yy ile birlikte Rus işgalinden sonra iki kola ayrılır. Bugün eski Sovyet Birliği sınırlarında kalan Azerbaycan Cumhuriyetindeki Türk Edebiyatını adlandırırken, Kuzey Azerbaycan edebiyatı terimi; İran İslam Cumhuriyeti

sınırları içinde kalan bölgenin edebiyatını adlandırırken de Güney Azerbaycan terimleri kullanılmaktadır (Akpınar, 1994, s. 17).

1.3.2. Çarlık Rusya Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1813-1917)

19. yy.'da gerek toplum gerekse siyasi anlamda derin izler bırakan üç büyük fikir akımı karşımıza çıkar. Bunlar: Liberalizm (Hürriyetçilik), Nasyonalizm (Milliyetçilik) ve Sosyalizm (Toplumculuk)'dir. Bu üç temel fikir akımının kaynağını Fransız Devrimi oluşturur (Armaoğlu, 1999, s. 111).

Rusya'nın Güney Kafkasya'ya gelmesi I. Petro zamanında başlamış ve hanlıklar dönemi Çar I. Aleksandr döneminde (1801-1825) sona erer. Azerbaycan'ın kaderini Rusya'ya bağlayan hukuki belge olan Türkmençay (1828) Anlaşmasıdır. Bu anlaşma, Gülistan Anlaşması (1813)'nin bir devamı niteliğindedir. Azerbaycan toprakları üzerinde gerçekleşen ve İran'ın başlattığı bu savaşta Azerbaycan için kalıcı sonuçlar bırakır (Kurat, 1993, s. 153).

Bütün bu hadiselerden sonra Kuzey Azerbaycan'da farklı bir siyasi ve ekonomik yapı oluşur. Güney'de ise gelişme neredeyse durma noktasındadır. Azerbaycan Türkçesi ile eğitim veren okullar kapatılır. Gazete, dergi ve kitap gibi yayımlara da izin verilmez. Tiflis'te açılan Rus okullarında, Rus düşüncesiyle ilim adamları yetiştirilmeye başlanır. Bu durum Azerbaycanlı önde gelen isimleri derinden üzer (Akpınar, 1994, s. 36).

Rus okullarında yetişen aydınlar halk tarafından benimsenmez. Halk onları "Rus balası" olarak görür (Resulzade, 1991, s. 14).

1830'lardan itibaren Azerbaycan'da Rus okulları yaygınlaşmaya başlar. Fakat bu Ruslaştırma siyasetinin farkında olan Müslüman halk, çocuklarını bu okullara göndermeye çekinir. Çarlık Rusya da bu dönemde halkı yetiştirmekten ziyade bölgede memur yetiştirmek ve Ruslaşmış bir egemen topluluk yaratmayı hedefler. 1800'lerin başında Azerbaycan'da farklı bölgelerde Beşir Bey Efendizade, Seyit Azim Şirvânî, Habip Bey Mahmutbeyli, Sıtkı Seferov ve Sultan Mecidbanîzade gibi isimler tarafından usul-ı cedid okulları açılır. 1885'te ilk olarak Bakü'de Türk-Tatar okulları devlet tarafından açılır. Azerbaycan edebiyatı tarihçisi Feridun Bey Köçerli de bu okullarda öğretmenlik yapar. Bu yüzyılın sonuna doğru da aydınlar sınıfının büyük

çoğunluğunu bu öğretmenler oluşturur. Halkın eğitilip aydınlatılması için okuma odaları ve kütüphaneler de bu dönemde kurulur. Gori Muallimler Semineryası (Bu dönemde açılan okullardan biri)'ndan mezun olan Neriman Nerimanov'un çabası ile 1894 yılında açılan bu yerler için "Murç" adındaki bir Ermeni dergisi "*Ermeni kütüphanelerden hiçbirisi bu kütüphaneler kadar okuyucuya malik değildir.*" der (Baykara, 1975, s. 60). Halkın "Neriman Kırathanesi" ismini verdiği bu kütüphane ve okuma odalarına büyük ilgi gösterir. Fakat Çarlık yönetimi bunların zararlı icraatlar olduğunu ileri sürerek kapatır (Açikkaya, 2010, s. 412-414).

1917'de Bolşevik İhtilali'nin olmasıyla bölgede birçok gelişme meydana gelir. Bu gelişmeler sadece kuzeyde değil, güneyde de meydana gelir. Ayrıca gelişmeler siyasi ve ekonomi ile birlikte edebiyatta da kendini gösterir. Daha önce sürgün edilmiş olan Şeyh Muhammed Hıyabanî 1918 yılında Tebriz'e gelerek Azadistan devletini ilan eder. Bu devlet altı aylık bir süreçten sonra İran güçleri tarafından yıkılır ve devleti destekleyen aydınların çoğu öldürülür (Kafkasyalı, 2006, s. 184).

Güney Azerbaycan edebiyatının kısa ömürlü olmasında İran ve Rusya'nın baskıları vardır. Kafkasya'nın tamamında görülen siyasi ve sosyal olaylar 19. ve 20. yüzyıllarda da Güney Azerbaycan'da kendini gösterir. Bu dönemde Kuzey Azerbaycan'da da Sovyet politikasını desteklemek zorunda kalan nesiller yetişir. Bu nesiller, milli unsurlarını da unutmak istemezler. Bu yolda eserlerinde hayatta kalmak için Sovyet ideolojisi ile yazılar yazarken, bir yandan da milli unsurlar ile ilgili yazılar yazmaya gayret gösterirler. Bu uğurda hayatını kaybeden birçok aydın vardır. Klasik ve halk şiiri geleneği ile çağdaş ve yeni şiir anlayışlarıyla nesir alanından örnekler verilir. Gazel, kaside ve mesnevi türleri yerini zamanla hikâye ve roman gibi türlere bırakır (Akpınar, 1994, s. 39-40).

Güney Azerbaycan'da Halk Edebiyatı 20. yüzyılın başlarına kadar Kuzey Azerbaycan ile paralel gider. Fakat 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde sönük ve nazire edebiyatı haline gelen eski edebiyat, bölgede âşık edebiyatının gelişmesine ve öneminin artmasına sebep olur. Bunun dışında Modern İran edebiyatında da birtakım gelişmeler yaşanır. Bu durum Güney Azerbaycan edebiyatını da etkiler. Fars dilini çok iyi bilen aydınların varlığı, modern edebiyatın gelişmesine olanak verir (Okumuş, 2002, s. 271).

19. yüzyıl ile birlikte Azerbaycan'da yeni nesil yetişir. Her alanda gelişme ve ilerleme meydana gelir. 1873'te Azerbaycan Milli Tiyatrosu'nun temeli atılır. Resim ve müzik gibi sanat dallarına ilgi artar. Dilcilik, coğrafya, tarih, İslam hukuku gibi alanlarda tanınmış âlim ve yazarlar yetişir. Mirza Mehemmedeli Kazım Bey Kazan ve Petersburg Üniversitelerinde, Mirze Cafer Topçubaşı, Petersburg Üniversitesinde Türk-İslam dünyasının tarihi, dili ve edebiyatı hakkından önemli araştırmalar yapar. Bunun yanında Topçubaşı, Türk Edebiyatının klasik örneklerini hazırlar (Soltanova, 2014, s. 34).

20. yy.'ın başları hem Çarlık Rusya'sında hem de Azerbaycan'da büyük olaylar cereyan eder. Bu dönemde Bakü, petrol sanayisinde hızla ilerler. Bu durum, Bakü'nün bir kültür ve medeniyet merkezi olmasını sağlar (Cebeci, 2019, s. 26).

Kafkasya ve Orta Asya'da Türk topluluklarını etkisi altına alan Ruslar, gözünü Uzak Doğu'ya diker. Uzak Doğu'daki hâkimiyet için Japonya ile savaşan Ruslar burada ağır bir yenilgi alır. Bu yenilgi Dünya üzerinde Japonya'ya saygınlık kazandırır. Çarlık rejiminde ise bu durum ekonomik krize ve siyasi başarısızlıklara sürükler. 9 Ocak 1905 tarihinde St. Petersburg kentinde işçiler gösteri yapar. Çarlık rejiminin bu gösteriyi kanla bastırması rejimi temelden sarsar ve bu durum Birinci Rus Devri'nin başlangıcı olur. Kurulan "Duma" meclisinde Rusların yanı sıra Rus olmayan milletler de temsilci gönderir. Türkler de bu hakkı en doğru şekilde kullanıp mümkün olduğu kadar çok sayıda temsilciyi Duma'ya sokmaya çalışır (Saray, 2000, s. 51).

15 Ağustos 1905'te ilk kongre yapılır. Bu kongrede Rusya Müslüman ittifakı kurulması kararı alınır. O tarihte Türk topluluklarını ortak bir kimlikte buluşturmak zor olduğundan cemiyetin adı belirlenirken "Müslümanlar" ismi kullanılır. Kongrenin açılış konuşmasını Azerbaycan delegesi Ali Merdan Bey Topçubaşı yapar. Topçubaşı: "Aslı, nesli, dini bir olan Türk evlatlarını kucaklamak." anlayışı hedefini ortaya koyar (Süleymanlı, 2006, s. 80-81).

Kongrenin ikinci toplantısı 1906 yılının ocak ayında gerçekleşir. Üçüncüsü ise yine aynı yılın ağustos ayında gerçekleşir. Üçüncü kongrenin başkanlığını yine Ali Merdan Bey Topçubaşı yapar. Üçüncü kongreye İsmail Gaspralı ve Yusuf Akçura gibi isimler de katılır. İsmail Gaspralı kongrede konuşma yapar ve Rusya'daki Türkler arasında iletişimi sağlamak için öneride bulunur. İsmail Gaspralı konuşmasında:

“Umumiyetle Türklerin aslı nesli birdir. Zaman ve mekân ihtilafıyla şive adetlerimizde ihtilaf peyda olmuştur. Bu ihtilaf yekdiğerimizi anlayamayacak dereceye gelmiştir. Bundan sonra mekteplerimizi bir olan lisan-ı edebimize hadim olacak hale getirmek lazımdır. Kongrenin mektep ve medrese komisyonu tarafından hazırlanmış layihasında iptidai mekteplerimiz için dört senei tedrisiyye tayin olunmuştur. Bunun üç senesinde sade mahalli şive ile tedrisat icra edilip, son senesinde umumi Türk lisanıyla yazılmış kitaplar okutulmalıdır. Bu sayede tedricen muhtelif şive ve lehçeler birleşmiş olur.” Gaspıralı'nın bu önerisi alkışlarla ve oy birliğiyle kabul edilir. Gaspıralı'nın bu konuşması Azerbaycan'da büyük yankı uyandırır. Azerbaycanlı aydınlarda milli şuur ön plana çıkar. Toplum içinde Rus sömürgesine karşı çıkma ve Türk dünyası ile birlik olma anlayışı canlanır. Bu hususta “Hayat ve İrşad” gibi Türkçe gazeteler ile “Füyüzat”, “Molla Nareddin”, “Taze Hayat”, “İttifak”, “Terakki” ve “Seda” gibi dergiler çıkarılır (Koç, 2018, s. 183-184).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1908 yılı meşrutiyetinden sonra giderek güçlenen Türkçülük harekâtı Azerbaycan edebiyatçılarını da etkiler. Ziya Gökalp ile aynı fikirleri savunan Ahmet Açoğlu ve Hüseyinzâde Ali Bey gibi isimler çıkardıkları gazete ve dergilerle Türkçülük akımının lideri olmuşlardır. Hüseyinzâde Ali Bey, Türk dünyasının ortak bir yazı ve konuşma dili olması gerektiğini savunur. Ali Bey, konuşma dilinde de İstanbul ağzının kullanılması gerektiğini düşünür. Hüseyinzâde Ali Bey'in *“Türk kanlı, İslam imanlı ve Frenk kıyafetli olalım.”* sözüyle Ziya Gökalp'in *“Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim.”* Sözleri birbirleriyle örtüşüyor olması yazarın Türkçü bir hayatı, İslam dinine olan bağlılığı ve Avrupa medeniyetinde faydalanmayı esas alan görüşü, Ziya Gökalp ile aynı çizgide olduğunu kanıtlar (Cebeci, 2019, s. 27).

Hüseyinzâde Ali Bey dışında Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad gibi yazarlar da dikkat çeker. Ahmed Cevad'ın “Dalga” ve “Koşma” isimli şiir kitapları; Hüseyin Cavid'in “Bahar Şebnemleri”, “Geçmiş Günler” adlı şiir kitapları; “Şeyda”, “Uçurum”, “İblis” isimli tiyatro eserleri de oldukça önem arz eder (Buran ve Alkaya, 1999, s. 51).

1.3.3. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türk Edebiyatı (1920-1991)

Rusya'da 1917 devriminden sonra ortaya çıkan ve 1932 yılında resmîyete dökülen sosyalist realizim akımı etrafında gelişme gösteren edebiyat, Azerbaycan Türk Edebiyatında da etkisini gösterir. Bu çerçevede topluma katkısı olmayan edebiyat anlayışı terk edilip parti politikaları ile uyumlu yeni insan ve yeni toplum oluşturmayı hedefleyen bir anlayış çizilir (Uygur, 2001, s. 100).

1920'den sonra rejimin değişmesiyle birlikte cemiyet hayatı da büyük ölçüde değişir. Yeni rejimin baskıcı siyaseti, kendi görüşlerinin dışında başka görüşe sahip kişilere yaşam hakkı tanımaması ve özellikle de 1937'de Stalin'in dehşetli terörüyle iyice anlaşılır. Bu dönemde Azerbaycanlı Türkler yönetimde arka plana atılır, Ruslar yönetime hakim olurlar. Bu sorunlar edebiyatta da karşımıza çıkar. Yazarlar 1920'den önceki gibi serbest yazılar kaleme alamazlar. Dönemin resmi ideolojisine uygun yazılar yazmak zorunda kalırlar. Bu ideolojiye "Sosyalist Realizm" adı verilir. Her ne kadar bu baskıcı yönetimin isteği doğrultusunda eserler kalme alınsa da kendi bildiği yolda yazılar yazan isimler de vardır. Bunların başında Hüseyin Cavid gelir. A.Hakverdili, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Abdulla Şaik gibi isimler hem şahsiyetlerini korumaya çalışır hem de yeni devrin zevk ve fikirlerine uygun yazılar yazarlar. Tabii bir kısmı başarabilmişse de bir kısmı Stalin'in aydın kıyımında hayatlarını kaybetmişlerdir (Akpınar, 1994, s. 74-75).

Sovyet Döneminde Azerbaycan'da toplumsal sorunlar da görülür. Bu problemler edebiyata da yansır. Bunların başında gelenek ve göreneklerin etkisiyle kadının yeridir. Kadın, erkek tarafından bir meta olarak görülür. Eve hapsedilen, üretmeyen veya üretemeyen kadın, gelişen topluma ayak uyduramaz. Bu tür sorunlar edebiyatın bir konusu olur (Uygur, 2002, s. 290-291). Bu sorunu dikkate alan ve eserlerinde titizlikle inceleyen yazar Cafer Cabbarlı'dır. "Almas", "Dönüş", "Yaşar" piyesleriyle bu sorunlara değinip çözmeye, yeni çıkışlar aramaya ve yeni kahramanlar yaratıp yeni toplum düzeni kurmayı amaçlayan eserler yazar.

Bu dönemde rejimin yazarlar ve şairler üzerinde baskısı artar. Baskıcı yönetim yazarlar ve şairlerden bazen hiçbir şey yazmamalarını, bazen de sadece kendi isteklerini yazmalarını isterler. Bunların yanı sıra bazı Azerbaycanlı şair ve yazarlar ilim öğrenmek için Anadolu'ya gelirler. Şair ve yazarların Anadolu'ya gelmelerinde

başka etkenler de vardır. Osmanlı padişahının veya devlet büyüklerinin şair ve sanatçılara verdiği önem ve güzel eserlere teşvik için sanatçılara ekonomik fayda sağlayan “Caize” adı verilen hediyelerin de göçü etkilediği düşünülür (Bayram, 2005, s. 83-92).

1941-1946 yılları arasında konular ağırlıklı olarak 2. Dünya Savaşı olur. 2.Dünya Savaşı’nda Rusya İran’a girer ve 1946’ya kadar Güney Azerbaycan’ı kontrolü altına alır. Akabinde Tebriz başta olmak üzere birçok yerde milli uyanış başlar. Bazı şair ve yazarlar Tebriz’de “Veten Yolunda” gazetesini çıkarırlar. İkiye bölünen Azerbaycan’ın temsilcileri birlik olma yolunda anlaşarak günümüze kadar gelen milli bir cereyan doğurur. Savaş sırasında yazılan eserlerin amacı halka güven ve ceseret vermek olur. Savaş sonrası 1950-1960’lı yıllarda savaşa asker olarak katılan ve savaşa dair izlenimlerini yazan bir nesil bu dönemde ortaya çıkar. Bu neslin yazdığı hikaye ve tiyatrolar imkanları zorlar nitelikte olur. Eserlerde gerçekler bütün çıplaklığıyla ortaya serilir (Akpınar, 1994, s. 80).

Stalin’in ölümünden sonra her alanda olduğu gibi edebiyatta da bir yumuşama gözlenir. 1960’tan sonra milli uyanış başlar. Dönemdeki sosyal değişiklikler ve hümanist düşüncelerin etkisiyle lirik ve pastoral eserler verilir. 1960’lı yıllarda edebiyatta yaşanan bu gelişmeler, 1970’te de devam eder. Bu yıllarda eserlerin içeriği milli konular, Sovyet cemiyetinin hayatı ve genel insanî durumlar olur. 1970’li yıllarda tercümeçilik faaliyetleri de hız kazanır. Doğu ve Batı klasiklerinden eserler edebiyata kazandırılır. 1960 ve 1970 edebi neslinin asıl görevi, insanî konuları ele almak olur. Onların günlük hayatlarından ziyade şahsiyetleri ve maneviyatları ele alınır. Böylece Sovyet gerçeklerini yazmaktan çok insanın ıstıraplarını, manevi ve sosyal ağrıları kahramanlar üzerinden anlatılır. 1980’de edebiyat bir yandan önceki dönemin konularını ve kahramanlarını devam ettirirken bir yandan da siyasi ve sosyal dengesi bozulan cemiyetin durumunu anlatılır. Bununla birlikte 1970-90’lı yıllarda Azerbaycan edebiyatında yeni yetişen isimler vardır. Yusif Semedoğlu, Ramiz Rövsen, Vakif Cebrayılzade, Rüzgar Efendiyeva bunlardan birkaçıdır. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren edebiyatta sosyal, siyasi ve ideolojik gerçekler ile alakalı eserler verilir. “Ağa Deve”, “Ölü Hökmü”, “Sonsuzluk” gibi tarihi yazılar bunlara örnek teşkil eder. Yine aynı dönemde cereyan eden demokratikleşme süreci, milli şuuru uyandırır. Ermenistan’ın Dağlık Karabağ bölgesinin sürekli gündemde olduğu bu dönem,

edebiyata da yansır. İlyas Efendiyev, İsmayıl Şıhlı, Anar Rızayev, Bahtiyar Vahabzade gibi dönemin önde gelen edebiyatçıları hareketli yazılar kaleme alır. 1990'lı yılların başında bu hareket giderek güçlenir.20 Ocak 1990'da Bakü, Sovyet ordusunun işgaline maruz kaldıktan sonra Azerbaycanlı Türkler tankların altında ezilerek can verir. Bu olaylar bölgede milli uyanışı engellemez. Aksine daha da şiddetlendirir. Akabinde mevcut durumu fırsata çevirmek isteyen Ermeniler, Rus ordusuyla birlikte Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal ederler. Yaklaşık otuz bin şehit verilirken bir milyondan fazla Azerbaycanlı Türk de evsiz bırakılır. Bu dönemde Azerbaycan edebiyatı, “Milli Müstakilik” mücadelesinin bir adı olur. Milli şuurun bilincinde olan maarifler sayesinde sosyalist gerçeklikten ayrılır, ülkenin bulunduğu sosyal gerçeklerle alakalı yazılar yazarlar. Vahabzade'nin “Şehitler”, Hezri'nin “Salatın” şiirleri; Eylisli'nin “Yemen” povesti (anlatı) gibi eserler son derece önemlidir (Okumuş, 2002, s. 262-274).

1.3.4. Bağımsız Azerbaycan Türk Edebiyatı (1991- ...)

1990'lı yıllar, SSCB'nin dağılma sürecine girdiği yıllardır. Bu dönemde Azerbaycan'da da bağımsızlık mücadeleleri başlar. Yaklaşık 70 yıl Sovyet hâkimiyetinde yaşayan Azerbaycan'da 10-20 Ocak 1990 yılında “Kanlı Ocak” adıyla bağımsızlık harekâtı başlar. Bu direniş kısa sürede bastırılrsa da halk, bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmez. Nitekim 30 Ağustos 1991'de ikinci kez bağımsızlık ilan edilir (Cebeci, 2019, s. 33).

Bağımsızlık devri Azerbaycan edebiyatının ulusal konular açısından en zengin dönemi olduğu söylenir. Bu dönem edebiyatının eserlerinin muhtevasında Sovyet Birliği'ni öven ifadeler yerini gerçek hayata, toplumun değer yargılarına ve milli konulara bırakır. Gerek şiir gerekse düz yazılarda vatanseverlik, Türklük, kadının fedakârlığı, tarihsel itiraflar, ana dilin önemi gibi konular işlenir. Azerbaycan Türklerinin milliyetçi yazarları bağımsızlığın ve milli egemenliğin ne derece önem arz ettiğinin farkındadırlar. Zira yazarların çocukluk dönemleri Sovyet İmparatorluğu'nun Türk halklarına karşı katliamlarına şahit oldukları dönemdir (Heşimova, 2018, s. 266-277).

Dönemin önde gelen isimleri arasında Bahtiyar Vahapzade, Vakıf Samedoğlu, Nebi Hezri, Hüseyin Arif, Eli Kerim, İslam Seferli, Gasım Gasımzade, Eliğa Kürçaylı

gibi maarifler karşımıza çıkar. Çağdaş Azerbaycan edebiyatı eserlerinde dil, tarih ve tabiat gibi konulara rastlanır. Tabii son yıllarda Ermenilerin Ruslarla birlikte yaptıkları katliamlar da milli varlık mücadelesi çerçevesinde eserlerde geniş yer bulur. Azerbaycan edebiyatının hikâye ve romancılığında Neriman Nerimanov, Celil Memmedguluzade, Süleyman Sani Ahundov, Eli Veliyev, Seyit Hüseyin, İlyas Efendiyev, Mirza İbrahimov gibi yazarlar dönemde önemli yer tutar. Ayrıca hikâye ve roman türünde şekil itibariyle batı geleneği; içerikte ise doğu geleneği kullanılır. Eserlerde kadın hakları, kahramanlık, eşitlik, savaş yılları ve savaştan sonra yaşanan olaylar yoğun ve gerçekçi bir şekilde anlatılır. Azerbaycan edebiyatı birçok türden eserleri bünyesinde barındırır. Bunun yansıması olarak Azerbaycan edebiyatı edebi bir dil haline gelir. (Buran ve Alkaya, 2011, s. 49-51).

Azerbaycan edebiyatı bugün oldukça gelişmiş, edebiyatta milli varlık ve değerlerinden kopmadan insan ve toplum merkezli bir anlayışla eserler verilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAR'IN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Anar Rızayev'in Hayatı

Sadece Azerbaycan'da değil tüm dünyada tanınan Anar, 14 Mart 1938'de Bakü'de doğar. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının isimlerinden biri olan Anar, coşkulu anlatımı ve eserlerindeki kullandığı zenginlikler ile dikkat çeker. Eserlerini kaleme aldığı ilk zamanlar “Altmışincılar” nesline mensup olan yazar, zaman geçtikçe ruhen bağlı olduğu edebi neslin anlayışını taşıyıp önde gelen şahsiyetlerden biri olur. Anar'ın sanat eserleri Mirza Fateli Ahundov, Necef Bey Vezirov, Ebdürrehim Bey Hakverdiyev, Celil Memmedkuluzade, Hüseyin Cavid, Cafer Cabbarlı, Enver Memmedhanlı gibi klasik sanatçıların örf ve adetlerini yaşatır ve geliştirir. Bununla birlikte Anar'ın Resul Rıza ve Nigar Refibeyli gibi Azerbaycan edebiyatında önemli yere sahip olan, sanat anlayışları ile Azerbaycan edebiyatına hizmetler vermiş bir aileden yetişmesi, onun yaratıcılık yolunda olgunlaşmasında, edebi fikirlerinin gelişmesinde önemli rolü vardır (Qasimov, 2007, s. 486-487).

Babası Resul Rıza Azerbaycan'ın serbest vezinle yazan şairlerindendir. Annesi Nigar Refibeyli ise yine tanınmış kadın şairlerdendir. Anar, on yıllık musiki orta öğretimini tamamladıktan sonra Azerbaycan Devlet Üniversitesinin (Şimdi Mehmet Emin Resulzade Üniversitesi) filoloji (Dil ve Edebiyat) fakültesini bitirir (1955-1960). Üniversiteden mezun olduktan sonra devlet televizyonu ve radyo programları komitesinde redaktör (1961-1962) ve şube müdürü (1964-1967) olarak çalışır (Rızayev, 1995, s. 5).

1964 yılında Moskova'da Ali Senan kursundan, 1971-1972 yılları arasında Kinorejissura sanat okulundan mezun olan Anar, 1976 yılında da Azerbaycan Teart Cemiyeti'nin Reyaset Heyeti başkan yardımcılığını yapar. Yazar 1991 yılından beri Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanlığını yapar (Uğur, 2015, s. 19).

Anar'ın gençlik yılları siyasi açıdan SSCB'nin çalkantılı yıllarına denk gelir. Bu nedenle yazar, ilk siyasi hayal kırıklığını Kızıl ordunun Macaristan'a girmesiyle yaşadığını belirtir. Yine kendisi gençliğinin Ağustos 1968'de Sovyet Birliği

tanklarıyla, Varşova Paktına üye beş ülkenin ordusunun Prag'a girmesiyle sona erdiğini ifade eder (Özkan, 2017, s. 589).

Anar Rızayev, Azerbaycan edebiyatında 1960 nesrinin önde gelen isimlerinden biridir. Eserleri kısa sürede geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır. Anar ile birlikte Azerbaycan edebiyatı nesrine geniş bir soluk gelir ve genç yazarlara da yol gösterici olur. Edebi eserlerinde hem olay hem içerik hem de şahıs kadrosunu belirlerken çağdaş açısını tercih ettiği görülür. Özellikle eserlerindeki psikolojik derinlik göze çarpar (Morkoç, 2016, s. 92).

Anar, sinemayla da çok alakalıdır. Kendisi hem senarist hem de yönetmendir. Senaryosunu yazdığı filmlerden Dede Korkut, ülkemizde de gösterilmiştir. Ayrıca Anar'ın eserleri birçok dile (Almanca, Macarca, Lehçe, Bulgarca, Slovakça ve Farsça) de çevrilmiştir. Anar, Elçin ve Yusuf Samedoğlu ile birlikte Azerbaycan Sovyet devrinin tanınmış, brujuva yazarlarındandır. Bu sebeple köy yaşayışını pek bilmezler. Bu durum edebi eserlerine de yansır. Şehir insanlarından ve onların ruhsal ilişkilerinden sıkça bahseder (Rızayev, 1995, s. 6-7). Buna örnek olarak tezde muhteva açısından inceleyeceğimiz Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi adlı roman da toplumsal-ruhsal bir romandır.

Anar'ın eserlerinde, çağın en güncel problemlerini kaldırıp en hassas noktalarına dokunduğu görülür. Anar'ın yaratıcılığı hakkında Azerbaycan'da ve dünyanın birçok ülkesinde yazılan çok sayıda makale, araştırma yapılır. Anar aynı zamanda çağdaş medeniyet ve edebiyatının ulaşılamayacak seviyesindedir. Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde etkili olan alim ve yazarlar arasında olan Haydar Aliyev, Ebülfez Elçibey, Memmed Arif, Sabit Rehman, İsmayil Şıhlı, Bahtiyar Vahabzade, Tofik Guliyev, Toğrul Nerimanbeyov, Arif Melikov, Bekir Nebiyev, Araz Dadaşzade, Yaşar Karayev, Elçin, Nizami Ceferov, Tofik Hacıyev, Yusif Samedoğlu, Rüstem İbrahimbeyov, Rehman Bedelov, Sabir Rüstemhanlı, Aydın Memmedov, Kamil Veli Nerimanoğlu, Vilayet Guliyev, Kamal Abdullayev, Refael Hüseyinov, Nadir Cabbarov, Vakif Yusifli ve daha nice Anar'ın yaratıcılığı hakkındaki yazıları ve söylemleri, onların bu sanat dünyasına objektif bakışları oldukça önemlidir. (Anar, 2004, s. 4-5).

Anar, eserlerinde kültür açısından zengin bir sanatçıdır. Dili ve üslubu kullanmada usta bir yazardır. Eserlerinin bu denli zengin olması, dönemin Azerbaycan edebiyatının da yazı dili olarak gelişmesinde önemli rol oynar. Eserlerinde seçtiği karakterler, günlük hayatta rastlayabileceğimiz sade insanlardır. Ancak kullandığı üslup, anlatım tarzı ve derinlik eserine güzellik katar ve eserlerini sürükleyici kılar (Adıgözalova, 2019, s. 4).

Anar'ın İlk edebi yazısı, 1960 yılında yazdığı “Geçen Yılın Son Gecesi” ile “Bayram Hasretinde” adlı hikayeleridir. Başlıca diğer eserleri ise: “Yağış Kesti” (1968), “Ağ Liman” (1970), “Mecal” (1973), “İçerişehir” (1978), “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” (1982), “Dede Korkut” (1983), “Sizi Deyip Geldim” (1984), “Dünya Bir Penceredir” (1986), “Seçilmiş Eserler” iki cilt (1988), “Sizsiz” (1992), “Şehrin Yay Günleri” (1992), “Şehitler Dağı” (1995), “Otel Odası” (1995), “Ak Koç, Kara Koç” (2003). Yayımlanan kitaplarından anlaşılır ki, Anar'ın edebi sanat anlayışı oldukça zengindir ve tür açısından özgündür. Onun “Asılqanda İşleyen Qadının söhbeti”, “Ben, Sen, O ve Telefon”, “Gürcü Familiası”, “Yaxşı Patşahın Nağlı”, “Qırmızı Limuzin” ve diğer hikayelerinin özelliği dil ve üslup bakımından özgünlüğe ulaşmış olmasıdır. Anar, bu eserleriyle Çağdaş Azerbaycan nesrine yeni bir hava getirir, onun yazıları hakkından edebiyat cemiyetinde fikirler öne sürülür (Canıyeva, 2007, s. 487-488).

Anar'ın Türkiye Türkçesine aktarılan eserleri ise şunlardır: “Beş Katlı Evin Altıncı Katı” (Akt. Yusuf Gedikli, Ötüken, İstanbul 1997), “Sıraselviler’de Bir Otel Odası” (Akt. İldeniz Kurtulan, Everest, İstanbul 2000), “Bir Fırsat Bulsam” (Akt. İldeniz Kurtulan, Da Yayınları, İstanbul 2002), “Dante’nin Jubilesi” (Akt. İldeniz Kurtulan, Da Yayınları, İstanbul 2002), “Ak Koç Kara Koç” (Akt. İldeniz Kurtulan, Da Yayınları, İstanbul 2005), “Azerbaycan Türkçesinin Son Varlığı” (Akt. Arif Acaloğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2005), “Sizsiz” (Akt. Fatma Özkan, Öncü Basımevi, Ankara 2009) (Uğur, 2015, s. 21).

Çağımızın dünya çapında ünlü büyük Kırgız sanatçısı Cengiz Aytmatov’un deyişiyle, “Kendine has edebi çehresini oluşturabilmiş Anar’ın” güçlü ruhu ve bitmek bilmez edebi gücü, onun bilgeliği, kendisinden sonra gelecek nesilleri etkileyecek ve medeniyetimizi zenginleştirecektir (Anar, 2004, s. 16).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“BEŞ MERTEBELİ EVİN ALTINCI MERTEBESİ” ROMANI

“Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanı Anar’ın “Ak Liman” adlı eserinin devamı olarak kabul edilir. Toplamda on dokuz bölümden oluşan Beş Katlı Evin Altıncı Mertebesi romanını Anar, 1974 ile 1978 yılları arasında kaleme alır. Roman kitap halinde ilk kez, Bakü’de Yazıcı Yayınevi’nde 1981 yılında neşredilir.

Ak Liman eserinin bir bölümünde deniz kaçamaklarını anlatılan Zaur ve Tahmine Beş Katlı Evin Altıncı Mertebesi romanının ana karakterleridir. Ak Liman’da sadece adları geçen ve üzerlerinde pek durulmayan bazı karakterler, “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” adlı romanda yazar tarafından okuyucuya daha yakından tanıtılır. (Nağıyeva, 2006, s. 14)

*“Bu visale yuhu ahvali demek mümkün idi
Eğer olsaydı yuhu dide-yi giryanımıza.”*

(Rızayev, 1995, s. 9).

Yazar romana Fuzuli’nin Leyla vü Mecnun’undan aldığı bir beyitle başlar. Yazarın Fuzuli’den bahsetmesi bir bakıma geçmiş birikimini de ortaya koyar. Romanda Zaur ile Tahmine’nin aşkı, mesnevide geçen Leyle ile Mecnu’nun aşkına benzetilir. Fuzuli’nin mesnevisinde Mecnun, Leyla’sına hiç kavuşamaz. Leyla’nın hayali ile yaşar. Layla’ya ulaşamaz olmasının hayal kırıklığını yaşar. Bu romanda da Zaur, Tahmine’ye kavuşamaz. Romanın sonunda Zaur, yolda yürürken Tahmine’nin hayalini görür ve peşinden gider. Peşinden gittiği kişinin Tahmine olmadığını anlayınca büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Anar’ın romana şiirle başlaması destan, masal, halk hikayesindeki şiir-nesir karışık bir tarzda ele aldığını da bize gösterir. Yani geleneksel şiirimizi bize anımsatır.

“... *Fakat ansızın sessizlik çöktü.*” (Rızayev, 1995, s. 9). Yazarın romana üç nokta ile başlaması muhteva açısından bir eksikliklidir. Ayrıca üç nota ile başlaması romanın öncesinin var olduğunu gösterir. Yazar, “Bundan sonrasını ben devam ediyorum.” demek ister.

“*Zaur uykunun alacakaranlığı içinde...*” (Rızayev, 1995, s. 9). Yazar bu cümlede mecazlı bir söyleyişe yer verir. Bir insanın hayatı güzel ise uykusu da tatlı olur. Buradan da anlaşılacağı üzere yazar, romana üstü kapalı bir anlatımla giriş yapar.

“Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanında gelenek ile modernite arasında bir sıkışma görülür. Tahmine’nin hayat tarzı Zaur’un ailesi tarafından kabul edilmez. Gönül ilişkisi bir nebze bu durumu bastırır fakat yine de gelenek ağır basar. Zaur, annesinin layık gördüğü Firengiz’le evlenir. Eserde Zaur’un Tahmine’ye olan aşkı, geleneğin zayıfladığını gösterir. Firengiz ise romanda bir kurbandır. İstenmeyen biri olmasına rağmen geleneğe uygun yaşama çabası, Zaur’u Firengiz’le evlenmeye mecbur kılar. Firengiz, temiz bir aile kızıdır. Zaur ile Firengiz’in görücü usulü ile evlendirilmesi geleneğe uygun bir davranış olarak gösterilir.

Modern Azerbaycan edebiyatı içinde Anar’ın yeri oldukça önemlidir. Azerbaycan toplumu, okumaya hevesli bir toplum olması hasebiyle Anar’ın bütün eserleri kendi başına bir edebi nitelik taşır. Anar akıcı üslubu ve zengin roman kurgusu ile modern Türk edebiyatının güçlü kalemleri arasında sayılır. Onun eserlerinde lirizm ve derinlik vardır. “*Modern Türk edebiyatı, Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağçı, Anar ve daha nice romancının yazdıkları ve yazacakları eserlerle daha da zenginleşecektir.*” (Ercilesun, 2013, s. 2).

3.1. “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanın Özeti

Romanın birinci bölümü Fuzuli’nin bir beyti ile başlar. Romanda ana karakter olan Zaur’un aşk hikayesi anlatılır. Zavallı Zaur öyle bir hayat ortamında kalır ki her zaman kendisini geçmişinde bulur. İnsanlar dünyanın herhangi bir bölgesinde bile olsalar da farklı bir hayat ortamında ve türlü durumlarla denk gelirler. İnsanlar kendi hayatında neler yaşadıysa hiçbir zaman yaşadıklarını unutamaz ve insan ne kadar isterse istesin hiçbir şey insanı kendisinden ve geçmişinden uzaklaştıramaz ve ayıramaz. Tıpkı Zaur gibi. Romanın bu bölümünde Zaur Firengiz ile evlidir. Balayı için Senegal’in başkenti Dakar’a giderler. Fakat Zaur ile Firengiz’in ilişkisi karı koca ilişkisi değildir. Zira Zaur’un aklında hala Tahmine vardır. Zaur sürekli Firengiz’le güzel bir gelecek kurmayı düşünür fakat bir türlü Tahmine’ye olan aşkını unutamaz ve her zaman onun hayaliyle yaşar. Zaur kendi geçmişinin esiri olur.

Romanın ikinci bölümü de diğer tüm bölümlerde olduğu gibi Fuzuli’nin bir beyti ile başlar. Romanın bu bölümünde Zaur, Firengiz ile güzel vakit geçirmeye çalışır ama buna rağmen her zaman Tahmine ile vakit geçirmeyi ve onunla olmayı ister.

Bu macerada Zaur, zaman geçtikçe Tahmine'ye ve ona karşı olan aşkına bağlanır. Zaur'un annesi Zaur'un Tahmine'ye olan aşkını duyar ve Zaur'a bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Zaur'un annesi, Tahmine'nin evli bir kadın olduğunu ve aynı zamanda başkaları ile dost olduğunu ona anlatır. Bu nedenle Zaur, annesine karşı çıkar. Zaur annesine karşı çıktığı halde bir türlü annesinin ona söylediklerini kafasından çıkaramaz. Bu arada Zaur Tahmine'yi araştırmaya başlar. Evli olduğunu bilir fakat birçok erkekle olan yakınlığı Zaur'u rahatsız eder. Tahmine hakkında dostlarından kötü şeyleri duyar. Böylece Zaur kendisini güvensiz ve büyük bir karanlığın ortasında bulur.

Romanın dördüncü bölümünde Zaur, Tahmine'ye yaklaştıkça ona daha çok bağlandığını hisseder. Onun yanındayken her zaman mutludur. Zaur böyle bir ortamda iki taraf arasında kalır. Birisi annesinin tarafı -ki annesi katiyen oğlunun Tahmine ile olan münasebetinin olmasını istemez- ve diğer bir tarafta çok sevdiği Tahmine. Annesi Zaur'dan, onu komşusunun kızı Firengiz ile evlenmesini ister ve onları Zaur'un doğum günü partisi için kendi evlerine çağıracağını söyler. Aynı zamanda işi gereği Moskova'ya giden Tahmine, Zaur'a onun peşinden Moskova'ya gelmesini söyler. Zaur, Tahmine'nin bu teklifini duyduktan sonra kendisini şaşkın, mutlu ve hayaller dünyasında bulur ve böylece Tahmine, Zaur'un güvenini bir kere daha kazanmış olur.

Romanın beşinci bölümünde Zaur'un Tahmine'ye olan aşkı gitgide artar. Zaur ne yaparsa yapsın bir türlü Tahmine'ye olan aşkını unutamaz. Bu sevdaya boğulur. Zaur'un annesi onun doğum günü partisini planlarken bütün akrabalarını ve bu arada yakın komşusu Firengiz'in ailesini de çağırır. Parti ortamında Zaur, Firengiz'i gördükten sonra onun ne kadar güzel, sessiz ve iyi bir kız olduğunu düşünür. Bu partide Zaur, Tahmine tarafından özel bir hediye alır. Bu arada Tahmine Moskova'dan bir televizyon programı üzerinden Zaur'a Rusça onun doğum gününü kutlamasını söyler ve bunu anlayan Zaur çok mutlu olup Moskova'ya Tahmine'nin yanına gitme kararını verir.

Romanın altıncı bölümü Zaur'un Moskova'daki günlerini anlatır. Zaur Tahmine'ye kavuşmak için Moskova'ya gider. Tahmine havaalanında onu karşılamak için bekler. Zaur ve Tahmine bir gün boyunca güzel anılar biriktirir. Bu arada Zaur Tahmine'ye daha önce sormaya çekindiği şeyleri sorar. Çevresindeki erkekleri sorar. Zaur kıskanç biridir. Tahmine bunların hepsini yalan olduğunu söyler ve dostlarını

hepsini birer birer anlatır ve en çok Spartak 'tan bahsederken onu çok över. Zaur bunları duyduktan sonra bir nebze içi rahatlar.

Romanın yedinci bölümü Moskova'da geçer. Zaur, Tahmine'yi çalıştığı iş yerindeki arkadaşlarından kıskanır. Zaur Tahmine'yi iş yerinde beklerken bugünü de onun ile geçireceğini düşünür ama Tahmine'nin iş arkadaşı ve aynı zamanda televizyon yönetmeni olan Muhtar Muharremoğlu'nun yemek teklifi ile karşılaşır. Bu gece Tahmine'nin iş arkadaşları ve sinema arkadaşlarıyla geçer. Tahmine'nin arkadaşlarıyla vakit geçirmesi Zaur'u bir hayli üzer.

Romanın sekizinci bölümünde Zaur ve Tahmine Moskova'dan dönerler. Zaur her zamanki gibi Tahmine'ye ulaşmak ister ama Tahmine kendisini bir süre aramamasını rica eder. Tahmine'nin bu isteğinin arkasında ne olduğu bilinmez. Bu arada Tahmine kendi kocası Manaf'tan boşanmak ister. Bu haberi Zaur'un annesi Zaur'a sanki Tahmine Spartak ile birlikte olacağı için kendi kocası Manaf'tan boşanmak istediğini anlatmaya çalışır. Zaur böyle şeyleri annesinden duyduktan sonra sanki doğru olacağını düşünmeye başlar. Zaur bir süre bu düşünceler ile sokaklarda dolaşır. En sonunda Tahmine'nin evine gidip her şeyi öğrenmeye karar verir.

Romanın dokuzuncu bölümünde Zaur, ara ara Tahmine'nin evine gitmeye başlar. Zaur'un annesi bu durumdan hiç hoşnut değildir. Hatta ara ara Zaur'un annesi Tahmine'yi arayıp oğlunun peşini bırakmasını ister. Kimi zaman da Tahmine'yi rencide edici sözler sarf eder. Zaur, annesinin Tahmine'ye söylediği bu sözler için Tahmine'nin evine gidip bu iftiralar hakkında sorular sormaya başlar. Sanki Tahmine ve onun dostu Medine bir şeyleri saklamaya çalışır ve o gece sabaha kadar Tahmine ve Zaur içip ve konuşurlar. Zaur sabaha doğru evine gider ve annesi ile karşılaşır. Annesi ona çok kızar ve babası onu yanına çağırdığını söyler. Babası çok sakin ve samimi bir şekilde Zaur'a bu işten vazgeçmesini ve kendine uygun bir kız bulmasını söyler. Halbuki Zaur, her şeyi bırakıp Tahmine'yle bir hayat paylaşmayı göze almıştır.

Eserin onuncu bölümünde Zaur, evini terk ettikten sonra o sabah kendini Tahmine'nin evinde bulur. Tahmine'nin fısıltısını duyar ve o sabah Tahmine Zaur'u güzel bir kahvaltı ile karşılar. O gün Tahmine ile Zaur bir kere daha güzel anlar yaşarlar, dans ederler, türkü dinlerler. Gün boyunca Tahmine evin temizliğini, çocukların bakımını ve nasıl bir gelecek istediğini anlatır. Tahmine hiçbir şekilde Zaur

ile geleceđi olmayacađını söyler ve Zaur bu Őeyleri dinledikten sonra bųyųk bir acı ile susar.

Romanın on birinci bųlųmųnde Zaur Tahmine'nin evine taŐınır. Tahmine'nin daha ųnce Manaf ile bu evde yaŐaması Zaur'u rahatsız eder. O gųn Tahmine geą saate kadar eve gelmez ve sųrekli evin telefonu ąalar ve Zaur tam cevap verecekken kapanır. Tahmine'nin geą saate rađmen gelmemesi Zaur'u rahatsız eder. Gecenin yarısında Tahmine eve gelir ve Zaur ondan annesini sųrekli aradıđını ųđrenir. Tahmine, Zaur'un annesinin onu aramasından ve ona kųfretmesinden bıktıđını söyler ve Zaur'un geri evine dųnmesini ister. Bu arada Zaur iŐinden istifa etmesi iąin iŐ yerine gider ve orada DadaŐ'tan babasının hasta olduđunu ųđrenir. Zaur'un iŐ arkadaŐı DadaŐ, Zaur'a onun bu iŐten yani Tahmine meselesinden vazgeąmesini ister. Zaur, DadaŐ'ın sųylediklerini babasının da hasta olduđunu duyduktan sonra dųŐųnmeye baŐlar.

Eserin on ikinci bųlųmų, Zaur'un kendi iąinde bazı Őeyleri dųŐųnmesiyle baŐlar. Zaur geąen bųtųn olaylardan uzakta ve herkesten uzak durmak iąin sokaklarda dolaŐmaya baŐlar ve bu arada Tahmine hakkında dųŐųnųr. Hiąbir Őekilde onun ile anlaŐamayacaklarını hisseder. Aynı zamanda Zaur televizyon yųnetimi Muhtar Muharremođlu ile bir lokantada karŐılar. Muhtar Muharremođlu onu arayacađını söyler. Bu arada Muhtar'ın dostu ve lokantanın mųdųrų Nadir, onlar ile bir sųre konuŐur ve en sonda Zaur Muhtar'ın neden onu arayacađını ųđrenemez.

Romanın on ųçųncų bųlųmų Zaur'un Tahmine hakkındaki sųylentilerin onu Őųphelendirmesiyle baŐlar. Zaur duydukları hakkında Tahmine'ye sormaya ąalıŐır. Tahmine, Zaur'un annesinin sųrekli onunla Zaur hakkında ve onu suąlamasından dolayı ąok sinirlenir ve bu yųzden Zaur ve Tahmine tartıŐırlar. Gųnden gųne Zaur ile Tahmine'nin arası bozulmaya baŐlar. En sonunda Tahmine Zaur'a anne, babasının yanına gitmesini söyler. Zaur bųtųn bunların bir oyun olduđunu, tuzađa dųŐtųđųnų ve kanıp aldandıđını dųŐųnųr ve uzun bir tartıŐmadan sonra Zaur, Tahmine'nin evinden ąıkar.

Romanın on dųrdųncų bųlųmųnde, kendi iŐinden istifa eden Zaur eski arkadaŐı Azer ile ąalıŐmaya karar verir. Bu arada Zaur kendi evine dųner ve her Őeyi unutup yeni bir hayata baŐlamak ister. Bu arada Zaur'un annesi ve babası, Zaur kendi evine dųndųđų iąin ąok mutludurlar. ųyle ki ona en sevdiđi arabayı hediye olarak alırlar. Bu

arada Tahmine'nin en yakın arkadaşı Medine, Tahmine'nin iyi olmadığını Zaur'a telefon ederek anlatır. Zaur bunları Medine'den duyduktan sonra kafası karışıp düşünmeye başlar.

Romanın on beşinci bölümü Zaur'un hayal kırıklığıyla başlar. Zavallı Zaur Tahmine ve Spartak'ı birlikte görüp bir daha acıdan yıkılır ve Tahmine'nin sevgisinin sadece bir yalan, tuzak olduğunu anlar. Bu olaydan sonra Zaur annesine evlenmek istediğini söyler. Zaur'un annesi bunu duyduktan sonra çok mutlu olup sevinir ve hemen isteme işlerini başlar. Bu arada Zaur, Tahmine'nin dostu Medine ile karşılaşır. Medine Tahmine'nin hasta olduğunu söyler ve Zaur bir tarafta onu düşünür ama bir taraftan da belki bu da onun bir oyunu diye düşünmeye başlar.

Romanın on altıncı bölümünde Zaur'u ailesi, Firengiz'in ailesine bir davet gönderir. Bu daveti herkes güzelce karşılar. Hatta Zaur ve Spartak barışmaya mecbur kalırlar. Davet ettikten sonra o gece Zaur'un telefonu çalar ve telefonun öbür ucundan türkü sesi gelir. Zaur bu sesi dinledikten sonra kim olduğunu anlar. Tahmine ile dinledikleri türkülerden biriydi.

Romanın on yedinci bölümünde Zaur, Firengiz ile evlenir. İkisi bir ay boyunca İstanbul'a seyahat etmeye giderler ve bir ay boyunca her yere birlikte seyahat ederler. Bu arada Firengiz hamile olduğundan şüphelenir ve sonradan bu şüphesi doğru olur. Bir aydan sonra, Firengiz ve Zaur döndükten sonra ikisinin de ailesi onları karşılamaya gelirler. Aynı zamanda Firengiz'in hamile olduğunu anlarlar ve bu duruma çok sevinirler.

Romanın on sekiz ve on dokuzuncu bölümlerinde Zaur'un sonra bir oğlan çocuğu olur ve onun ismini Firengiz kendi babasının ismini koyar. Sonra yıllar gittikçe Zaur'un iki oğlan ve bir kızı olur. Zaur da annesinin ismini kızının ismi olarak koyar. Bütün bu güzelliklere rağmen Zaur bir türlü Tahmine'yi hem aklından hem de kalbinden çıkaramaz. Bu arada Zaur, Tahmine'nin ölüm haberini alır. Zaur, Tahmine'yi gerçek hayatta gördüğünü zanneder. Zaur Tahmine'yi takip etmek için onun ardından koşar ve koşa koşa Tahmine bir binaya girer ve bu binanın altıncı katına çıkar. Zaur onun ardından giderken o binanın altıncı katı olmadığını ve beş katlı olduğunu anlar. Bu Zaur için büyük bir hayal kırıklığı olur ve roman böylece son bulur.

3.2. “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanında Şahıs Kadrosu

Zaur: Ana karakterlerden biridir. Roman, Zaur’un üzerinden gider. Zaur, iyi eğitim almış, gelenekçi bir ailenin tek evladıdır. Zaur annesine düşkün, babasıyla mesafeli olan bir karakterdir.

Tahmine: Zaur’un aşık olduğu kadındır. Romanda “modern” tanımını üstlenen bir karakterdir. Gelenekçi değildir. Toplumun varsaydığı kadın profilinden bağımsız bir karakterdir. Tahmine, Zaur’un Leyla’sıdır.

Ziver Hanım: Zaur’un annesidir. Kendisi ev hanımıdır. Evlendikten sonra çalıştığı daktilo işinden ayrılır. Ziver Hanım, oğlu Zaur’a çok düşkündür. Zaur’un eve gelmediği zamanlar merak içinde kalır ve sabaha kadar uyumaz. Ziver Hanım’ın tek derdi, oğlunu kendilerine layık bir kızla evlendirmektir.

Mecit Zeynallı: Zaur’un babasıdır. İyi eğitim almış, zengin bir aile babasıdır. Gençliğinde maddi sıkıntılar çeker ama sonrasında üniversiteye hoca olur ve güzel bir aile kurar. Zaur’la ilişkisi, karısı kadar yakın değildir. Geleneklere uygun bir baba karakterindedir.

Firengiz: Zaur’un ailesinin komşu kızıdır. Efendi, sessiz ve terbiyeli bir aile kızıdır. Ziver Hanım, Firengiz’i oğluna layık görür. Evlendirmek için çaba sarf eder.

Manaf: Tahmine’nin kocasıdır. Romanda pek görülmez. Birkaç bölümde ismi zikredilir.

Murtuz: Firengiz’in babasıdır. Bazen komşuları Mecit Beyler ile düzenledikleri partilerde buluşurlar. Eserde ön planda olmayan bir karakterdir.

Alya: Firengiz’in annesidir. Komşusu Ziver Hanım ile çok iyi anlaşır. Alya da kızı Firengiz’i Zaur’a yakıştırır. Kızının Zaur’la evlenmesini çok ister. Bunun sebebi hem komşu olmaları hem de aileyi tanımalarındandır.

Spartak: Firengiz’in kardeşidir. Romanda geleneğe karşı gelen, kız çevresi çok olan ve Tahmine ile öncesinde münasebet yaşamış bir karakterdir. Çok konuşan ama hiçbir faydası olmayan biridir.

Şahin: Mecit’in asistanıdır. Çalışkanlığıyla dikkat çeker. Mecit bazen oğlu Zaur’un Şahin gibi çalışkan olmasını içten içe ister.

Behram Zeynallı: Mecit’in yakın arkadaşıdır. Romanda fazla görülmeyen bir karakterdir.

Ruhsare Hanım: Behram Zeynallı’nın eşidir. Ziver Hanım’la iyi anlaşır. Uzun yıllardan beri ailecek görüşürler.

Rasim: Behram ve Ruhsare’nin oğullarıdır. Romanda bir kez ismi zikredilir.

Gıyas: Behram'ın yeğenidir. Rasim gibi Gıyas da romanda isim olarak geçer.

Dilare: Gıyas'ın eşidir.

Saşa ve Lena: Rus aktrislerdir. Romanın sadece sekizinci bölümünde Tahmine ve Zaur'un Moskova'da buldukları zamanda karşımıza çıkar. Romanda Lena, Saşa'nın karısıdır.

3.3. “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” Romanında Muhteva

Her eser için muhteva, eseri doğru yorumlamak ve anlamak açısından önem arz eder. Anar Rızayev'in bu romanı 1981 yılında kaleme alınmış, toplumsal-ruhsal bir romandır. Bu roman aynı zamanda Ak Liman (1970) uzun hikayesinin devamı niteliğindedir. Roman, ayrıntılı üsluplarla kaleme alınmış, Azerbaycan edebiyatı için seçkin bir eser olma özelliği gösterir. Eserde aşk temasının en çok işlenen tema olduğu görülür. Bu sebeple aşk teması birinci tema olarak değerlendirilir. Daha sonra diğer unsurlar sırasız olarak muhteva açısından incelenir.

3.3.1. Aşk

Aşk, bu romanın en belirgin muhteva örneğidir. Postmodern romanlarda aşk ekseriyetle ulaşılmaması zor, imkânsız olanı konu edinir. Bu romanda da yazar Rızayev, Zaur ve Tahmine'nin aşkı konu edinir. Eserin her bölümünün bir Fuzuli beyti ile başlaması ve bu beyitlerin aşk konulu beyitler olması, romanın bir aşk romanı olduğunu gösterir. Esasen roman, birçok özelliği bir arada bulunduran bir eserdir.

“Zaur görüntüsüz ekran karşısındaymış gibi, rüyasız uyku içinde hasretle bekliyordu. İşte şimdi ekrana görüntü gelecek, uyku renklere boyanacak, seslerle dolacak ve Tahmine canlanacaktı. Mesafeleri kat etmesi, kıtaları, okyanusları açması, Serhatları geçmesi onun için önemli bir şey değildi ki. Eğer Tahmine'nin dünyanın bir ucunda güçlülük hissedilen zarif ve zayıf kokusu Zaur'u etkilemişse yüzünün, sesinin, nefesinin, gülüşünün buraya gelmesi zor bir iş olmamalıydı. Zaur rüyanın karışık, karmakarışık mantığına dayanarak düşünüyordu. Tahmine'nin kokusu hangi hatla uçup gelmişti buraya? Uçak Moskova'dan buraya haftada bir uçuyordu. Rüyada bile bunu unutmamıştı ve rüyada bunun rüya olduğunu, uyanması gerektiğini, uyanmak için çaba sarf etmesi gerektiğinin, elini uzatıp gece lambasını yakması gerektiğini düşünüyordu. Elini uzatıyordu, gece lambasını yakıyordu, ama lamba yanmıyordu ve Zaur halâ rüyada olduğunu, elini lambaya rüyada uzattığını anlıyordu. Gerçekte ise elini lambaya hiç uzatmamıştı, rüyada yakmıştı lambayı, hatta hiç yakmamıştı da. Rüyada uyanmıştı uykudan, gerçekte ise hiç uyanmamıştı.” (Rızayev, 1995, s. 15-16).

Zaur her ne kadar Firengiz ile evli olsa da Tahmine'ye olan aşkı hiç bitmez. Öyle ki rüyalarına girer. Rüyasında Tahmine'nin kokusunu alır. Fakat bunun mümkün olmadığını rüyada dahi fark eder. Zira Tahmine Moskova'da yaşar. Kendisinin buraya gelmesi mümkün olmadığı gibi kokusunun da gelmesi mümkün değildir. Bunun

olasılığının mümkün olmadığını öylesine farkındadır ki Moskova'dan Dakar'a uçuşun haftada bir olduğunu rüyada bile dile getirir. Zaur belki de imkânsızın peşinde olmak ister. Tahmine değilse de Tahmine'nin kokusu bile onu umutlandırır. Fakat Zaur öyle bir durumdadır ki rüyada bunun rüya olduğunun farkındadır ve uyanması gerektiğini de bilir. Nihayetinde Zaur rüyadan uyanır ama gerçekte uyanmaz, Tahmine'yi düşünür durur.

*“Ey hoş o günler ki, ben hemraz idim canan ile
Ni'met-i vaslın görüp nazın çekerdim can ile”*

(Rızayev, 1995, s. 20).

Yazar, romanın ikinci bölümüne birinci bölümde olduğu gibi Fuzuli'nin bir beyti ile başlar. “Ah ne güzel günlerdi onlar, sırdaş idim sevgiliye; vuslatı nimetini görüp, nazını çekerdim can ile.” Yazar ikinci bölüme başlarken de geçmişe duyduğu özlemi dile getirir. Sevgiliye olan özlem bir nimet olarak görülür ve sevgilinin nazını canı gönülden çeker.

“-Neden mi?” Tahmine omuzlarını kaldırdı. “Bunu izah etmek güçtür. O kadar sebep var ki. Mesela şöyle bir sebep: Bir sabah uykudan kalkarız, görürüz ki birbirimize yıldırım aşkıyla vurulmuşuz. İkimizden birimiz, diyelim ki ben aşık oldum sana, vuruldum. O zaman ne olacak? Kime lazımdır bu aşk, sana mı, bana mı? Hemen hayatı zorlaştırmaya ne lüzum var? Zaten hayat karışık, dolaşık bir şeydir.” (Rızayev, 1995, s. 29).

Yazar, aşkın imkânsızlığı dışında lüzumsuzluğunu da belirtmek ister. Aslında her ikisi de birbirine sevdalanmak ister fakat böyle bir durumun hâsıl olması ikisini de müşkül duruma sokar. Aşk gereksiz görmeleri, birbirlerine bağlanma korkusundandır.

*“Yahşı görünür sureti mehveşlerin amma
Yahşı nazar etdikde, serencamı yamandır.”*

(Rızayev, 1995, s. 36).

Yazar, her bölümde olduğu gibi eserin üçüncü bölümüne de Fuzuli'den bir beyitler başlar. “Aşka Sevdalanma” adlı şiirden alınmış bir beyittir. Aşka aldanılmamasını, hatta şiirin son beytinde şairlerin dahi yalancı olduğunu belirtir. Bu beyitte ise güzellerin yüzleri hoştur fakat sevdalarının da yaman olduğunu belirtir. Aşkın zor yol olduğunu, bu yolda nice nazarlar ile karşılaşacağını belirtir. Yazar, bölüm ile alakalı beyit üzerinden mesajlar verir. Zaur'un Tahmine'ye duyduğu aşkın meşakkatli yolunu anlatır.

“Son defa on bir buçukta telefon etti, yine Manaf'ın sesini işitip ahizeyi astı. Eve dönerken düşünüyordu. Gerçekten garipti, bak şimdi Manaf'ın sesini işittim. Şimdi gecedir. Herhalde Tahminegilin pencereleri de karanlıklaştırmıştır. Onlar birliktedir, karanlık odada, geceyi birlikte geçirecekler, karı kocadırlar. Ama bu fikir Zaur'u Spartak hakkındaki şüpheleri kadar incitmiyordu...” (Rızayev, 1995, s. 48).

Manaf, Tahmine'nin kocasıdır. Tahmine'ye ulaşmak için üçüncü kez evini arayan Zaur, telefona haliyle her seferinde kocasının çıkmasına şaşırır. Fakat Tahmine'nin Spartak ile münasebetini duyan Zaur, bunun gerçek olup olmadığını merak eder durur. Zaur Tahmine'ye öyle âşıktır ki, Tahmine'nin kocasının dışında başka bir erkekle anılmasına dayanamaz. Özellikle bu isim hiç sevmediği Spartak ise. Yazar, bir aşk karmaşası içinde okuyucuya merak uyandırır. Herkes Tahmine hakkında konuşur, kimler ile münasebeti olduğu araştırılır fakat sıra bir türlü Tahmine'ye sormaya gelmez. İstirap ve merak, Zaur'u iyiden iyiye gerçeği aramaya sürükler.

*“Değildim ben sana mail, sen etdin aklımı zail,
Bana ta'n eyleyen gafil seni görgeç utanmaz mı?”*

(Rızayev, 1995, s. 66).

Yazar Anar, beşinci bölüme Fuzuli'nin “Beni Candan usandırdı” gazelinden bir beyitle başlar. Her beyit, bölümün içeriği hakkında bilgi verir. Bu beyit, “Ben sana gönül vermemiştim, aklımı sen çeldin. Beni ayıplayan şaşkın seni görse utanmaz mı?” şeklinde çevrilir. Beyit biraz daha açılmak istenirse, “Ey sevgili, benim hiçbir suçum yoktu. Seni gördüm ve işte o an aklımı kaçırdım. Eğer sen kendini bana göstermeseydin ben bu hale gelmezdim. Senin varlığını bilip bir insan nasıl uğruna aklını, canını, malını kaybetmez? Beni düşürdüğün bu hali görenler beni hor görüp dışlıyor, bunlar senin gecenin koynunda ay gibi parıldayan yüzünü görmezler mi? Görüp de beni senin gibi bir güzel için eleştirdikleri için utanmazlar mı? Böyle bir güzel görüp de meftun olmamak, büyülenmemek elde mi?” şeklinde izah edilir.

*“Canlar verip senin kimi canane yetmişem
Rahm eyle kim yetince sana, cane yetmişem.”*

(Rızayev, 1995, s. 80).

Yazar Rızayev, eserin altıncı bölümüne Fuzuli'nin bir gezeli ile başlar. Bu beyitte, “Canlar verip senin gibi bir sevgiliye eriştim. Merhamet eyle, sana erişinceye kadar canıma yetti (canım çıkacak duruma geldim). der. Anar'ın eski gelenek şiire önem verdiği anlaşılır. Fuzuli'nin şiir dünyasında can vermek önemli bir kavramdır. Hem Leyla vü Mecnun'da hem de Divan'da bu motife yer verdiği görülür. “Can vermek” aşkın yetkinliğini gösteren bir motiftir. Kişinin aşkından eksikliği, kendi benliğinden arınmamasındandır. Eksikliğinden kurtulmak isteyen âşık, canın gerçekte sevgilinin olduğunu söyler. (Kurnaz, 2010, s. 454).

“Zaur:

“- Bülbül gibi Őakıyorlar” dedi.

“- Gerçekten insan hiç inanamıyor. Gl bülbüle, aşık maŐuĐa gülüyor, değil mi? Ortaçağ gazellerinden gelmiŐler buraya sanki. Ama Zaurcuk, bu da yalan değil canım, hakikaten de sanki bülbül Őakıyor. Hem de zalim kuŐ kendini nasıl kaptırmıŐ? Bak nasıl tyor. Bizim için okuyor Zaur, duyuyor musun?” (Rızayev, 1995, s. 81-82).

Rızayev’in divan edebiyatına olan hâkimiyeti, eserin bu bölümünde de rastlanır. Divan edebiyatında bülbül, Őarkısıyla ağlayıp sızlayan, durmadan sevgilinin güzelliğini anlatan ve ona aşk kelimelerini söyleyen bir aşığın timsalidir. Gl naz, bülbül ise niyaz için yaratılmıŐtır. Bülbül bazen dertli, bazen suskun, bazen de çaresiz olan aÇıktır. Divan edebiyatında bülbülün gle olan sevdası birçok Şiirde görülür. Yazar da bu motifi eserinde işler. Bülbülün tŐn Zaur ve Tahmine için olduğunu ifade eder.

“Kollarını Zaur’un boynuna doladı. ‘Dinle Zaurcuk’ dedi. Tahmine Şimdi fisiltiyi konuŐuyordu. ‘Sana bunu söylemem gerek? Biliyorum, bunu demek doğru değil, dememeliyim ama... seviyorum seni, Zaurcuk... deli gibi seviyorum... Sensiz duramıyorum... Senden başka hiç kimse lazım değil bana... biliyorum bunları sana söylememeliydim...’ Güldü. ‘Şimdi kuduracaksın, dağın zirvesine çıkıp oturacaksın, gururlanacaksın... ama ne yapıyım söylemek istiyordum bunları sana...’ Zaur da fisiltiyi cevap verdi:

‘-Tahmine, aslında ben de sana sylememeliyim bu sözleri, ama ben de söyleyeceğim. liyorum senin için. Sensiz bir saat, bir dakika duramıyorum... Bak, İŞte Şimdi gerçekten lebiliirim mutluluğumdan. İstersen ıkıyım asfalta, kendimi atıyım arabanın altına, hemen Şimdi, Şu anda...” (Rızayev, 1995, s. 82).

Romanın bu bölümü, Zaur ile Tahmine’nin birbirlerine ilanı aşk ettikleri bölümdür. İlk defa duygularını açık bir Şekilde ifade ederler. Zaur’un umutları ve beklentileri artık gerçek olur. Sevinçten ne yapacağını bilemez hale gelir. Öyle kendini arabanın altına bile atmak ister. Yazar burada aşkın insana her Şeyi yaptırabileceğini ifade eder.

“Yar ile ağyarı hemdem görmeye olsaydı sabr
Terk-i gurbet eyleyip azm-i yar etmez miydim?”

(Rızayev, 1995, s. 97).

Yazar Rızayev, yedinci bölüme de bir Fuzuli gazelindeki beyitle giriş yapar. Şair beyitte: “EĞer yr ile baŐkalarını dost ve arkadaş görmeye sabredebilseydim, gurbeti terk edip vatanıma dönmez miydim?” demek ister. AŞk, yri ağyar ile her zaman görmeye sabredemez. O vakit diyarı terk edip gurbete düşer. Çünkü bu tarz ıŐtripler için iki seçenek hasıl olur: Ya sabır ya da sefer. Şair sabredemez, sefere yani gurbete yol alır. EĞer sabredebilseydi gurbeti terk edip vatanına dönerdi. Gurbet

ıstırabı çok daha meşakkatlidir. Zira hem yardan hem de diyardan ayrıdır. Şair bütün bu acıları sevgilinin ağyar ile dost ve arkadaş görmekten daha hafif görür. Çünkü şair bu durumu kaldıramaz ve sabredemez. (Tarlan, 2017, s. 467).

*“Bu nesirdir, sırr-ı aşkın demeden bir kimseye
Şehre düşmüş ben seni sevdim diyen avazeler”*

(Rızayev, 1995, s. 125).

Yazar Anar, eserin sekizinci bölümüne de bir Fuzuli beyti ile başlar. Beyitte: “Bu nasıl bir sır ki; aşk sırrımı daha kimseye söylememişken şehirde herkes benim seni sevdiğimi konuşuyor, şu işe bak!” der. Her bölümün beytinde olduğu gibi yazar, sekizinci bölümün beytinde de bölüm ile alakalı beyit üzerinden okuyucuyu fikir sahibi edindirir. Romanın ana karakterleri olan Zaur ve Tahmine’nin yaşadığı bu aşk sır doludur. Tahmine’nin evli olması bu aşkı gizlemelerine sebebiyet verir.

“Şimdi Zaur Tahmine'nin de böyle bir his geçirdiğini ve kendisiyle görüşükten sonra mutlaka Medine'yle konuşma, temas etme ihtiyacı duyduğunu düşünüyordu. Aşık olan insan bencilleşiyor, ona öyle geliyor ki, hissettiği mutluluk, saadet anları başkalarına da sirayet edebilir. Halbuki başkasının sevinci insanı aynı derecede nadiren sevindirebilir, çoğunlukla bir insan diğerinin sevincine kayıtsız kalır, hatta bazen onu kıskanır da. Aşk iki kişinin şahsi işidir. Derler ki üçüncü kişi fazladır, fakat bazen iki aşığa üçüncü bir kişi gerekebilir, saadetlerinin şahidi olarak. Bu şahit ayna gibi lazımdır onlara, aynaya bakıp mutluluklarını görmeleri için. Şimdi Zaur'la Tahmine'nin mutlu günlerinin bir aynası, bir şahidi peyda olmuştu ve adı Medine'ydı. Medine günde birkaç kere Tahminegile uğrardı. Bazen sabah erkenden, bazen gece yarısı. Çoğu zaman gezmeye de birlikte çıkıyorlardı, Tahmine, Zaur ve Medine.”
(Rızayev, 1995, s. 156).

Yazar Rızayev, eserde Zaur ve Tahmine’nin aşklarının şahidi olarak Medine’yi gösterir. Her aşk iki kişilik yaşanması gerektiğine dikkat çeken yazar, bazen durumlar öyle bir hal alır ki, bu aşkın bir şahide ihtiyaç duyduğunu belirtir. O şahit, aşklarının bir aynası niteliğindedir. Bu ayna parladıkça aşklarına aşk katıldığı düşüncesindedir.

*“Gönülden bin gamım vardır ki, pinhan eylemek olmaz
Bu hem bir gam ki, el ta'nından efgan eylemek olmaz
Ne müşkül derd olursa, bulunur alemde dermanı
Ne müşkül derd imiş aşkın ki, derman eylemek olmaz”*

(Rızayev, 1995, s. 176).

Yazar, eserin on birinci bölümüne Fuzuli’nin bir beyti değil, peşi sıra gelen iki beyti verir. Anar, bunu eserde ilk defa on birinci beyitte uygular. Anar’ın bunu yapmaktaki kastı, bölümde dile getireceği unsurların daha anlaşılır olmasını istemesidir. Beyitlerde bir taraftan sevgiliye yönelme isteği, diğer taraftan kınanma korkusu yaşayan, yani gönül ve akıl ikileminde olan aşık, delilik derecesinde tercihlerde bulunmakta. Aşık burada, ister istemez kendinden vazgeçmektedir.

Böylelikle aşık, halkın değer verdiği birçok şeyden bir deli gibi vazgeçer. Aşığın melamet yolunu tercih etmesindeki amacı, sevdiği ile arasında engel olan gurur ve kibrin kırılması ve benliğini ter etme durumudur. Şairin bu beyitte bir serzenişi vardır. Bu serzeniş, amacına ulaşamamasına ve bahtsızlığıdır. (Selçuk, 2007, s. 497).

*“Ah idi hemnefesim ah ki, ol hem ahir,
Çıhdı ikrah kılıp külbe-yi ahzanımdan.”*

(Rızayev, 1995, s. 205).

On üçüncü bölümün giriş beyti, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'undan bir beyittir. Beyitte ayrılma temasından bahsedilir. Divan edebiyatında da aşığın en belirgin özelliği ayrılık içinde olmasıdır. Mesnevi'nin büyük bir kısmı da ayrılık teması ile doludur. Yazar Rızayev, böyle bir beyitle giriş yapması, bölümün içerisinde ayrılık temasının varlığını okuyucuya hissettirir.

*“Merhem koyup önerme sinemde kanlı dağı
Söndürme öz elinle yandırdığın çırağı.”*

(Rızayev, 1995, s. 210).

Yazar Anar, eserin on dördüncü beytine Fuzuli'nin “Merhem koyup onarma” gazeliyle giriş yapar. Beyitte aşıktan maşuka bir sesleniş vardır. Sinemdeki kanlı yarayı merhem koyup iyileştirme der. Beyitte geçen dağ kelimesi aslında sevgilinin sureti ile sinede açtığı yarayı temsil eder. İkinci mısradan ise, bu dağın içimizdeki bu yaranın yanıp tutuşan bir kandile benzetildiği görülür. Şair bu beyitte sevgiliye kendi eliyle yandırdığı bu ateşi, bizzat kendi eliyle söndürmesini talep eder. Şair ilk anlamda ateşi yakanın sevgili olduğu vurgusu yapılırken, ikinci anlamda söndürme fiilini sevgilinin kendisinin yapmamasına dikkat çeker.

3.3.2. Evrensellik

Postmodern tarzda yazılan romanlarda evrensellik belli bir zamanla veya mekanla sınırlı olmama halidir. (Aslan, 2015, s. 4). “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanı, postmodern özelliği taşıyan bir eserdir. Yazar Anar, eserde her coğrafyada ve her toplumda var olan bazı ifadelerle yer verir. Bu da eserin evrensellik niteliğini gösterir.

“Gece yarısını geçmişti. İş saatleri, insanların yatıp kalkma zamanları bütün dünyada hemen hemen aynı şekildedir...” (Rızayev, 1995, s. 9). Yazar, dünya ile bütünleşmenin aynı olgu ve kavramlar içinde yaşamanın ne olduğunu bilir ve bunların farkındadır. Bu cümlelerin hemen devamında *“ve bu saatlerin hükmü; insanların icat*

ettikleri cihazların, makinelerin, aletlerin sesleriyle beraber, tabiatın muhteşem eseri okyanusun sesini de kısmıştı sanki.” (Rızayev, 1995, s. 9). İfadesiyle yazar, yabancılara olan bakışını bize dolaylı yoldan da olsa yansıtır. Yazar yabancılardan o denli uzak durmaya çalışıyor ki bu seslerin kesilmesi onu çok mutlu eder. Yazar, hayatındaki bütün seslerin kesilmesine razıdır. Yeter ki bu sesler kesilsin düşüncesindedir.

3.3.3. Tabiat ve İnsan

Türkistan coğrafyasında özellikle Sovyet döneminde yazılan eserlerin büyük bir kısmı siyasi ideolojiler ekseninde yazılmıştır. İlerleyen süreçlerde bu durum sınıf çatışması şekline dönüşür. Akabinde şair ve yazarlar ideolojiden uzaklaşır. Tabiat, insan, tarih ve kültür gibi konuları eserlerinde ele alırlar. (Karakaş, 1996, s. 310). Anar Rızayev bu romanında tabiat ile insanı tek vücut haline getirir ve kişinin ruh haliyle birlikte birleştirir.

“Uykunun yapışkan çiriş cıvıklığında (bu cıvıklık da buraların havası gibiydi)” (Rızayev, 1995, s. 9). Yazar, uykunun cıvıklığı ile havanın cıvıklığını birbirine benzetir. Aslında insan bünyesi ile tabiatı benzetir. Yani yazar burada tabiatın insan üzerindeki etkisinden söz eder.

“Sağnak yağıştan sonra Moskova seması tertemiz ve açıktı. Havada bir saflık hissediliyordu. Yağış sanki derbeder bulutları süpürüp gökyüzünü tertemiz yıkayıp silmişti ve etrafa çöken mavilik havaalanının cam salonunu da kaplamıştı. Şeffaf salonun içinde insanlar görünüyordu. Karşılamanlar, yolcu edenler; uçup gidenler, uçup gelenler.” (Rızayev, 1995, s. 80).

Anar, tabiat ile insanı bir arada tasvir eder. Havalimanından bir tasvir olduğu bilinir. Uçup gidenlerin ve uçup gelenlerin bir kuşa benzetildiği görülür.

“Toprağın altından, yerin derinliğinden ışığa can atan ot gibi, bitki gibi Zaur da uykunun karanlık ve katı ortamından sabaha doğru bakıyordu.” (Rızayev, 1995, s. 154). Yazar, ruhsal bir çözümlemenin betimlemesini Zaur üzerinden okuyucuya aktarır. Tabiatı ot, toprağın altından gün yüzüne çıkmak için can atar. Gün ışığını görmek için yetişmeyi bekler. Yazar bu durumu Zaur’a benzetir. Çünkü Zaur da alacakaranlık uykunun o baskın halinden kurtulmak ister. Bunun için de sabaha doğru, yani günün aydınlanmasına bakar. Bu tasvir ayrıca Sovyet Baskısı altında kalan

Azerbaycan'ı da özetler. Yeniden bağımsızlığını kazanmak için sabreder ve yeşermeyi bekleyen bir bitkiye benzetilir.

3.3.4. Tekrarlar

Yazar Rızayev, eserin özellikle ilk bölümlerinde tekrara sıkça başvurur. Tekrarlar, karakterlerin ruh halini, yaşamlarını, pişmanlıklarını bahsettiği kelimelerde zuhur bulmasına vesile olur.

“Ku dense kulağın sağır olduğu çınlayan sessizlikten sonra oda karanlığa boğulmuş, Firengiz pencereyi kapatıp ışığı söndürmüştü. Zaur, kapalı göz kapakları arasında karanlığın çeşitli safhalarını hissediyordu. Oda önce alacakaranlık olmuştu...” (Rızayev, 1995, s. 10).

Anar Rızayev, birbirinin tekrarı niteliğinde olan karanlık, ışığın söndürülmesi, kapalı göz kapakları, alacakaranlık gibi sözcükleri kullanarak hem bireyin ruh halini anlatır hem de aynı anlama gelen kelimeleri tekrar eder.

“Zaur ağır ağır göz kapaklarını kaldırdı, odanın katran gibi katı karanlığında bir an gerçeklik hissini yitirdi.” (Rızayev, 1995, s. 10). Yazar, romanda gece, karanlık, katran, katı karanlık, alacakaranlık, kapalı göz kapakları gibi tekrarları kullanması yazarın kendi yaşamını, ruh halini kelimelerde ortaya koymuştur.

“Kokuyu uykuda hissetti ve uykuda aynı zamanda uykuda olduğunu da hissetti. Fakat uykuda da tanımıştı bu kokuyu.” (Rızayev, 1995, s. 14-15). Yazar uyku kelimesi içinde kaybolur ve tekrara düşer. Uyku esasında kaçmaktır. Rüya alemine geçip asıl uyku içinde olduğunu uykusunda hisseder. Yani gerçekte rüya alemine dalar.

3.3.5. Ruh Halini Yansıtma

Çağdaş romanda bilinçakımı içmonolog ile birlikte kullanılır. Romandaki karakterlerin aklından, gönlünden geçenleri çağrışım ve ruh hali gerçeği ile birlikte yansıtır. Buna bağlı olarak zaman ve mekan da iç içedir. (Aytaç, 1990, s. 15). Romanın psikolojik bir roman özelliği taşıması, eserdeki kahramanlarında da ruh halini yansıtan durumlar görülür. Özellikle ana karakter olan Zaur'un hem içmonoloğu hem de olaylar karşısındaki haleti ruhiyesi buna örnek teşkil eder.

“Ku dense kulağın sağır olduğu çınlayan sessizlikten sonra oda karanlığa boğulmuş, Firengiz pencereyi kapatıp ışığı söndürmüştü. Zaur, kapalı göz kapakları arasında karanlığın çeşitli safhalarını hissediyordu. Oda önce alacakaranlık olmuştu, banyonun açık kapısından döşemeye kare şeklinde bir ışık hüzmeleri süzülüyordu. Kapı kapatıldıktan sonra odaya güçlkle

hissedilen parfüm gibi gece lambasının zayıf ışığı yayıldı. Firengiz gece lambasını da söndürdü ve o zaman her şey karanlıkta eridi.” (Rızayev, 1995, s. 10).

Yazar burada sağır, sessizlik, karanlık, boğulmak, kapatmak, söndürmek, kapalı göz kapakları, karanlığın çeşitli safhaları, alacakaranlık gibi kelimelerle esasında ruh halini üstü kapalı bir şekilde okuyuculara hissettirmeye çalışır. Ayrıca yazarın bu kelimeleri kullanması Sovyet rejiminin baskılı yönetimindeki Azerbaycan hayatını da gösterir.

“Zaur, inşallah bir zaman gelir Firengiz’le beraber bir zaman gelir Amerika’ya gideriz diye düşündü ve birdenbire bütün bunların gereksizliğini, hiçliğini anladı. Ne kadar manasızdı bütün bunlar, yani Amerika’ya gitme isteğini, buraya, Afrika’ya gelmeleri, burada bir yad okyanusunun yabancı sahilinde rahatlık, dinlenme, kaygısızlık araması, her şeyi unutmaya niyeti... ne kadar gereksizdi. Çünkü hiçbir uçak, hiçbir gemi, hiçbir taşıt aracı insanın kendisini kendisinden uzaklaştırılmaz, geçmişinden ayıramaz. Hem saadeti aramak için dünyayı dolaşmaya gerek yoktur. Mutluluk ya da mutsuzluk insanın içindedir, onları yük gibi taşıyorsun kendinle, nereye gidersen git, istersen dünyanın öbür ucuna git, bu yükü taşıyorsun kendinle. Bu yük güvenilir yüküdür, nereye gidersen git, ne yiter, ne batar, ne azalır, ne artar.” (Rızayev, 1995, s. 19).

Zaur’un buradaki ruh hali, geçmişe takılıp kalmasıdır. Dakar sahilinde kurduğu Amerika’ya gitme hayali kendi hayalidir fakat Firengiz ile değil, Tahmine’yledir. Zaur oraya giderse Tahmine ile hayalinin gerçekleşeceğini düşünür. Aksi halde bu hayal Zaur için oldukça gereksizdir. Zira Firengiz onun hayalini süsleyen kadın değildir. Saadeti Amerika’ya giderek bulamayacağını bilir. Asıl saadet kendisindedir. Yani içindedir. Mutluluk veya mutsuzluk nereye giderse gitsin kendisiyledir, Firengiz’le değildir. Ayrıca yazar Rızayev, mutluluğu Amerika’ya giderek bulunamayacağını da ifade eder. Tıpkı Azerbaycan’ın Rus esaretinde bulamadığı gibi. Yine yazar, Azerbaycan’ın saadeti bulması ancak kendi içine dönmesiyle mümkün olacağını söyler.

“Zaur içinden bu bayağı oyuncaklara yalnız gülmekle kalmıyor, aynı zamanda bir ikrah hissi de duyuyordu. Bu duygularını gizlemek, yüze çıkarmamak, herkese güler yüz göstermek, sevgiyle davranmak istiyordu. Bu durumuna kendisi de şaşırmişti. Genellikle böyle ilişkiler, hele doğum gününün sahte neşesi onu asabileştiriyordu. Zaur bu sebeple günün tez bitmesini arzuluyordu. Ama bugün sabahtan beri bütün içini dolduran ılık, hoş bir duygu onun bütün insanlara olan münasebetini sanki mülayimleştirmişti. Hiç kimse onu sinirlendiremiyordu.” (Rızayev, 1995, s. 70).

İnsanın mutluken hiç hoşlanmadığı ortamlarda bile sakin kalıp güler yüzlü olabileceği görülür. İnsanın ruh hali dönem dönem değiştiği gibi aldığı bir haber bile ruh haline etki eder. Rızayev de Zaur üzerinden bunu hissettirir. Zaur, bu doğum günü partisi öncesinde Tahmine’den bir telefon alır. Telefonda Tahmine Moskova’ya gideceğini ve onun da gelmesini ister. Zaur bu durumda gidemez fakat Tahmine’nin

onu düşünmesi ve Moskova'ya çağırması Zaur'u bir hayli heyecanlandırır. Bu sebeple hiç hoşlanmadığı bir ortamda bile mutlu olmayı bilir.

“Muhtar çok yaşlı sayılmazdı, ama başı beyazlamıştı, saçları bembeyazdı. Başındaki beyaz saçlar siyahlardan daha çoktu. Şişman bedeni biraz sarkık görünüyordu. Kıvrık güderisi, ütüsüz gömleği ve itinasız bağlanmış kıravatı bu izlenimi arttırıyordu. Bu adam galiba üstüne başına pek dikkat etmiyordu. Akıllı ve kederli gözleri vardı. Çehresi yorgundu. Üstelik bu yorgunluk gergin bir günün, uykusuz bir gecenin ezginliği değildi, yılların yorgunluğuuydu. Bu yorgunlukta hayattan bezginlik değil de, dünyanın her şeyine vakıf olmaktan doğan bir perişanlık vardı. Bu adam sanki yaşadığı yıllardan kat kat fazla yaşamıştı dünyada ve insanlar hakkında da her şeyi biliyordu.” (Rızayev, 1995, s. 99).

Yazar, Muhtar'ın fiziksel özelliğiyle ruh halini anlatır. Yılların vermiş olduğu birikimin, üzerindeki kıyafetlere dahi sirayet ettiğini söyler. Yazar bu tasviri yaparken her şeyi bilmenin perişanlık olduğunu ifade eder. Kişinin ruhsal hali, bedensel özelliklerine de yansır ve bu durum kişinin giydiği kıyafete kadar kendini gösterir.

“Manaf Tahmine'nin dediklerini sanki anlamıyordu. Deminden beri daha doğusu Tahmine'nin telefonundan beri onun zihnini kurcalayan soru şuydu: Acaba Tahmine her şeyi nereden öğrenmişti? Kim vermişti ona bütün bu bilgileri? Nasıl öğrenmişti her şeyi böyle en ince ayrıntısına kadar, telefon numarasına kadar? Bunlardan başka neler biliyordu? En mühim konu ise şuydu: Acaba evliliklerini, nikâhlarını kurtarmak mümkün değil miydi? Yoksa yalvarıp yakarmalı mıydı veya bağırıp çağırmalı mıydı veyahut Tahmine'yi borçlu mu çıkarmalıydı? Bunların hiç birisi bir netice vermeyecekse, onlar mutlaka ayrılacaksa, o zaman Manaf'ın gelecek hayatı nasıl olacaktı? Bilhassa Zoya'yla ve başkalarıyla münasebetleri nasıl olacaktı? Şimdi serbest ve hür olunca artık gizlenmeyebilir miydi? Yahut da aksine yine gizlenmeli miydi? Acaba boşanmanın verdiği serbestlik onun önüne yüz türlü yeni problem çıkarmayacak mıydı?” (Rızayev, 1995, s. 132).

Yazar, Manaf'ın içinde bulunduğu ruh halini ve zihnindeki bulanıklığı çeşitli sorularla aktarır. Sorular, Manaf'ın duygusal olarak neler hissettiğini anlatır.

“Tıpkı yakın bir kimsenin ölümüne inanmamak isteği gibiydi istek...” (Rızayev, 1995, s. 134). Gerçekler karşısında insanların tepkileri farklılık gösterebilir. Bunlardan biri de gerçeği reddetmedir ki yazar gerçeği kabul etmeme halini ölüm haberine inanmayışa benzeterek, durumun, insan ruhundaki etkisini yansıtır.

“Sokakta yürüyor ve düşünüyordu. Bu ne haberdı böyle? Tahmine gerçekten Spartak'a telefon etti mi, yine işi mi düştü ona acaba? Peki kendisine niye telefon etmiyordu, bu boşanma haberi nereden çıkmıştı? Spartak'ın ne ilgisi vardı bununla. Tahmine eğer gerçekten boşanıyorsa, bunun Spartak'la ne alakası olabilirdi? Ya Muhtar? Muhtar bu konuda bir şey biliyor muydu acaba? Peki, Tahmine'nin telefonu niye cevap vermiyordu?” (Rızayev, 1995, s. 136).

Yazar, Zaur'un ruh halindeki karmaşayı ve bilincindeki bulanıklığı çeşitli şekillerde tekrarlayan sorularla yansıtır, Zaur'un olayları sorular yoluyla algılamasını sağlamak ister.

3.3.6. Tezatlar

İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir. Bir şeyin birbirine karşıt görünen özelliklerini bulup çıkarmak da tezat sanatına girer (Dilçin, 20019, s. 449). Çağdaş Azerbaycan edebiyatı döneminde yazılan eserlerde yazar ve şairler ruh hallerini yansıtmak maksadıyla eserlerinde zıtlıklara oldukça yer verir. Kendi zihin dünyalarındaki kargaşayı eserlerde gösterirler. Anar, bu romanında tezatlara sıkça başvurur. Bunu yaparken karakterin iç dünyasındaki kargaşayı okuyucuya aktarır.

Oda önce alacakaranlık olmuştu, banyonun açık kapısından döşemeye kare şeklinde bir ışık hüzmeleri süzülüyordu. Kapı kapatıldıktan sonra odaya güçlkle hissedilen parfüm gibi gece lambasının zayıf ışığı yayıldı. Firengiz gece lambasını da söndürdü ve o zaman her şey karanlıkta eridi.” (Rızayev, 1995, s. 10).

Anar, alacakaranlık ve karanlık kelimeleriyle ışık hüzmelerini ve gece lambasını kullanarak tezata başvurur. Bunun yanına tasvir edilen bu durum, eşyalar üzerinden kişinin ruh halini de yansıtır. Yazarın, dönemin insanların ruh halini yansıttığı düşünülür.

“Bir an sonra gözleri zifiri karanlıktan hiçbir şeyi seçemese de artık nerede olduğunu iyice biliyordu. Biliyordu ki bu oda otel odasıdır ve şimdi gecedir. Uzun mesafelerden, uçuştan, hareketten, çeşitli egzotik manzaralardan meydana gelen gece gündüz bitmiş, yerini yine bir gece gündüze teslim etmişti.” (Rızayev, 1995, s. 10).

Anar bu eserde tezatlara sık sık başvurur. Özellikler girişte ruh halini anlatırken ve tasvirleri verirken sık sık başvurur. Örneğin aynı paragrafta birden çok ışık süzmesi ile karanlık, gece, ışık, açık, kapalı gibi kelimelere rastlanır.

“Muhtar:

‘- Tahmine, iş filmin büyüklüğünde küçüklüğünde, uzunluğunda kısalığında değil’ dedi. ‘Her şey daha karışıktır hayatta. Aynı zamanda da basit. Yani hem daha karışık hem daha basit’ diye bir daha tekrar etti.” (Rızayev, 1995, s. 107).

Yazar, yönetmen Muhtar üzerinden yaptığı için büyüklüğü, küçüklüğü; uzunluğu veya kısalığının önemli olmadığına dikkat çeker. Aynı zamanda hem karışık hem de basit olduğundan da bahseder. Önemli olan yapıtın özgünlüğü ve verilen mesajın yerine ulaşmasıdır. Yazar bu durumu hayata da benzetir. Ömrün uzunluğu veya kısalığı önemli değil, önemli olan yaşadığın süre zarfında

yaşadığına değer şeyler yapmaktır. Zaur da şu an bunu yapar. Moskova'ya, aşkının peşine gider.

“Anasının hayali faraziyeleri gülünç geliyordu .Zaur'a. Hem gülünç geliyordu, hem de ağlanacak. Ama bir taraftan da seviniyordu. Çünkü mademki anasının faraziyeleri hakikatten bu derece uzaktı, boş boş şeylerdi, o zaman annesinin verdiği bütün haberler, topladığı bütün malumatların hepsi de boş, manasız ve lüzumsuz şayiyeşilerdi. Ziver hanım bu boş ve manasız haberleri, malumatları kaşık kaşık zehir gibi her gün Zaur'un içine döküyordu.” (Rızayev, 1995, s. 128).

Yazar, başkahramanı Zaur'un içinde bulunduğu karmaşık duyguları ve zihin karmaşasını ifade etmek adına tezat kelimeleri bir arada kullanır. Tezatların yanı sıra yakın anlamlı kelimeleri ve tekrarları da aynı paragraf içinde kullanması Zaur'un zihin dünyasındaki karışıklığın en belirgin ifadesi olur.

*“Vasl kadrin bilmedim hicran belası çekmeden
Zulmet hicr etdi çoh mübhem işi ruşen bana”*

(Rızayev, 1995, s. 138).

Anar, eserin dokuzuncu bölümüne zıtlıklardan oluşan bir beyitle başlar. Beyitte: “Ayrılık belasını bilmeden kavuşmanın kıymetini bilmedim. Çok karanlık (olan) bir işi bana aydınlık etti.” der. Yazar, ayrılığın acısını çekerken esasında kavuşmanın ne derece ehemmiyetli olduğunu ve bu durumun onu aydınlattığını, ona ışık tuttuğunu ifade eder. Yine her bölümde olduğu gibi bu dokuzuncu bölüme de bir Fuzuli beyti ile başlandığı görülür. Yazar bu tezatlar ile Zaur'un ruh halini yansıtır.

3.3.7. Zaman

Modern bir eserin zaman algısı, postmodern bir tavırla ortaya çıkar. Newton'un zaman algısına göre anlarla birbirine bağlı olan zaman, sıralı bir gelişim gösterir. Bu nedenle klasik metinlerde zaman ve mekan olgusu kronolojiktir ve olaylar belli nedenlere bağlanır. Ancak Einstein'e göre, evrenin farklı bölümlerinde zaman akışı görecelidir. Bu nedenle zaman ve mekan algısı da farklılık arz eder. (Karaburgu, 2008, s. 364). Romanda zaman, ağır ilerler ve belli bir kronolojiye uygun ilerlemez. Yazar bazen geriye dönüş tekniklerini kullanır. Romanın her bölümünde zaman ve mekan unsurları değişiklik arz eder.

“Şimdi ise vakit gece yarısını geçmiş, takvimde yeni bir tarih açılmıştı. Ama ne tarih, ne takvim? Onlar Moskova'dan Afrika'ya olan on bir saatlik uçuş zarfında Avrupa'nın, Akdeniz'in, Büyük Sahra'nın üstünden geçmişlerdi. Bu yüzden zaman karışmış ve Zaur'la karısının ömrüne üç saat eklenmişti. Bakü ile Moskova arasındaki bir saatlik farkı da buna katarsak zamandan dört saatlik bir hediye kazanmışlardı. Gerçi bu hediyeyi dönüşte geri vermek gerekecekti. Üç saatini buradan Moskova'ya uçarken, bir saatini de Moskova'dan Bakü'ye dönerken... ama şimdilik durum böyleydi. Yer küremiz zaman şeritlerine bölünmüş,

batıdan doğuya doğru gidildikçe her şeritte bir saat ileri düşüyor insan. Moskova'da saat on bir iken Bakü'de on ikidir. İnsan daima batıya doğru gitse, süratle bir zaman şeridinden diğerine geçse ve bu şeritlerin hepsinde de saat on bir olsa. Acaba bu şekilde zaman kazanmak mümkün müdür?" (Rızayev, 1995, s. 10-11).

Romanın başında zaman çok ağır ilerler. Yazar burada bir türlü bitmeyen sıkıntılı günleri ifade etmek için de bu anlatıma başvurur.

"Zaur; çok uzun yıllar sonra ihtiyar yaşlarında, arada bir hayatının acı ve tatlı hatıralarını zihninde ayıklarken, sevinçli ve kederli günlerini aklına getirdiğinde şöyle düşünüyordu: Eğer hayatı boyunca bahtiyar yılları, ayları, günleri, saatleri, dakikaları olduysa, mutlu dakikalarının en mutlusu işte bu andı. Domodedovo havaalanının şeffaf salonunda uzaktan Tahmine'yi gördüğü, ona doğru koştuğu Tahmine'yi kolları arasına aldığı ve Tahmine'nin de ona:

"- Zaurcuk, ne iyi ettin de geldin" dediği andı." (Rızayev, 1995, s. 80-81).

Rızayev, eserin bu bölümünde zamana dikkat çeker. İnsanın bazen en güzel ve en mesut olduğu zamanın, geçmişte ufak bir sevinç olduğunu söyler. Kişi bunu yaşlanıncaya dek unutmaz. Basit bir cümle, bir tebessüm veya bir bakış bile insanın hayalinden çıkması mümkün olmayan bir mutluluk anıdır. "Ne iyi ettin de geldin" cümlesi, Zaur'u ziyadesiyle mutlu eder ve yıllar geçse de unutmaz.

"Muhtar:

'- Artık, geçtir' dedi. 'Bu yaştan sonra hayatımı değiştiremem ki? Artık senin zamanın da geçti.'

Tahmine:

'- Seni utanmaz' dedi. 'Dilin nasıl varıyor bana böyle söz etmeye. Sinema filminde oynamak için ölüyorum. Hiç olmazsa geride bir şey kalsın öldükten sonra. Hem de şimdi istiyorum, çünkü sonra senin dediğin gibi hakikaten geç olacak, vakti geçecek. Sinema yıldızı olmak istiyorum, dergilerde resimlerim yayınlansın istiyorum. Sevdiğin renk? Mavi. Beğendiğin filimler? Yönetmen Muhtar Muharremoğlu'nun filimleri. Hobin? Nedir benim hobim gerçekten?" (Rızayev, 1995, s. 109).

Her insan hayattan göçüp gider ama geride bir şeyler bırakmak ister. Tıpkı Tahmine'nin bir sinema filminde oynamak isteyip öldükten sonra da anılması gibi. Yazar Anar da böyle eserler kaleme almasaydı şimdilerde hatırlanmazdı. Mühim olan dünyaya bir şeyler bırakmak. Zaur'un bu bölümde mavi rengi kullanması da dikkat çeker. Mavi hem fiziksel hem de zihinsel rahatlamayı teşvik eden huzur ve huzuru arayan bir renktir. Rızayev, huzuru ve rahatlamayı kendisinden sonra gelecek nesillere bir şeyler bırakmakla bulur.

“- Ne zaman görüşeceğiz?
- Ben sana telefon ederim, iş yerine.
- Ne zaman?
- Bilmiyorum, bakarız.
- Bugün olur mu?
- Yok, bugün olmaz. Yarın, öbür gün de değil, bir kaç gün sonra.” (Rızayev, 1995, s. 125-126).

Romanda yazarın zamanı belirsizliklerle ifade etmesi, kararsız ve karamsar düşünceleri ifade etmede kullandığı bir yöntemdir. Zaman vurgusunun net olmayışı, kahramanların zihinlerindeki karışıklığın da dışavurumudur.

“Domodedovo ormanında Tahmine, bak şimdi, şu an, şu dakika biz mutluyuz ve en büyük hakikat de budur demişti ve Zaur da o zaman bunu gerçek kabul etmişti.” (Rızayev, 1995, s. 129). Yazar, hakikat kavramını zaman mefhumu ile belirtir ve asıl hakikatin içinde bulunulan zaman olduğunu ifade eder. Yazara göre romanda bütün gerçeklik, içinde bulunulan zamanda gizlidir, bunun dışında anlatılan, duyulan hiçbir ifadenin gerçekliği yoktur. Asıl olan şu andır.

“On gün daha geçti ve Zaur bu müddet zarfında Tahmine'yi sadece bir defa gördü.” (Rızayev, 1995, s. 130). Zaman kavramının sürekli farklı anlamalara geldiği romanda, yazar zamanın Zaur ve diğer karakterler üzerinde nasıl etkiler meydana getirdiğini, birçok yerde zaman kavramı üzerinde durmasıyla ifade eder.

“...Saat dokuz olmuştu artık. Yine telefon etti. Sonra bir daha, bir daha telefon etti: Saat akşam on buçuk olmuştu nihayet. Telefon cevap vermeyince Zaur'un tedirginliği daha da artıyordu ve eğer bu akşam Tahmine'yle konuşup bütün bu meseleleri açıklığa kavuşturmasa rahat edemeyeceğini biliyordu.” (Rızayev, 1995, s. 136).

Romanın birçok yerinde varlığını gösteren “zaman”; olaylara bakış açısıyla orantılı olarak çok hızlı akan, geçmek bilmeyen ya da soruların cevaplarının alınması için kovalanan bir olgu durumundadır. Yazar, zamanın karakterler üzerindeki etkisini bütün gerçekliği ile aktarır.

3.3.8. Farkındalık

Postmodern romanda, modern romanın aksine ilkelerine başkaldıran cezp ettiklerini öteleyen bir anlayış mevcuttur. Bu anlayış doğrultusunda üstkurmaca ve metinler arası geçiş anlayışı kullanılır. Kurgu içinde merak unsuru uyandıran gizem, gerilim gibi temalar kullanılır. Her postmodern roman, bu farklılıkları okura farkındalık şeklinde verir (Biricik ve Karabulut ,2017, s. 44).

“Bir an sonra gözleri zifiri karanlıktan hiçbir şeyi seçemese de artık nerede olduğunu iyice biliyordu. Biliyordu ki bu oda otel odasıdır ve şimdi gecedir.” (Rızayev, 1995, s. 10). Yazar, dönemin getirdiği sıkıntılarını insanlar tarafından dile getirilmese de hangi sıkıntının nerede yaşadığını bilir.

“‘- Naşa peredaça okonçena. Do novih vstreç.’ Bir an durdu ve ekledi. ‘Mne hoşetsya pozdravit teh telezriteley, u kotonh segodnya den rojdeniya.’ Zaur bir an donup kaldı ve nedense derhal annesine baktı. Annesi de hemen ona baktı ve Zaur bu odada annesiyle kendisinden başka hiç kimsenin Tahmine’nin son cümlesinin farkına varmadığını anladı ve Zaur bu yüzden annesini bağına basıp öpmek istedi.” (Rızayev, 1995, s. 77).

Tahmine Rusça konuştuğu ilk cümlede: “Programımız burada sona erdi. Gelecek programda buluşuncaya dek.” ve ikinci cümlesinde: “Bugün doğan seyircilerimizin doğum günlerini tebrik etmek istiyorum.” Şeklindeki özellikle ikinci cümlesinin Zaur’a gittiği bilinir. Fakat bunu fark edenin sadece iki kişi olması dikkat çeker. Biri Zaur, diğeri annesi. Diğerleri duysaydı tepkiler ne olurdu? Zaur ve annesi bundan oldukça endişelenirdi. Neyse ki fark eden yoktu.

“Zaur gerçekten de hayret ediyordu. Çünkü sevdiği, ama şimdiye kadar böyle dikkat etmediği halk türkülerini, onun ve Tahmine’nin ilişkilerindeki en derin, en müphem duyguları ne kadar mükemmel ve açık, ne kadar etkili ve yanık, ne kadar düzgün ve güzel ifade ediyordu.” (Rızayev, 1995, s. 167).

Yazar, sadece klasik veya opera tarzı müziklerin dinlenmediğini, bunların yanında geleneksel halk türkülerine de önem verildiğini belirtmek ister. Bu türküler öyle yanıktır ki, dikkatli dinlendiğinde her insanda bir parça bulunur. Zaur da Tahmine vesilesiyle bu türkülere kulak kabarttığında Tahmine ile olan ilişkilerinde yaşadıklarını anımsar. Yazar halk türkülerinin her insanda bir parça oluşturduğunu belirtir.

3.3.9. Umut

Postmodern bir romanda farklı toplumsal grupları ve bireyleri kapsayan sanatsal anlayış hakimdir. Bu tür durumlar esasen yabancılaşmayı, umutsuzluğu nihilist ve anarşist düşüncelere meyilli, kişilere ışık tutar. Bu türk kişilerin yaşantıları ve hayatları anlaşılmaya çalışılır. (Demir, 2013, s. 614). Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler yazar ve şairlerin eserlerinde bu temayı işlemelerine sebebiyet verir.

“Bir an sonra gözleri zifiri karanlıktan hiçbir şeyi seçemese de artık nerede olduğunu iyice biliyordu. Biliyordu ki bu oda otel odasıdır ve şimdi gecedir. Uzun mesafelerden, uçuştan, hareketten, çeşitli egzotik manzaralardan meydana gelen gece gündüz bitmiş, yerini yine bir gece gündüze teslim etmişti.” (Rızayev, 1995, s. 10).

Yazar burada gündüzlerin umut olduğunu, gecenin de sıkıntılı zamanlar olduğunu söyler. Umut ile sıkıntı birbirini kovalar.

“Evlerinin köşesine dönmeden arabayı durdurdu. Tahmine arabanın içinde Zaur'un boynundan öptü:

“- Elveda” dedi ve aceleyle arabadan inip süratli adımlarla evlerine doğru yürüdü.

“Elveda. Sağ ol. Şimdilik hoşça kal.” Veda sözlerinin hiçbir farkı yoktur. “Şimdilik hoşça kal” deyip ömür boyu ayrılmak mümkündür. “Elveda” deyip üç gün, üç saat, on beş dakika sonra yeniden görüşmek mümkündür. Bu böyleydi elbette. Fakat evde banyoya geçip soğuk duşun altında yıkanırken Zaur'a birden öyle geldi ki, suyun güçlü iğneleri bedeninden sahilin kumu, denizin tuzu, sıcak günün teriyle birlikte Tahmine'nin öpüşlerini, okşamalarını, ellerinin temasını da ebediyen yıkayıp temizliyor. Sözlerini, fısıltılarını, saçlarının kokusunu yuyup çıkarıyor. Zaur Tahmine'yle bir daha hiç görüşmeyeceklerini, onun saçlarını eliyle alından yukarı atmasını, dudaklarındaki tükenmiş tebessümü, gözlerinin dibinde sönen son kıvılcımları görmeyeceğini düşündü. Sonra “Tabi ki böyle değil” diye düşünmeye devam etti. “Tabi yine görüşeceğiz. Biraz beklemek lazımdır. Beklemek. İşte o kadar.” (Rızayev, 1995, s. 34-35).

Yazar, umudu beklemek ile harmanlayarak Zaur üzerinden okuyucuya yansıtır. Tahmine'nin vedası Zaur'u bu ayrılığa inandırmaz. Çünkü Zaur, Tahmine'nin onsuz yapamayacağını düşünür. Yazar, sabrın sonu selamettir düşüncesiyle sabırlı olmayı Zaur üzerinden okuyucuya anlatmaya çalışır. Azerbaycan halkının da umudunun sabır olduğunu ifade etmek ister.

“Bütün bu konular hakkında düşündükçe Tahmine'ye telefon etmek hevesi gittikçe ölüyordu. Dün bu telefonun bir manası vardysa, bugün hele Dadaş'la olan tartışmadan sonra tamamen manasızdı. Telefon edip ne diyecekti? Spartak'ı mı soracaktı, yoksa o televizyon yönetmenini mi? Yoksa depo müdürlerini mi, yahut da alışverişçileri mi? Tahmine ne cevap verecekti bu sorgu suale? “Eğer beni fahişe olarak kabul ediyorsan, o zaman senin için ne farkı var?” diye cevap verebilirdi. “Yok, eğer kabul emiyorsan benim hakkımda böyle şeyleri nasıl düşünebiliyorsun?” diyebilirdi. Belki de her şeyi inkar edecekti, bir tek o televizyon yönetmeniyle ilişkisi olduğunu söyleyecekti. Ya Spartak? Her neyse, yine karışıyordu Zaur'un kafası. Evet, kendini toparlamalıydı. Bütün bunları kafasından atmalıydı. Beklemeliydi, o kadar. Hiç kimseyle Tahmine hakkında sohbet etmeye lüzum yoktu. Tahmine'ye de telefon etmek gereksizdi. Beklemek lazımdı, o kadar. Er geç kendisi telefon edecekti. Zaur'un buna şüphesi kuşkusu yoktu. O telefon ederse, buluşmak isterse, o zaman bu mevzuda söz açmak mümkündü.” (Rızayev, 1995, s. 57).

Zaur'un Tahmine'yle alakalı kulağına gelen onca şeyden sonra bütün bunlara itibar etmek istemez. Zaur'un tek umudu Tahmine'nin onu arayıp buluşmak, konuşmak isteyecek olmasıdır. Zaur bunun umuduyla beklemeye koyulur. Aksi halde Zaur arasa ve kafasındaki sorulara cevap istese Tahmine'nin tepkisinden çekinir. O kadar kişiyi ne cüretle sorabilir. Bundan çekinen Zaur için en iyi yol beklemek ve umut etmektir.

“- Yarın senin doğum gününe gelecekle dedi.

Zaur'un zihni tamamen başka şeylerle meşgul olduğu için bu haberden irkildi.

- Gelecekler mi? Kim gelecek?

- Nasıl yani kim? Sabahtan beri kimi anlatıyorum. Komşularımız. Alya, kocası; kızlarını da getirecekler.

Zaur'un içinde sanki ışık yandı. Nasıl oldu da bunu dikkate almamıştı? Sağ olsun, annesi hatırlattı.

Evet, yarın doğum günüydü. Tahmine de biliyordu bunu, defterine de yazmıştı. Demek bugünü bekliyormuş, onun için telefon etmemiş. Bahane lazım olmuş ona telefon etmek için, yeniden görüşmek için, bütün ilişkileri yeniden kurmak için. Tabi ki böyleydi.

Şimdi Zaur sevinçle düşünüyordu bu konuda. Çoktan beri, ta uzaklarda kalan çocukluk yıllarından beri hiç bir zaman doğum günü hakkında böyle hoş bir bekleyle düşünmemişti. Çocukluk yıllarından beri doğum günü onun canını sıkardı. Doğum gününde onun için tamamen yad, yabancı olan akrabalar toplanır, bayağı sohbetler eper, tatsız nutuklar atarlardı. Eylül ayı olduğu için havalar hala sıcaktı. Herkesin elbisesi terden ıslanıp bedenine yapışır, odalardan ter kokusu gelirdi ve Zaur sabırsızlıkla meclisin bitmesini, konukların dağılmasını beklerdi. Şimdi ise yarınki gün hakkında hoş bir bekleyle düşünüyordu. Ona kıymetli bir hediye bağışlanacak bir gün gibi. Beklenmedik sevinçlerle dolu bir gün gibi. Çocukluğundaki gibi.” (Rızayev, 1995, s. 60-61).

Günlerdir Tahmine'den bir haber bekleyen Zaur, doğum gününün gelip çattığını unuttur. Annesi hatırlatır. Bu yaşına kadar doğum günlerini sevmeyen Zaur, bu sefer bir umutla Tahmine'den aramasını bekler. Sebebi ise daha önce Tahmine defterine Zaur'un doğduğu tarihi yazmasıdır. Zaur'un içinde umutlar yeşerir. Tahmine'nin onu araması için bir bahanesinin olması gerektiğini düşünür ve bundan daha münasip bir bahane olamaz. Zaur, hoş bir bekleyle içerisine girer. Umutla ertesi günü bekler. Doğum gününe çağırılan komşuları Zaur'un umurunda değildir. Onun umurunda olan tek kişi Tahmine'dir. Yazar, umut temasını bir kez daha Zaur ve Tahmine üzerinden verir. Zira aşk, bir yandan umuttur. Zaur'un aşkının temeli umuda dayanır. Bir başka husus, yazarın doğum gününe verdiği önemdir. Zaur böyle günlerden hoşlanmaz. Bunun sebebi tanımadık akrabaların samimiyetsiz davranışları olur. Zaur bu durumdan rahatsızlık duyar. Anar burada varlıklı ve çevresi geniş ailelerin genel profilini gözler önüne serer.

“... Ve bu esnada telefon çaldı, Zaur yerinden sıçradı. Bu vakitte ancak ona telefon edebilirlerdi. Kimdi acaba? Ahizeyi kaldırdı:

-Alo!

Ahizeye karmakarışık sesler doldu. Dışardan telefon edildiği belli oluyordu. Sokaktan mı, meydana mı, neredense çeşitli gürültüler geliyordu. Sonra bu gürültülerin içinden derin bir ses duruldu, açıkça işitildi. Zaur bu sesi derhal tanıdı:

- Benim, Zaurcuk dedi Tahmine. Bağışla beni geç telefon ettiğim için. Konuşabilir misin?

- *Tabi.*

- *Bütün gün sana telefon etmek istiyordum, ama başım öyle karıştı ki, imkan bulamadım. Ses arada bir kesiliyordu, hatların, cihazların hışiltısına karışıp yitiyordu, ama Zaur herhalde Tahmine'nin dediklerini iyice anlıyordu.*

- *Sana havaalanından telefon ediyorum. Yarım saat sonra uçuyorum.*

Zaur susup dinliyordu. Herhangi bir cevap vermiyordu, evet, hayır bile demiyordu. Tahmine hayretle:

- *Dinliyor musun beni Zaur? diye sordu. Dinliyor musun?*

- *Dinliyorum.” (Rızayev, 1995, s. 63).*

Zaur'un büyük bir umutla beklediği telefon nihayet gelir. Umutlu bekleyişi konuşma esnasında hayal kırıklığına uğrar. Çünkü Tahmine havalimanından telefon eder. Belli ki bir yere gider. Fakat bu gidiş temelli mi, yoksa kısa bir seyahat mi? Zaur aklından bir an bunları geçirmeden edemez. Bir an, bir daha Tahmine'yi göremeyecek korkusu sarar. Tahmine konuşurken Zaur'un susup sadece dinlemesi, Zaur'un şaşkınlığını ifade eder. Zaur, Tahmine'den böyle bir konuşma beklemez.

3.3.10. Yer Adları

Özellikle birinci dünya savaşından sonra eserler kaleme alan romancılar, klasik romancıların aksine dış gerçeklikten koparlar ve eserlerinde çoğunlukla içe yönelirler. Zaman ve mekan gibi unsurların bilinçaltında var olması mümkün değildir. Bu tarzda eser veren yazarlar, postmodern romanın temelini atarlar. 1950'li yıllardan sonra eserler kaleme alan bazı yazarlar bu anlayışı ilerletirler (Karabulut, Sarıtaş, 2018, s. 3). Anar bu doğrultuda üstkurmaca, metinlerarasılık, simgesellik gibi unsurları eserde kullanır. Bunun yanında eserde farklı coğrafyalardan bahsedilmesi, karakterlerin doğup büyüdüğü yerden uzaklaşma isteği içe kapanık bir hayat yaşantısının özellikleri arasındadır. Romanda ülke olarak Azerbaycan, Rusya, Senegal, Amerika ve Türkiye gibi yerlerden bahsedilir. Şehir olarak ise Bakü, Moskova, Dakar ve İstanbul gibi yerlere rastlanır.

“Şimdi ise vakit gece yarısını geçmiş, takvimde yeni bir tarih açılmıştı. Ama ne tarih, ne takvim? Onlar Moskova'dan Afrika'ya olan on bir saatlik uçuş zarfında Avrupa'nın, Akdeniz'in, Büyük Sahra'nın üstünden geçmişlerdi. Bu yüzden zaman karışmış ve Zaur'la karısının ömrüne üç saat eklenmişti. Bakü ile Moskova arasındaki bir saatlik farkı da buna katarsak zamandan dört saatlik bir hediye kazanmışlardı. Gerçi bu hediyeyi dönüşte geri vermek gerekecekti. Üç saatini buradan Moskova'ya uçarken, bir saatini de Moskova'dan Bakü'ye dönerken... ama şimdilik durum böyleydi. Yer küremiz zaman şeritlerine bölünmüş, batıdan doğuya doğru gidildikçe her şeritte bir saat ileri düşüyor insan. Moskova'da saat on bir iken Bakü'de on ikidir. İnsan daima batıya doğru gitse, süratle bir zaman şeridinden

diğerine geçse ve bu şeritlerin hepsinde de saat on bir olsa. Acaba bu şekilde zaman kazanmak mümkün müdür?” (Rızayev, 1995, s. 10-11).

Esasında romanın ana karakteri Zaur, kendi başına kalsa belki de Bakü'ye gidecek. Fakat rejimin dayattığı nokta onu Afrika'ya kadar sürükler. Yani Zaur aslında arzu etmediği yerdedir. İnsanlar işgal altında kendi şuurlarıyla ve istekleriyle hareket edemezler.

“Savaş çıktı ve topçu subayı Mecit Zeynallı Kırım'da, Akyar'da yaralandı. Hastanede tedavi olduktan sonra acele Bakü'ye çağrıldı ve bir gurup yerbilimciyle birlikte İran'a gönderildi. Savaşın sonuna dek İran'da kaldı. İran'dan getirdiği şeyler içinde Zaur'un en çok aklında kalan parıltılı ayakkabılar ve türlü renkteki çikolata kutularıydı. Savaşın sonra Mecit Zeynallı doktora yaptı, kürsü başkanı tayin edildi ve Kırmızı Emek Bayrağı madalyasını aldı.” (Rızayev, 1995, s. 40).

Yazarın burada bahsettiği dönem, İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Mecit Sovyet Rusya için savaşan bir askerdir. Akyar denilen yer ise Sovyetler zamanında donanmanın üssü olan Kırım yarımadasındaki eski bir Türk şehridir. Ruslar buraya Sivastopol ismini vermiştir. Yazar Mecit'in neden İran'a gönderildiği hususunda bir bilgi vermemektedir. Akabinde Mecit'in kürsü başkanlığına tayin edilmesi, yazar Anar'ın da 1991 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanlığını yapmış olması, yazarın bu bölümde kendisine de yer verdiğinin göstergesidir. Kırmızı Emek Bayrağı ise, Sovyet ülkesinin savunulmasında hizmeti geçenlere verilen bir madalyadır. Yazar, Türk kökenli bir askerin Sovyet ülkesine hizmet etmesine dikkat çeker.

“Zaur:

- Teşekkür ederim dedi. Tamam, sormak ayıp olmasın ama nereye uçuyorsun böyle, ne için? Mutfaktakilerin sustuğunu hissetti, herhalde telefon konuşmasını dinliyorlardı.

Tahmine sevinçle:

- Moskova'ya dedi. Yarın Moskova'dan programımız var. Programı ben sunacağım. Seyredersin. Sonra acele ilave etti. Eyvallah Zaurcuk, şimdilik hoşça kal, bana el ediyorlar, uçağa biniş başladı.” (Rızayev, 1995, s. 64).

Bir program sunucusu olan Tahmine için Moskova'ya gitmek, orada yayın yapmak kariyeri için büyük bir adım. Yazar burada Moskova'nın iş hayatında yükseliş yeri olarak tanımlaması dikkat çeker. Zira Tahmine'nin Moskova'da yayın yapması, bütün Bakü'nün izlemesi demek. Anar, dönemin her alanında olduğu gibi iş hayatında da Rusya gerçeğini göstermek ister. Birçok kişinin hayali, Moskova'da bir şeyler yapmaktır. Tahmine'yi televizyon dünyası üzerinden gösterir.

“Bütün gece gözünü kırpmadı Zaur. Sabah da işe herkesten önce gelmişti. Mutemet Seftir dayı gelene kadar yerinde duramadı.

- Sefter dayı, bugün maaş verecek misin? - Tabi. Ama öğleden sonra.

- Bayramlarda nöbet tuttum, üç günlük iznim var, alabilir miyim?

- Bu konuda müdür yardımcısıyla konuşsan iyi olur.

Müdür yardımcısıyla görüştü. Müdür yardımcısı şaşırды fakat dilekçesini onayladı. Saat ikide imza atıp 52 manat, 30 gepiğini aldı. Şimdi cebinde 95 manatı vardı. Gidip Aeroflot'un gişesinden gündüz için bilet aldı. Sonra postaneye gidip telgraf çekti:

“Moskva, Tsentral'noye televideniye, Tahmine Ali- yevoy. Leçu k tebe v pıyamom i perenosnom smisle slo- va. Zavtra budu v Moskve. Reys 852, tseluyu Zaur.” (Rızayev, 1995, s. 77-78).

Anar Rızayev'in burada dikkat çektiği noktalardan biri, yer adı olan “Aeroflot”tur. Bu isim Sovyet Hava Yolları'nın ismidir. Yazar, Zaur'un yerli hava yolu şirketiyle değil de Sovyet şirketiyle seyahat ettiğini gösterir. Ayrıca Zaur'un Telgrafı Rusça yazması, milli değerlere aykırı olduğu görülür. Zira telgrafı yazdığı kişi de Azerbaycanlıdır. Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesini bilir. Telgrafta ise şöyle der: “Moskova, Merkezi Televizyonda Tahmine Alioğlu'na. Sözün hakiki ve mecazi manasında sana uçuyorum. Sabahleyin Moskova'da olacağım. 852 sefer sayılı uçakla geliyorum. Öpüyorum. Zaur.”

3.3.11. Eğitim

Sovyet döneminde Azerbaycan'da okuma yazma oranı hızla yükselmiştir. Bugün nüfusun büyük bir bölümü okuma yazma bilmektedir. Sovyet döneminde ilkokul ve ortaokul zorunlu hale gelmiştir. Sovyetler bu okullarda Sovyet ideolojisini yerleştirmek için yerele yönelik müfredatlar yerleştirir. (Ergün, 1997, s. 499-500). Yazar Anar, eserde birçok tahsilli karakter var eder ve eğitimin önemine dikkat çeker. Özellikle erkek karakterlerin yüksel tahsilli olmaları, dönemi yansıtan bir unsurdur.

“- Yüksek tahsilli kızsın. Kafanı böyle boş şeylerle doldurmaya utanmıyor musun?” (Rızayev, 1995, s. 33). Bu konuşma cümlesi Zaur'a aittir ve Tahmine'ye söyler. Tahmine'nin iyi bir eğitim aldığından bahseder. Tahmine burada bir el falına inanarak erken yaşta öleceğini söyler. Bunun üzerine Zaur, Tahmine'nin iyi bir eğitim aldığını, böyle şeylere itibar etmemesi gerektiğini söyler. Tahmine pek aldırış etmez ve konuyu kapatır. Tahmine bu bölümde kaderci bir insan olarak karşımıza çıkar. Gelenekçi söylemleri Zaur'u şaşırtmıştır. Tahmine'den beklemediği sözler işitir. Azerbaycan halkı da geleneklerine bağlı ve kadercidirler. Tahmine halkın yansıması olarak bu bölümde yer alır.

“Zaur'un babası, yerbilim-madenbilim profesörü, Mecit Zeynalli ne kazanmışsa alınının teriyle, uzun ve çetin hayat mücadelesi sonucunda kazanmıştı. 1930'lu yıllarda ücra bir dağ köyünden Bakü'ye geldiğinde Mecit Zeynalli'nin yamalı ayakkabısı, bir takım gri pantolon gömleği ve pantolonunun cebinde topu topu üç manatçık parası vardı. Mecit madenlerde işçi olarak çalıştı, istasyonda hamallık yaptı, hatta yemekhanede bir müddet aşçı yardımcılığında bulundu. Rabfak'ın akşam bölümünde tahsil gördü. Özel bir yeteneğe malik olmasa da çalışkanlık, uykusuz geceler ve inat gücüyle üniversiteye girdi, orayı pekiyi dereceyle bitirip St. Petersburg'a yüksek lisansa gitti. 1936'da orda tezini savundu, doktor adayı oldu.” (Rızayev, 1995, s. 39-40).

Yazar, Zaur'un babası hakkında bilgi verirken alt tabakadan yetişip alın teriyle para kazandıktan sonra iyi bir eğitim aldığını söyler. Ayrıca çalışkanlığını ön plana çıkarır. Bu durum maalesef dönemin genç neslinde pek karşılaşılan bir durum değildir. Mecit, Rabfak adı verilen bir işçi okulunda eğitim aldıktan sonra Rusya'ya St. Petersburg'a yüksek lisans eğitimi için gider. O dönemde Rusya'da eğitim görmek büyük bir iş olarak addedilir. Rusya'da eğitim almak, herkesin hayal edebileceği bir yer değildir.

3.3.12. Tarih

Eserde tarihi unsurlar esas itibarı ile süreci ele alır. Bu eser, doğru analiz edildiğinde tarihi bir süreci ele alındığı görülür. Yazar, bir tarihçi edasıyla unutulmaması gereken olayları ve yerleri kaleme alır. Yazar böyle durumlarda kendisine de pay biçer. Kendi hayatında önemli gördüğü anları eserine işler. Anar Rızayev, bugüne değişen toplum yapısı ile gelenek ve bakış açılarını etrafa koyar.

“5 Haziran 1965. Bu tarihi kayalara bir yere kazısaydım keşke. Gelecek nesillere yadigar kalırdı.” (Rızayev, 1995, s. 22). Yazar hatıralarını bir tarihçi gibi kaydeder. Ayrıca bu tarih yazarın gençlik dönemine denk gelir. Önemli yerlerde de görev alır. Anar Rızayev, Azerbaycan edebiyatında 1960 nesrinin önde gelen isimlerindendir. Bu tarihlerde eserleri geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır. Ayrıca 1960 yılları Azerbaycan tarihi için de oldukça önemlidir. Çünkü Bu tarihten sonra milli uyanış başlar. Bu milli uyanış edebiyata da sirayet eder. Hümanist düşüncelerin etkisiyle lirik eserler verilmeye başlanır.

3.3.13. Tarihi Şahsiyetler

Yazar Rızayev, eserde tarihi şahsiyet olarak Spartaküs'ten esinlenerek isimlendirdiği Sapartak ismine yer verir. Bu şahsiyeti tanımlarken de cesareti ve

kahramanlığı ile okuyucuya aktarır. Nitekim Spartaküs, Roma Cumhuriyeti'nin önemli bir gladyatörüdür.

“- Götürdü beni mağazaya, anne dedi, hangisini istiyorsan seç, al. Vallah Ruhsare hanım ne gizliyim, gözüüm dört açıldı, artık gönlün ne istiyorsa, hangi renk, hangi model, hangi biçim, her şey vardı!” Bunu da Alya diyordu. Her zamanki gibi oğlu Spartak'ın kahramanlığından, cesaretinden dem vurarak hava basıyordu. Spartak bir zamanlar onu çeşit çeşit lüks mallarla ağzına kadar dolu, büyük bir mağazaya götürmüştü. Bu olayı Alya hanım Ziver hanıma, en az on defa anlatmıştı ve Ziver hanım da en az yedi kere anlatmıştı Zaur'a.” (Rızayev, 1995, s. 71-72).

Yazar Rızayev, tarihi şahsiyetlerden bir olan Spartak ismine bu bölümde yer verir. Spartak, Rusya'nın doğu bloğu taraflarında sıkça kullanılan bir isimdir. Ayrıca Spartaküs ismi de Roma Cumhuriyetinde Trakyalı bir gladyatör ismidir. Roma Cumhuriyetinde kahramanlıklarıyla ön plana çıkması hasebiyle Spartak ismi kullanıldığı düşünülür.

3.3.14. Vatan

Vatan teması, şiirde olduğu kadar düz yazıda da önemli bir yer tutar. Yazarlar eserlerinde vatan konusu her dönemde işler. Fakat Azerbaycan edebiyatında belli bir dönem milli duygular bastırılır. Özellikle Sovyet Rejimi baskısı altındayken başta okullarda olmak üzere baskı şiddetini arttırır. Yazarların bir kısmı bu dönemde eserlerinde vatan, millet, milli duygular gibi temaları üstü kapalı bir şekilde aktarmaya çalışır. Bunların başında Anar Rızayev gelir. Yazar bu romanda tabiata olan özlemi, esasında vatan özlemiyle harmanlayarak okuyucuya aktarır.

“Pırşığı taraflarındaki Mayak ve Merdekan yakınlarında yükselen GRES borusuna kadar uzanan ve Buzovna, Zuğulba, Bilgeh adlı sahil kasabalarıyla Hazar arasında kalan bu sahil, batıya doğru gidildikçe Nardaran'ın, Saray'ın, Corat'ın yanından geçip Sumgayıt'a varıyor ve Sumgayıt'tan yukarı-kuzeye doğru uzanıyordu. Denizin uzak ufkunda doğan güneş, bütün sahilin üstünden top gibi yuvarlanıp geçiyor ve akşamüstü Zuğulba tepelerinin ardında batıyordu. Fakat güneş tepelerin ardında gözden yittikten sonra bile onun eğri ışınları, ışıldak ışığı gibi semaya saklanıyor ve bu ışınların aksi, denizin sathında sarımtırak, paslı sahalar bırakıyordu. Işınlar gitgide kısalıyor, hava gitgide kararıyordu. Denizin üstünde tepelerin, bulutların, kayaların acayip, garip gölgeleri dolaşıyor, sahil evlerinin parlak sarıya çalan pencereleri etrafa sanki hazin bir gariplik hissi saçıyordu. Akşamın bu vaktinde sahile kederli bir rahatlık çöküyor, denizin gece hayatı başlamadan önce kısa bir müddet böyle oluyordu. Denizde hala tek tük adamlar yüzüyor, çoğu kimse denizden çıkmış bulunuyor, denizden çıkanların silüetleri kara bir leke gibi görünüyordu. Sahilde akşam karanlığına kalan bir iki araba vardı. Alacakaranlığın gece karanlığına geçtiği bu son dakikalarda çıplak bir erkek, gören olmasın diye etrafına gizli gizli bakınarak kurulanıyor, giyiniyor, saçını tarıyor, akşam karanlığına kalan arabalar ise sessiz sedasız plajdan hareket ediyorlardı. Yüzmeden en son dönen kişilerin gürültüsü, gülüşmeleri artık tamamen karanlıklaşmış havada işitilip kayboluyordu. Plajdan çıkıp uzaklaşan arabanın arka ışıkları kan kırmızısı iki bant gibi arabanın ardından sürünüp gidiyordu. Bu sahil Zaur için dünyanın en cazibeli köşesiydi ve övülen hiç bir tabiat manzarası; ne uçurumlu dağlar, ne sık gölgeli ormanlar, ne gür

şelaleler, ne köpüklü ırmaklar, ne yeşil vadiler, ne derin dereler, ne serin tepeler hiç bir yer, evet hiç bir yer, kızgın güneşin yandırdığı bu kuru, ağaçsız, bitkisiz sahilin güzelliğine eş olamazdı.” (Rızayev, 1995, s. 21-22).

Yazar, eserin bu bölümünde Zaur’un bulunduğu bölgenin güzelliğinden bahseder ama Azerbaycan’ın kızgın güneşinin, kuru, ağaçsız, bitkisiz sahiline eş olamayacağını söyler. Bu durum vatana duyulan özlemin bir yansımasıdır. Anar, Sovyet Rejiminden kaçanların da hislerine tercüman olur. Kimileri de bu baskı rejiminde sürgüne götürülür. Yazar, bu duruma maruz kalanlar için vatanın ne derece kıymetli olduğunu ifade eder.

3.3.15. Göç

Eski Türklerde göç, önemli bir yaşam şekliydi. Yerleşik hayata geçtikten sonra Türkler de konargöçer hayatı bırakıp yerleşik hayata geçerler. Göç, hem şiirde hem de nesirde ele alınan konulardandır. Azerbaycan toprakları Sovyet Rejimi baskısı altındayken birçok Azerbaycanlı aydın ve halk sürgün edilir. Bu sürgünler göç teması adı altında yer yer eserlerde de kendine yer bulur.

“- Yine senin Tanka mankaların telefon etmişti.” Tanka manka işte o Tanya adlı kızdı, o su perisine benzeyen yelken şampiyonuydu. Ve o su perisine benzeyen sarışın yelkenci kız, günlerin bir gününde anne babasıyla Lvov’a göç etti ve Zaur’un hayatından ebediyen kayboldu. Zaur onu ara sıra hatırlıyordu, her hatırlayışında da hafızasında sanki ilik bir bahar yeli esiyordu. Uzun saçları ıslanmış Tanya’yı gözünün önüne getirdiği gibi derhal hayalinde denizin sonsuz maviliği -kızın gözlerinin rengindeydi bu mavilik,- bir de dalgaları yarıp aşan büyük beyaz yelkenliler canlanıyordu.” (Rızayev, 1995, s. 39).

Zaur gençlik yıllarında Ukraynalı bir kızla arkadaşlık kurar. Fakat bu arkadaşlıkları çok geçmeden kızın ailesiyle birlikte Ukrayna’ya göç etmesiyle son bulur. Ara ara Zaur’un hayaline gelir fakat aradan çok zaman geçtiğinden yarası derin olmaz. Erken gelen bir göç, belki de büyük bir aşkın önüne geçer. Çünkü Zaur ailesiyle pek anlaşamaz. Ailesinin özellikle de annesinin kızın ismiyle şakalar yapması Zaur’un pek hoşuna gitmez. Ailesiyle birçok konuda anlaşamayan Zaur için bu kız, evlenilecek kızdır.

3.3.16. Yerli ve Yabancı Değerler

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı şair ve yazarları yabancı tesirler altında kalarak ana diline titizlik göstermeyenlere, yabancı dillerden alınmış kelimeleri yerli yersiz kullanlara karşı çıkar. Bu durumun dili fakirleştirdiği düşüncesini savunurlar. Anar Rızayev de eserlerinde bu düşüncüyü ön plana çıkarır.

“Acaba ne olmuştu da, koca otelin bütün gürültü patırtısı, yabancı dilde konuşmaların sesi, çok uzaklardan gelen musiki nağmeleri (saksafon, piyano, bateri çalıyorlardı), asansörün duruş ve hareket ediş sesleri ve diğer bütün sesler, aniden kaybolmuştu ve bütün bu seslerle birlikte okyanusun uğultusu da kesilmişti.” (Rızayev, 1995, s. 9).

Saksafon, piyano, bateri gibi müzik aletleri bizim kültürümüze ait değildir. Yazar burada bize ait olmayan müzik aletlerini gürültü, patırtı şeklinde niteler. Eğer bize ait olsaydı yazar burada saz, ney, küy, dombra, tar vb. aletleri koyardı. Yazar bize ait olan müzik aletlerini koysaydı musiki nağmelerinin dinlendirici tarafı ile bakardı. Esasında yazar romana başlarken yabancı olan toplumu esir alan yabancı kültüre bakışını da ortaya koyar. Yazarın bahsettiği seslerin kaybolması uykusunun da kaçırılan seslerin kaybolması anlamına gelir.

“Zaur anne babasını çok seviyordu. Üstelik yaşlandıkça daha da çok seviyordu onları. Daha doğrusu yetişkinlik çağında o, anne babasını tamamen çocukluk çağlarında sevdiği gibi seviyordu. Tabii ve karşılıksız bir sevgiyle. Çocuklukla yetişkinlik çağı arasında kalan kısa bir devirde ise anne babasına karşı davranışı farklıydı. Zaur için on dört, on beş yaşından, on dokuz, yirmi yaşına kadar beş altı yıl sürmüştü bu süre. Tabii yine seviyordu onları, ama bu sevgide bir beğenmezlik, üstü örtülü, bazen de açık bir alay, bir istihza vardı. Ebeveyninin yaşayış tarzına, eskimiş anlayışlarına ve zevklerine bir nevi dudak büküyordu. Fakat aynı zamanda bu beğenmediği hayat tarzının bütün imtiyazlarından da bolca yararlanıyordu, verilen pahalı hediyeleri almaktan geri kalmıyordu. (Yüksek tahsile başladığı zaman babası ona Moskviç marka bir araba hediye etmişti). O zamanlar Zaur bütün gününü caz musikisiyle, danslarla, kızlarla, yabancı giyim kuşama ve yabancı filmlerle geçiriyordu.” (Rızayev, 1995, s. 36).

Yazar eserin bu bölümünde bizim kültürümüze ait olmayan caz müziği, danslar, yine bize ait olmayan yabancı giyim kuşamı ve yabancı filmleri belirterek Zaur'un asimile olmaya yakın bir hayat yaşadığını gösterir. Bu durum Zaur üzerinden dönemin birçok gencinde de bu sorun vardır. Kültüre bağlı kalmadan yaşanan hayatın çarpıklığını gözler önüne serer.

“Bütün gece gözünü kırpmadı Zaur. Sabah da işe herkesten önce gelmişti. Mutemet Sefter dayı gelene kadar yerinde duramadı.

- Sefter dayı, bugün maaş verecek misin? - Tabii. Ama öğleden sonra.

- Bayramlarda nöbet tuttum, üç günlük iznim var, alabilir miyim?

- Bu konuda müdür yardımcısıyla konuşsan iyi olur.

Müdür yardımcısıyla görüştü. Müdür yardımcısı şaşırды fakat dilekçesini onayladı. Saat ikide imza atıp 52 manat, 30 gepiğini aldı. Şimdi cebinde 95 manatı vardı. Gidip Aeroflot'un gişesinden gündüz için bilet aldı. Sonra postaneye gidip telgraf çekti:

“Moskva, Tsentral'noye televideniye, Tahmine Ali- yevoy. Leçu k tebe v piyamom i perenosnom smisle slo- va. Zavtra budu v Moskve. Reys 852, tseluyu Zaur.” (Rızayev, 1995, s. 77-78).

Yer adları kısmında da değerlendirilen bu bölüm ayrıca yerli ve milli değerlere de aykırı olduğu görülür. Yazar, Aeroflot yani Sovyet Hava yolları ile seyahat eden Zaur'a dikkat çeker. Yerli değerlerin dışında bir Sovyet hava yolu şirketinin kullanılması, dönemin Sovyet anlayışına bir eleştiri değeri taşır. Ayrıca yazılan telgrafın Rusça olması ve bu telgrafın da bir Azerbaycanlıya gönderilmesi milli dilin kullanılmamasına eleştiri niteliği taşır.

“Gerçekten de tamamıyla aklımdan çıkmıştı' dedi. 'Siz zaten tanışıyorsunuz.' Tahmine'nin hediyesi olan Ronson marka çakmağı Zaur'un iş yerine Medine getirmişti.” (Rızayev, 1995, s. 140). Ranson, İngilizlere ait bir çakmak markasıdır ve yabancı marka ürünlerin de toplumda yer bulduğunu ifade eden Rızayev, yabancı değerlerin de toplum tarafından kabul görüldüğünü ifade eder.

3.3.17. Müzik

Müzik; insanın ruhunu dinlendiren, konuşmadan duyguları ifade eden sanatlardan biridir. Her toplum farklı müzik kültürü ile yetişir. Başka bir kültürün müziği veya müzik aletleri, size gürültü veya patırtı şeklinde gelebilir. Yazar Anar da Batı kültürüne ait birçok müzik aletinden çıkan seslerin rahatsız edici olduğunu bu romanında belirtir. Ayrıca geleneksel müzik kültürüne de yer verir. Onların korunması gerektiğini ifade eder.

“Mecit yüreği yumuşak adamdı, elinden gelen iyiliği akrabalarından da, akrabası olmayanlardan da tanıdığı, tanımadığı adamlardan da esirgemezdi ve hiç bir zaman da ettiği iyiliğin karşılığında bir şey beklemezdi. Hatta kuru bir sağı ol bile beklemezdi. Ama ara sıra yardım ettiği adam, dar gününde elinden tuttuğu insan, maksadına erişir erişmez ortadan yok oluyordu, yitip batıyordu, ne izi, ne tozu kalyordu. Böyle durumlarda Mecit, arada bir Segâh makamında alçak sesle bir nağme söylüyordu.

Bağda erik var idi

Selam melik var idi

Bağdan erik gurtardı

Selam melik gurtardı.” (Rızayev, 1995, s. 67).

Segâh Farsçada üç ses demektir. Musikide yegâh (birinci), dügâh (ikinci) sestem sonra gelir. Segâh soylu bir hüzmün anlamı da taşımaktadır. Akşam ezanı makamı da segâh makamı üzerinden okunur. Segâh makamındaki şarkıları dinlemek insana rahatlık ve cesaret verir. (Gökçen, 2018). Anar Rızayev'in Doğu musikisi alanında da bilgi sahibi olduğu görülür. Yazar, Mecit'in bazı geceler rahatlaması için segâh

makamını dinlediğini ifade eder. Fars musikilerinden biri olan segâh makamı, eserde ilk rastlanır.

“Akşamları çoğunlukla musiki dinliyorlardı. Tahmine’nin pek çok müzik bandı vardı. Fakat bu bantların seçimi herhangi bir ilkeye, sisteme dayanmıyordu. Çeşitli müzik parçalarını içeriyordu bu bantlar. Tahmine yalnız hoşlandığı parçaları kaydettirmişti. Çoğu zaman. Klasik rnusikiyi ve Leyla ile Mecnun operasını dinlemek istiyordu. Ayrıca her akşam biraz dans etmekten de hoşlanıyordu, ağır ritimli caz musikisi çalıyor ve daracık odada Zaur’la sarmaş dolaş olup uzun zaman dans ediyordu. Gözlerini yumuyor, uzun saçlarını Zaur’un omuzuna, sırtına döküyor, kollarıyla Zaur’un boynunu kucaklıyordu.” (Rızayev, 1995, s. 166-167).

Yazar Anar, bu bölümde Tahmine’nin sevdiği müzik türlerini ele alır. Tahmine’nin herhangi bir müzik alanına değil, hoşuna giden bütün müzikleri dinlediğini ifade eder. Burada dikkat çekici nokta Leyle ile Mecnun operasıdır. Leyle ile Mecnun operası, ünlü Azerbaycanlı bestekar ve müzikbilimci Üzeyir Hacıbeyli’nin 1908 yılında ortaya koymuş olduğu Azerbaycan ve doğu dünyasının ilk operasıdır.

3.3.18. Din

Eserde din konusuna fazla yer verilmemesine rağmen yazar, toplumun geleneğinde yer edinmiş dualara ve selamlara az da olsa yer verir.

Tahire de Ziver Hanım’a:

“- Allah’ınızı severseniz başışlayın.” dedi. “Alya siz de gelin diye ısrar etti. Zaur’un doğum günü olduğunu nereden bilebilirdim? Ama hediyesi boynumuzun borcudur.” Tahire güya özür diliyordu, ama bu sözleri öyle büyük kibirle diyordu ki, onların anlamı tamamen başka türlü anlaşılıyordu. Yani siz gururlanın, çünkü biz sizin evinizi, meclisinizi şereflendirdik, demek istiyordu.” (Rızayev, 1995, s. 69).

Rızayev, Türk toplumunun mahcubiyet durumlarında inanca göre Allah’a dua ederek mahcubiyeti dile getirildiği bölümü gösterir. Yazar, yozlaşan bu döneme atıflarda bulunur fakat toplumun inanışına gösterdiği hassasiyeti de vurgular.

“- Selamünaleyküm. Medine odaya girdi, elinde büyük bir kap, kabın içinde de kavrulmuş kestane vardı.” (Rızayev, 1995, s. 140). Yazar, sadece Türk toplumunun değil, Müslüman âleminin günlük selamlaşma adetine de eserde yer verir.

3.3.19. Tenkit

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı eserlerinde şair ve yazarlar tenkite sıkça başvurur. Toplumsal eleştirilerin yanı sıra Sovyet Rejimini de eleştiren yazılar kaleme alınır. Bu durum Azerbaycan’ın bağımsızlığından sonra daha da şiddetlenir. Yazar Anar eserde özellikle geleneğe karşı çıkan tipleri eleştirir. Toplum nezdinde küçük

düşürücü hareketlerde bulunan kişi veya kişilerin varlıkları ile toplumu rahatsız ettiğini açıkça dile getirir.

“- Yerin kulağının olduğunu bilmiyor musun?” Sen de hiç akıl, beyin yok mu? Evli kadındır canım. Senin Tanka mankalarından değil.”

“- Kimdir bu haberleri sana ulaştıran? Milletin işi gücü kalmadı da...”

“- Yok, anlaşılan senin gücün kalmadı. Yaptıklarından hiç utanmıyor musun? Bana bak, bak ne diyorum? Sen artık ufak çocuk değilsin. Bıyıklı, sakallı kocaman adamsın: Ben şimdiye kadar senin işlerine karıştım mı? Söyle, karıştım mı? Ama bu sefer iş başka. Kulaklarımı aç da iyi dinle, bak ne diyorum?! Babanın kulağına gitmeden bu işten tamamen el çek. Tamam mı?” (Rızayev, 1995, s. 43).

Ziver hanımın oğlu Zaur ile yaptığı bu konuşma Tahmine içindir. Zira Tahmine, Zaur’un çalıştığı yerden arkadaşıdır ve evli bir kadındır. Yazar burada yasak aşkı da işler ve dönemin insan ilişkilerine bir eleştiride bulunur. Evli bir kadınla bu kadar zaman geçirmek töreye uygun değildir. Bu durum Ziver hanımın kulağına kadar gider. Yaptığı bu konuşma Zaur’un pek hoşuna gitmez hatta içten içe kızar. Fakat Ziver hanımın haklı olması, Zaur’u sessiz olmaya mecbur kılar.

“- He, Dadaş, şimdi hatırladım. Utanıp yere girmiyor, hayâsızın kızı. Daha taze gelinsin. Yüz gözden de idare edersin. - Bu Ziver hanımın Tahmine hakkında dediği ilk ve son güzel sözdü. - Genç bir kocan var. Ama gel gör kiminle oynaşlık ediyorsun. İhtiyar, çirkin bir adamla.”

Zaur aydınlatmaya çalıştı:

“- Demek oynaşlık etmesi suç değil, ihtiyar, çirkin bir adamla oynaşlık etmesiymiş suç.” (Rızayev, 1995, s. 44-45).

Toplumsal eleştirinin güzel bir örneği Anar’ın kaleminden verilir. Yasak aşkın yanlışlığını ihtiyar, çirkin bir adam üzerinden gösterir. “Bu yasak aşkın faili genç ve yakışıklı biri olsaymış, yasak olmayacaktı.” Düşüncesi okuyucuda bir an canlanır. Yazar burada açık bir şekilde tenkite başvurur.

“Odada ise herkes Tahmine’nin giyimini kuşamını, yüzünü gözünü, oturup kalkmasını, yaşayışını müzakere ediyordu. Erkekler bıyıkaltı gülümsüyorlardı, kadınlar saçlarına, saçının şekline dudak büküyorlar, birbirlerinin kulaklarına bir şeyler fısıldıyorlar ve yeni şeyler öğrenen herkes vay, vay, vay! diye kınamayla başını sallıyordu. Birisi Tahmine’nin kocası Manaf’ı tanıdığını söyledi; arlı hayalî adamdır, şimdi ne yapsın zavallı, bütün şehirde rezil oldu dedi. Birisi de günahım boynuna olsun diye cevap verdi, o da kendine erkek diyor, başına papak giyiyor. Başka birisi de Tahmine’nin süslenip püslendiğini ve bayram tepsisine benzediğini söyledi. Diğer birisi de insanı milyonlarca seyircinin karşısına çıkarırken kimdir, necidir, hangi yuvanın kuşudur? diye hiç mi merak etmiyorlar dedi.” (Rızayev, 1995, s. 75).

Zaur’un doğum günü için toplanan bu kalabalık, Rusça yayın yapan bir televizyonda Tahmine’yi gördükten sonraki görüşleri verilir. Odadaki herkes

Tahmine'yi tanır. Herkes Tahmine'yi dinlemeye başlar. Fakat erkekler Tahmine'nin güzelliğine bakar, kadınlar ise Tahmine'nin dedikodusunu yapar. Giyimini, kuşamını eleştirir. Zaur, söylenen her şeyi duyar fakat tek odak noktası Tahmine'dir. Gerisi onun için pek mühim değildir.

3.3.20. Aile ve Aile Fertleri

Türk toplumları tarih boyunca aile kavramını kurumsal bir unsur olarak niteler. Özellikle Türk ülkelerini dolaşmış gezginler Türk toplumsal yaşamı, kültürü, gelenekleri, tarihi akrabalık meselesini ve terbiye sistemini araştırma konusu yapmışlardır. Büyüklere duyulan saygı, karşılıklı sorumluluk duygusu ve yardımlaşma, misafirperverlik vb. birçok özellikler önemli rol oynar. Bunların yanı sıra çağdaş dünyada kendini gösteren değişimler, Türk dünyasında da kendini gösterir. (Süleymanov, 2009, s. 8). Anar Rızayev bu eserinde yozlaşmış bir aile tablosu çizer. Ana karakter olan Zaur'un kimi zaman ailesinde utandığı bölümler görülür. Maddi açıdan kendi ayakları üzerinde duramayan Zaur, ailenin de varlıklı olması hasebiyle yardım almaktan çekinmez. Bu durumda eserde Zaur'un kendisiyle çeliştiği görülür.

“Zaur anne babasını çok seviyordu. Üstelik yaşlandıkça daha da çok seviyordu onları. Daha doğrusu yetişkinlik çağında o, anne babasını tamamen çocukluk çağlarında sevdiği gibi seviyordu. Tabii ve karşılıksız bir sevgiyle. Çocuklukla yetişkinlik çağı arasında kalan kısa bir devirde ise anne babasına karşı davranışı farklıydı. Zaur için on dört, on beş yaşından, on dokuz, yirmi yaşına kadar beş altı yıl sürmüştü bu süre. Tabii yine seviyordu onları, ama bu sevgide bir beğenmezlik, üstü örtülü, bazen de açık bir alay, bir istihza vardı. Ebeveyninin yaşayış tarzına, eskimiş anlayışlarına ve zevklerine bir nevi dudak büküyordu. Fakat aynı zamanda bu beğenmediği hayat tarzının bütün imtiyazlarından da bolca yararlanıyordu, verilen pahalı hediyeleri almaktan geri kalmıyordu. (Yüksek tahsile başladığı zaman babası ona Moskviç marka bir araba hediye etmişti)” (Rızayev, 1995, s. 36).

Türk toplumlarında aile kavramı çok önemlidir. Azerbaycan toplumunda da bu böyledir. Fakat dönemin yaşam koşulları gençleri fazlasıyla etkiler. Anar bu etkiyi eserlerine de işler. Zaur'un anne ve babasına olan sevgisinin yanında anne ve babasının yaşam tarzlarını beğenmez ve kendisiyle özdeşleştiremez. Öyle ki anne ve babasının yaşam şekillerini alaya alacak kadar bağıni koparma noktasına gelir. Zaur bu eskimiş yaşam tarzını beğenmez fakat verilen pahalı hediyelere de yok demez. Dönemin en meşhur araba markasına biner. Bu markanın Rus markası olması, yeni neslin yozlaşmaya gittiğini ve Rus eşyalarının revaçta olduğunun en büyük göstergesidir.

“Bir defasında canı çok sıkılmıştı. Aslında bu can sıkıntısı da değildi, bambaşka bir histi. Zaur babasının kendisi için üç odalı kooperatif evine yazıldığını ve peşinatını da verdiğini öğrenince hem biraz asabileşti, hem de bu gururuna dokundu. Demek onun gelecek- teki evi de babasının hesabıydı. Kim bilir ne zaman hazır olacaktı bu ev? Böyle yapacağına o paraları verseydi de şimdi harcasaydım diye düşündü. Ama bir taraftan da kendine ait bir evi olacağı için sevindi. Böyle ayrı bir evinin olmasını çok istiyordu. Sık sık lazım oluyordu ona böyle bir ev. Ama herhalde ebeveyninin fikri başkaydı. Bir defasında babası bu konuda oğluyla konuştu. Bunun için Ziver hanımın evde olmadığı bir zamanı seçmişti. “- Tabi” dedi babası. “Biz isterdik her zaman seninle beraber yaşayalım. Ama sen de biliyorsun –bunu gizlemeye gerek yok-, annenin tabiatı serttir. Senin müstakbel karın melaike olsa da ikisi bir arada geçinemez. Ailede huzursuzluğa, dedikoduya ne lüzum var? Böyle olmasındansa işimizi baştan öyle ayarlayalım ki arada hürmet izzet kalsın. Zamanı gelmiştir, senin de evlenme meselesi hakkında artık düşünmen lazım. Bizim de artık dede, nen olma zamanımızdır. Adamakıllı ölç biç, iyice düşün taşın. O zamana kadar ev de hazır olur. İnşallah o vakte kadar tezini de savunursun.” (Rızayev, 1995, s. 41).

Yazar burada dönemin aile yapısı hakkında biraz bilgi verir. Evlenmeye yakın olan Zaur için ayrı bir ev alması hakkında konuşulur. Eskiden gelin ve kaynana aynı çatı altında yaşarken dönemin yaşam şartları ve aile yapıları değişir ve ayrı evlerde yaşanmaya başlanır. Zaur’u bu duruma ikna etmek için ise annesinin zor bir kadın oluşu öne sürülür. İlginç olan, babası Mecit’in daha önce Zaur ile hiç bu kadar uzun ve ciddi bir konuşma yapmamış olmasıdır. Mecit Zaur için her şeyi düşünür. Sanki Zaur’un değil de kendi hayatını planlıyormuşçasına davranır. Zaur bu duruma da şaşırır.

“Zaur’un asabi vaziyetini anası da hissediyordu... ve bunu başka şeye yoruyordu. Ziver hanım oğlunun Moskova seferiyle ilgili inadını, tersliğini, kararlılığını görünce oğluna bağırıp çağırma ile tesir edemeyeceğini, başka yol seçmek gerektiğini, her şeyi iyilikle çözüme lüzumunu anlamıştı.” (Rızayev, 1995, s. 126-127).

Yazar, dönemin aile yapısını ve aile ferdleri arasındaki ilişkiyi romanda büyük bir gerçeklikle işler, ferdler arasındaki bağı başarılı bir şekilde yansıtır.

3.3.21. Doğa

Dönemin Azerbaycan edebiyatı şair ve yazarları eserlerinde ülke meselelerinden çok tabiat, insan, tarih, kültür, doğa gibi konulardan bahsederler. (Karakaş, 1996, s. 310). Yazar Rızayev bu romanda Zaur’un Azerbaycan’da olmadığı zamanlarda memleketine olan özlemini doğa ile harmanlayarak dile getirdiği görülür.

“Bazen, özellikle de akşam alacakaranlığında insansız yerler, ağaçlar, otlar, yollar, Apşeron kırlarını andırıyordu.” (Rızayev, 1995, s. 12). Yazar burada Dakar şehrini tasvir ederken Bakü’yü anımsar. Bunun sebebi de Apşeron adı verilen ve Bakü’nün üzerinde bulunan bir yarımadadır. Belki de yazar Dakar’da değil de Bakü’de

olmak ister. Bunun o an için mümkün olamayacağını bildiğinden bu tarz benzetmeler yapar.

“İnanılacak gibi değildi, ama Zaur gözleriyle gördü. Burada, uçak gürültüsünden kulakların sağır olduğu bu modern havaalanının yakınında, üstünden arabaların vıyıyla öteye beriye geçtiği asfaltın tam yanında, kuşlar cik cik ötüyordu. Bu aklın alacağı iş değildi. Kuşlar bu gürültüye patırtıya sanki hiç aldırıyorlardı.” (Rızayev, 1995, s. 81).

Anar Rızayev, doğanın tasvirini yapar. Bunu yaparken Moskova’daki modern havaalanının hemen yakınındaki ormanı gözler önüne serer. Kuşların bu gürültülü şehirde hiç aldırış etmeden ötmelerini hayretle karşılar ve devamında insana huzur verdiğini de belirtir.

3.3.22. Milli Motifler

Milli değerlere sahip çıkmak ve yaşatmak ülkenin bir alanda söz sahibi olmasına imkan verir. Anar Rızayev, Azerbaycan edebiyatı için önemli bir yazardır. Eserlerinde milli duygulara ve motiflere yer verildiği görülür. Bu romanda da ana karakter üzerinden bu unsurları görmek mümkündür.

“Saşa o zaman gelin güzel şark kadınlarının sağlığına içelim dedi. Çünkü onlar peçelerini atmışlar ve konyak içiyorlar diye ekledi. Sonra Tahmine’ye peçe takıp takmadığını sordu. Tahmine bizde hiç bir zaman hiç bir kimse peçenin ne olduğunu bile bilmez diye cevap verdi.

Muhtar bizde çarşaf var, fakat bu tamamen başka bir şeydir dedi.

Lena peçenin Özbekistan’da olduğunu söyledi. Sonra geçen yıl Taşkent festivaline gitmişim, Taşkent’te güzel pilav pişiriyorlar diye ekledi.

Zaur bizim pilavımız daha lezzetlidir dedi. Sohbeta suskunluğu dikkati çekmesin diye karışmıştı. Fakat Saşa derhal bundan yapıştı ve yüksek sesle:

‘- Bravo, bravo, şfinks zagovoril’ dedi. ‘Vı molçali dolgo i zagadoçno i nakonets reşili raskrut’ usta, çtobi zaşitit’ çeş’ natsional’ noy kuhni.’” (Rızayev, 1995, s. 116).

Yazar, peçe ve çarşaf motiflerine eserde yer verir. Bir Rus oyuncu olan Lena, evvelinde gittiği Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te kadınların peçeli olduğunu söyler. Aynı durumun Azerbaycan’da da olduğunu düşünüp Tahmine’ye sorar. Tahmine peçenin ne olduğunu dahi bilmediklerini söyler. Muhtar da Azerbaycan’da kadınların çarşaf giydiğinden söz eder. Lena akabinde Özbekistan’da yediği pilavı çok beğendiğini söyler fakat Zaur’un milli duyguları kabarıyor ve Azerbaycan’da yapılan pilavın daha güzel olduğundan bahseder. Yazar milli motiflere yer vererek okuyucunun geleneklerinden ve kültürlerinden kopmamasını sağlar. Sonrasında Saşa

Rusça bir cümle kurar: “Bravo, boravo! Sfenks konuşmaya başladı. Siz muammalı bir şekilde uzun müddet sustunuz. Sonunda milli mutfağınızın şerefini korumak için ağzınızı açmaya karar verdiniz.” der. Burada dikkat çeken husus, cümledeki Sfenks kelimesidir. Sfenks, Mısır’da piramitlerin yanında bulunan, insan başlı ve hayvan gövdeli yontuya verilen isimdir. Saşa’nın Zaur’u bu şekilde tasvir etmesi, Zaur’un durgun olmasıyla ilişkilendirilir. Anar, böyle durgun bir adamın konuşması için milli duygularına dokunmak gerektiğini düşünür. Yazar burada dönemin Azerbaycan toplumuna bir mesaj verir. Milli hislerin, geleneklerin, kültürlerin hatırlanmasını sağlayarak durgunluğa yer verilmemesi gerektiğini ifade eder.

3.3.23. Batıl İnançlar

Batıl inançlar, yüzyıllardır toplumların gündeminde kendine yer bulan, bilinçli veya bilinçsiz insanların tutum ve davranışlarında etkili olur. Bu davranışlar, insanların hayatlarına yön verdiği gibi edebiyata da sirayet eder. Yazar ve şairler eserlerinde bu konuyu ele alıp işlerler.

“- İstersen falına bakıyım?” dedi.

“- Bakabilir misin?”

“- Tabi. Öbür elini de aç bakıyım.”

Zaur'un her iki elini de elleri arasına aldı uzun uzadıya avuçlarının içine baktı. “- Sağ el geçmiş ve şimdiki zamandır. Çünkü sağ el faaldir, iş yapar, olmuş ve şu anda olacak işleri gösterir. Sol el ise gelecektir. Olacak hadiseleri haber verir, çünkü henüz hareketi azdır, pasiftir. İşte bu hatlar mutluluk, yalnızlık, keder hatlarıdır. Şu beklemedir, şu hat ise garip, beklenmedik olayları yapıp yapamayacağımızı gösterir. Bakalım şimdi sende ne var, ne yok? İşte bu şöhret hattıdır, sende var bu hat. Bu hat ay hattından başlar, yani gerçek hayattan çok hayallere kapılıyorsun. Fakat bu hat da gerçek hayat hattına bitişiyor. Şunu görüyor musun, işte şu çizgiyi... Evet... Bak... Bak... İki ya da üç çocuğun olacak. İkisi büyük ihtimalle erkek çocuğudur.” (Rızayev, 1995, s. 31).

Yazar bu bölümde batıl inançlardan biri olan el falını ön plana çıkarır. Sağ ve sol ellerdeki çizgilerden gelecekle alakalı varsayımlarda bulundurur. Sağ ve sol ellerdeki çizgi hatları farklı yorumlanır. İnsanların büyük bir bölümü günlük hayatlarında sağ elini kullanır. Dolayısıyla sağ el daha fazla iş görür ve şimdiki zamana denk gelir. Sol el ise daha az kullanıldığından geleceği işaret eder.

3.3.24. Cinsiyet

Cinsiyet, Türk edebiyatlarında birçok dönemde ele alınan temalardan biridir. Türk toplum gelenek yapısına bakıldığında erkek kadına nazaran biraz daha imtiyazlıdır. Özellikle evlenme çağına gelen kızların vaktiyle evlenmemesi hem kızda hem de yakın çevresinde huzursuzluğa sebebiyet verir. Erkeklerde bu durum biraz daha

farklıdır. Daha rahat hareket eder. Yazar Rızayev bu eserinde toplumdaki kadın erkek ayırımına dikkat çeker.

“Ana babası da gönüllüdür bu işe. Alya kaç defa ima etti bana. Diyor ki, sen şanslısın, bir oğlun var, oğlanın işi nedir ki, helva yemek gibi bir şey. Benim de bir oğlum var, zerre kadar endişelenmiyorum onun için. Ama kız farklıdır. Karşısına kim çıkacak anası ölmüşün, hangi eve, hangi ocağa düşecek? Benim kızım diyor, açılmamış bir goncadır, acaba felek kimin bağına düşürecek yavrumu. İnsanın kalbi ancak gideceği aile tanışsa rahat eder. Artık ben de anlamaz Balahanım değilim ya!.. Anlıyorum bu sözleri bana işittirmek için dediğini.” (Rızayev, 1995, s. 59). Yazar, cinsiyetçi ayrımı göstermek ister. Firengiz’in annesinin ağzından çıkan sözlerdir bunlar. Erkek evlat pek merak edilmez. Fakat kız çocuklarının üzerinde fazlasıyla durulur. Bu birçok toplumda böyle gelir. Kız çocuğunun evlenme çağı geldiğinde evlenememesinden korkulur. Evde kalma korkusu, mahalle baskısını peşinden getirir. Fakat erkek evlat için bu durum kız çocuğundaki kadar elzem değildir. Yazar, kadın ve erkek eşitsizliğinin topluma yansımalarını gözler önüne serer.

3.3.25. Eski-Yeni Çatışması

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı döneminde yazarlar eserlerinde eski-yeni çatışması adı altında toplumdaki bazı problemleri dile getirir. Anar Rızayev bu romanda Azerbaycan’ın geri kalmışlığına dikkat çeker. Yazar, birçok yetenekli aydınların kendi topraklarında yetersiz imkanlar yüzünden Moskova’ya gidip orada çalışma fırsatı yakalama isteklerine dikkat çeker. Ayrıca eserde gelenek ile modernleşmenin çatışması da görülür.

“Takside giderken Zaur susmuştu. Muhtar’la Tahmine programlar hakkında, Moskova televizyonunun imkanları hakkında konuşuyor, onları birbirine bağlayan ortak işler üzerinde sohbet ediyorlardı. Moskova’da imkanlar gerçekten çok iyiydi. Bakü’de iki prova yapınca Allah’a şükrediyoruz. Burada ise yönetmen yedi sekiz prova yapabilir. Cihazlar da çok moderndir. Hiç olmazsa o eşzamanlı video kaydetme cihazının bir tanesi bizim sütüdyoda olsaydı.” (Rızayev, 1995, s. 102).

Anar Rızayev, Moskova’nın imkânlarını televizyonculuk üzerinden Azerbaycan’dan ne derece üstün olduğunu gösterir. Ayrıca bu durumda eski olan Azerbaycan televizyon dünyası iken, yeni olan da Rusya televizyon dünyasıdır. Yönetmen Muhtar, bu iki çatışma arasında Moskova televizyonlarının ne derece modern olduğundan bahseder ve bu imkânlardan hiçbirinin Bakü’de olmadığını söyler.

Yazar, dönemin en gözde iletişim aracı olan televizyon dünyasında Bakü'nün geride kaldığını ve kalifiyeli Azerbaycanlıların kendi topraklarında değil, Moskova'ya gidip orada çalışma fırsatı yakalama arzularını da dile getirmek ister.

3.3.26. Menfaat

Menfaat duygusu birçok dönemde eserlere konu olur. Genellikle edebiyatta aşkın bir tezahürüdür. Yazar Anar bu temayı Zaur'un Tahmine'ye ulaşmak için kullandığı görülür.

"Dadaş Zaur'u görüp:

"- Buyur, buyur" dedi. "Gel yemek yiyelim."

Zaur:

"- Afiyet olsun" dedi. Kenardaki masanın arkasına geçti. Dadaş Zaur'un kendisiyle işi olduğunu anladı. Ağzındaki iri lokmayı yutup:

"- Galiba bana bir şey diyeceksin" dedi.

"- Evet. Tahmine'nin yeni iş yerinin telefonunu biliyor musun?"

.Dadaş:

"-Biliyorum" dedi ve parmaklarının yağını silmeden elini ceketinin iç cebine attı, küçük telefon defterini çıkardı. Yırtılmış yapraklarını çevirdi. Telefon numarasını buldu ve Zaur'a söyledi. Zaur numarayı yazmadı. Bu numara da Tahmine'nin ev numarası gibi hafızasına kazanacaktı.

Artık Dadaş'la bir işi yoktu, öğrenmek istediğini öğrenmişti. Hem de şahitsiz mahitsiz, artık söz sohbet neye gerekti?" (Rızayev, 1995, s. 49-50).

Yazar menfaat temasını Zaur'un Tahmine'ye olan aşkı ve merakı üzerinden verir. Zaur, beraber çalıştıkları iş yerinden ayrılan Tahmine'nin yeni iş yerinin numarasını öğrenmek için hiç hoşlanmadığı Dadaş'a sorar. Dadaş'ın fiziksel görüntüsü bile Zaur'un midasını kaldırır. Fakat aşkı için bunu göze alır ve Tahmine'ye ulaşabileceği bir irtibat numarasını en sonunda alır.

3.3.27. Sosyal Yaşam

Bütün edebiyatlarda olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında da sosyal yaşam dönemlere göre farklılık arz eder. Çağdaş Azerbaycan edebiyatına kadar olan sosyal yaşamın daha çok gelenekçi bir yapıya sahip olduğu görülür. Sonrasında bireyler kendi iç dünyasına dönerler. Dönemin yazar ve şairleri de bu hususu eserlerine işlerler. Anar Rızayev de bunlardan biridir. Yazar, dönemin sosyal yaşamını baz alarak şahısların geleneğe karşı çıktığını ve kendi iç dünyalarına döndüklerini okuyucuya gösterir.

“*Tahmine'nin falında bir şey hakikatti. Zaur yaşlandıkça gerçekten de yumuşuyordu, mülayimleşiyordu. Evvela ebeveynine karşı daha sevgi dolu olmuştu. Sanki ilişkileri daha karşılıksızdı.*” (Rızayev, 1995, s. 40). Anar, eserin bu bölümünde Zaur'un sosyal yaşamının yaşa bağlı olarak değiştiğini belirtir. Gençlik yıllarında daha hareketli ve tez canlı olan Zaur'un artık biraz daha sakinleştiğini ve uysallaştığını söyler. Önceden her şeyi kafasına takan bir Zaur varken, şimdi ise pek umursamayan bir kişiliğe bürünür. Anar burada sosyal yaşamda insanların profilini anlatır. Sovyet Rejiminin baskısı insanları yıldırır fakat bir yerden sonra insanlar Zaur'un yaptığı gibi olaylara karşılıksız kalır. Alışlagelen bir hal almaya başlar. Bu da sosyal yaşama en büyük etkidir.

“*Her insan yaşadığı evin içine nasıl alışırsa, gizlisini saklısını nasıl bilirse, araba süren kişi de şehre, şehrin sokaklarına, meydanlarına, çıkmaz ve dönemeçlerine, inişine yokuşuna öyle alışır, gizlisini saklısını öyle bilir. Evlerin sakinleri meskenlerinin her eksik gediğine vakıf oldukları gibi, araba süren insan da yolların pürüzsüzlüğüne, çukuruna öyle vakıf olur.*” (Rızayev, 1995, s. 55).

Anar, insanın sosyal yaşamında evinin yolunu hiç unutmadığını dikkat çeker. Buna eş değer olarak da yaşadığı şehri evi ile özdeşleştirir. İnsanın yaşadığı şehir, aynı zamanda evinin içidir. Şehrin her bölümünü evinin birer odasına benzetir.

“*Peki senin ananın Medine'yi ara bulan Kadın diye suçlamaya ne hakkı ve ne de haddi var? Hayasızlığa bak sen Allah'ım. Niye? Çünkü Medine'nin kocası yok da ondan. Kocası yoksa ona ağzına geleni söylemek mi lazım? Ne yani, Medine'nin neyi eksiktir ondan? Anının teriyle geçiniyor, yavrusunu büyütüyor. Ben bilmiyordum, meğer senin anan da gençliğinde Medine gibi daktilo memuru olarak çalışmış. Kısacası ananın talihi yaver gitmiş, paralı ve makamlı adamla evlenmiş, ama Medine'nin talihi yaver gitmemiş.*” (Rızayev, 1995, s. 207).

Yazar, dönemin sosyal yaşamıyla ilgili bazı bilgiler verir. Özellikle dönemin kadınlarının masa başı işlerde ve genellikle daktilo başında bir memuriyet hayatları vardır. Tabii bu kesim, okumuş kadın kesimidir.

3.3.28. Ekonomi

Her dönemin sosyal yapısı ve ekonomisi eserlerde kendine yer bulur. Azerbaycan edebiyatı yazarları, eserlerindeki şahısların sosyoekonomik yapısını göz ardı etmeden eserlerini kaleme aldığı görülür. Bu yazarlardan biri de Anar Rızayev'dir. Yazar, varlıklı bir ailenin çocuğu olan Zaur'un ekonomik sıkıntılar içerisinde yaşadığını romanın birçok bölümünde gösterir.

“Tahmine'nin falında bir şey hakikatti. Zaur yaşlandıkça gerçekten de yumuşuyordu, mülayimleşiyordu. Evvela ebeveynine karşı daha sevgi dolu olmuştu. Sanki ilişkileri daha karşılıksızdı. Gerçi ara sıra annesine “elinizi bir cebinize atın bakalım” diyordu, “profesörün paraları keyif çatıyor cebinizde”. Fakat şimdi anne babasından parayı utana utana, çekine çekine istiyordu, işe girdikten sonra kendisi de kazanıyordu. Gerçi maaşı masrafının onda birini bile karşılamıyordu. Fakat buna rağmen her zaman annesinden para isterken borç aldığını, maaş alınca ödeyeceğini söylüyordu. Tabi her ikisi de biliyordu ki, günden güne artan bu borç hiç bir zaman ödenmeyecektir.” (Rızayev, 1995, s. 40-41).

Anar, Zaur üzerinden dönemin genç neslinin çektiği ekonomik sıkıntıyı dile getirir. Varlıklı bir aileden gelen Zaur'un aldığı maaşın kendisine yetmediği görülür. Çalışana kadar babasından aldığı para ile geçinen Zaur, işe girdikten sonra babasından para istemeye utanır. Bu da esasında bir gelenektir. Maaşınız varken babadan para istenmez, hatta babaya para verilir. Fakat burada geleneğe karşı çıkıldığı da görülür. Babadan isteyemeyen Zaur, her zamanki gibi soluğu annesinde alır. Annesi hiçbir zaman Zaur'u para konusunda geri çevirmez. Annesinden borç aldığını söyler fakat ikisi de bilir ki alınan paraların hiçbiri geri gelmeyecektir.

“Taksi durdurdular. Muhtar önde oturdu. Zaur'la Tahmine arkada. Muhtar gidecekleri yeri söyledi. Lokale vardılar. Muhtar sürücünün parasını öderken Zaur kendisini pek kötü hissetti. Şimdi burada ileri atılıp, bırak ben veriyim demek gülünç olurdu. Gerçi yemeklerin daha çok tutacak parasını da Muhtar verecekti. Hem taksinin hem yemeğin parasını Muhtar'a verdirmek hoş gelmiyordu Zaur'a. Akşam yemeğinin hesabını vermek içinse hiç bir imkanı yoktu. Cebinde topu topu on manat para kalmıştı.” (Rızayev, 1995, s. 101).

Yazar eserin bu bölümünde ekonomik yetersizliğin sıkıntılarına dem vurur. Zaur genç, tahsilli bir gençtir. Fakat hala babasından aldığı paralarla idare eder. Muhtar ise, orta yaşlı ama maddi sıkıntısı olmayan biridir. Zaur, sevdiği kadının yanında bu durumdan rahatsızlık duyar. Zira bütün masrafları Muhtar'ın karşılamasına içerlenir. Anar, dönemin genç neslinin temel problemini bu vesileyle gösterir.

“Çalışmıyor telefonum. Dümen beri çalışmıyor. Herhalde parasını ödemediğim için kestiler. Burda ne duruyoruz, geçsene odaya.” (Rızayev, 1995, s. 138). Faturaların ödenememesi gibi dönemin ekonomik durumunu ifade eden ibarelere de yer verilir.

3.3.29. Kişi Adları

Yazarın bu romanında birçok kişi adlarına yer verdiği görülür. Bu isimlerin bir kısmı gelenekçi ve İslami değerlere uygun isimler iken, bir kısmı da yabancı kökenli isimlerdir. Yazarın dikkat çektiği hususlardan biri de her karaktere verdiği isimlerin anlamlarının o kişilerin yaşantısı ile eşdeğer olmasıdır. Ana karakter olan Zaur isminin

anlamı “ziyaret eden kişi” manasına gelir. Eserde de Zaur, Tahmine için Moskova’ya gider veya evlendiği kadın olan Firengiz ile Dakar’a gider.

“Firengiz çok utangaçtı. Birisi onun hakkında konuşurken kıpkırmızı kızarıyor, yanaklarından buram buram ter akıyordu. Bu bazen Zaur’u asabileştiriyordu. Nedense derhal Firengiz’in ailesi, babası Murtuz, anası Alya ve kardeşi Spartak gelip duruyordu gözlerinin önüne.” (Rızayev, 1995, s. 13).

Yazarın eserde bu tarz isimler kullanması manidardır. Murtuz ve Alya isimleri İslami değerlere uygun isimlerdir. Murtuz ismi Farsça kökenli olup seçilmiş kişi manasına gelir. Alya da Arapça kökenli olup dağ, tepe, yüksek yer manasına gelir. Fakat Spartak’ın Roma’da köleleri ayaklandıran Spartaküs’ün adından esinlenerek konulan bir isim olduğu romanın dipnot kısmında görülür. Yazarın romanda böyle isimler kullanması bahsi geçen isimlerin karakterleriyle alakalıdır. Murtuz kaba ve kibirli biridir. Alya ise bir dağ gibi kendini büyük gösterir ve kendini oldukça beğenir. Spartak ise ortalığı karıştıran kişidir. İsmi ile müsemmadır.

“ ‘- Geçen yıl Londra'dan dönerken Varşova iniş izni vermedi, Prag'a uçmak zorunda kaldık. Bendim, Profesör Speranski idi...’ Behram Zeynalli diyordu bunu.” (Rızayev, 1995, s. 71). Anar Rızayev, eserin bu bölümünde “Profesör Speranski” ismine yer verir. Bu isim Rus kökenli bir isimdir. Ayrıca Rus tarihine bakıldığında Rus reformist devlet adamı olarak Mikhail Speransky görülür. Kendisi I. Aleksandr’ın baş nazırı görevinde bulunmuştur. Ayrıca Tolstoy’un Savaş ve Barış adlı romanının ikinci cildinde de bu isme yer verildiği görülür. Behram ismi ise Farsça kökenli bir isimdir. Geleneklere uygun bir isim olarak değerlendirilir.

3.3.30. Başka Dillerden Sözcükler Kullanma

Azerbaycan toplumu, Sovyet esaretine girdikten sonra kullandığı dil de yozlaşmaya ve etkilenmeye başlar. Coğrafyanın da bir gerçeği olan Rusçayı kullanır. Bu durum edebiyata da sirayet eder. Yazarlar eserlerinde buna dikkat çeker.

“Siyah ceketli kız nöbetçi polise yaklaşarak ona bir kağıt uzattı. “Vat, pajaluysta, spisak akterav, ani seyças proydu” dedi. Sarkık bıyıklı bir oğlan fuyayeye çıktı ve dışardan gelen meşin ceketli, kendisi gibisarkık bıyıklı başka bir genci görüp:

“- Privet, starine” dedi. “Ugosti sigaretoy. Kakiye u tebya?”

“-Bete. Nu kak tebe?”

“- Çto?”

“-Nu, vçera Fellini”

“-Nu, starik, grandiozno. Ya oçumel, starik, stsena v tuneleetoy oba/det mojno.

“- Da, koneçno, starik. No vse je znayeş momoyemu, Fellini ot barokko prişelk rokoko.”

Nedense bu cümle Zaur'a özel bir zevk verdi, kikirdeyip gülmek için kendini zor tuttu. Gözlüklü kız sonunda niyetine ulaştı, telefonda aradığı adamın sesini işitip:

“- İr, eto ya Yul'ka. Bitiy ças torçu z.des ne mogu do tebya dozvonits'ya” (Rızayev, 1995, s. 97-98).

Anar, eserde yabancı kelimelerin varlığına dikkat çeker. Özellikle Rusça olan bu diyalogların varlığı, Azerbaycan topluluğunun Rusçanın esaretine girdiğini gösterir. Her toplum esareti altında olduğu dilden etkilenir ve yazar da coğrafyanın bir gerçeği olarak Rusça kelimeler kullanır. Bu durum sadece dil esareti olan toplumlarda değil, din değiştiren toplumlar için de geçerlidir.

“Muhtar:

“- Şahsen ben biraz et yerim” dedi, garsona baktı.

Podjarku u vas takje vkusno gotovyat, kak prejde?

Garson başıyla tasdik etti.

“Togda davayite nam dve podjarki, he, Zaur?”

”- Olur.”

Muhtar bir hayli meze sipariş etti. “- Yahşı, ne içeceğiz.”

Tahmine:

“- Ne biliyim, siz ne içeceksiniz?’ Muhtar konyak söyledi.

Garson siparişleri yazıp gitti.” (Rızayev, 1995, s. 104).

Rızayev, gidilen bir lokantada garsona Rusça sipariş veren Muhtar'a dikkat çeker. Gittikleri lokanta Moskova'dadır fakat Zaur'a bakarak Rusça yemesini istediği yemeği onaylatması yazar tarafından bir eleştiri konusu olarak düşünülür. Muhtar'ın Zaur'a bakarak Rusça “İki ızgara yiyelim mi?” demesi ile iki Azerbaycan Türkü arasındaki bu anlaşmanın ortaya çıkması, dilin esaret altında olduğunu gösterir.

3.3.31. Gelenek

Azerbaycan edebiyatında geleneğin, Sovyet Rejimi baskısı sebebiyle bir müddet kesintiye uğradığı görülür. Sovyet Birliğinin kuruluşu ve Azerbaycan'ın bu birliğe dahil edilmesi siyasi anlayış ile birlikte edebiyatı da etkiler (Adıgüzel, 2019, s. 9). Yazar Rızayev, gelenekçi bir yazar olduğundan eserde bunu hissettirir.

“Zivergilin Dağlı mahallesinde dede baba evleri vardı. İki katlı evin ikinci katını kiraya vermişlerdi. Birinci katındaki iki odada ise Ziver’in annesi ve bacalarıyla birlikte Mecit’le Ziver, tam bir yıl oturdular. Bir yıl sonra Mecitgiller şehrin merkezinde boşalan evlerden birine göçtüler. Sonraları yanlarındaki iki odayı da evlerine kattılar ve şimdi de burada oturuyorlardı.” (Rızayev, 1995, s. 40).

Türk aile yapısında evliliğin ilk yılında, aile ile birlikte kalınır. Anar da buna dikkat çeker ve geleneği bozamaz. Fakat bu durum genellikle erkeğin ailesi ile olurken, burada kız tarafının ailesiyle kalınması, geleneğin biraz dışına çıkıldığının göstergesidir.

“Bir akşam Ziver hanım söz arasında Zaur’un kooperatif evinin bir iki aya kadar hazır olacağını söyledi. Zaur bu sözün gizli manasını anlıyordu. Evden söz açılınca, ardından evlenme meselesi gelecekti. Zaur, gerçekten şaşılacak iştir diye düşünüyordu. O, iyi biliyordu ki annesi müstakbel geliniyle geçinemeyecek, aralarında kavga dövüş olacak, gelinini incitecekti. Eğer gelin de dilli, açıkğöz olursa sözün altında kalmayacak, cevabını verecek, kavga dövüş arşa kalkacak, dedikodu düşecekti ortalığa. Fakat bütün bunlara rağmen Ziver hanım oğlunu evlendirmeye, kaynana olmaya can atıyordu. Ordan burdan, o yandan bu yandan söz açıyor, filankes oğlunu evlendirdi, fişmankes kızını kocaya verdi, filan için dünür gitmişler diyor, sonra dönüp dolaşıp konuyu Zaur’un evlenmesi meselesine getiriyordu.” (Rızayev, 1995, s. 57-58).

Anar, Zaur ve annesi üzerinden gelenekçi bir aile yapısına sahip olduklarını gösterir. Geleneklere bağlı aile yapılarından evlilik çağına gelen erkek ve kızlar için anne ve babalar mürvetlerini görmek ister. Zaur’un annesi Ziver Hanım da oğulları için bir ev alır ve sıra oğlunun evliliğine gelir. Özellikle evlilik müessesesinden aile büyükleri buna çok önem verir.

“Zaur bütün bu nutka sabırla dayanıyor; bıyıkaltı gülümsüyor, ne evet, ne de hayır diyordu. Ama bu sefer annesinin nutkuna yeni bir cihet ilave olunmuştu. Uzun ve soyut arzuları bu sefer somut bir adla bağlanmıştı. Zaur önce yanlış duyduğunu sandı:

- Ne?’ diye sordu. ‘Hangi Firengiz?’

- Komşumuzun kızını diyorum, Alya’nın kızını. Bu ad, bu teklif o kadar beklenmedikti ki Zaur nerdeyse kendini kaybedecekti:

- O daha çocuktur.

- Ne çocuğu? On dokuz yaşındadır. Fakültede okuyor. Senden topu topu beş yaş küçüktür. Zaten öyle olmalıdır, erkek kadından biraz büyük olmalıdır?

Ziver hanım kendisiyle kocası arasındaki yaş farkını göz önünde tutuyordu. Ziver hanım kocasından sekiz yaş küçüktü.” (Rızayev, 1995, s. 59).

Türk toplum geleneğinde erkek çocuk evlenmek için ailesine bir kız çocuğundan bahsetmemiş ise evlilik çağına gelmiş o erkek için anne devreye girer. Zaur’un da annesi Ziver Hanım, oğluna münasip bir eş bulmak için komşusu olan Alya’nın kızı Firengiz’i layık görür. Zaur, Firengiz’in küçük olduğunu düşünür. Fakat annesi için bu böyle değildir. Zira Zaur’un babası, annesinden sekiz yaş büyüktür.

Ayrıca geleneklere göre erkek evladın kız evlattan büyük olmasının daha münasip olduğu düşünülür. Yazar eserin bu bölümünde Türk aile fertlerinin geleneklere uyduğunu gösterir.

“Lena onun sözünü kesip:

‘- Nu horoşo’ dedi. ‘Ne...’ve okkalı bir küfür savurdu.

Tahmine kendini işitmemeziğe vurdu. Zaur kıpkırmızı kızardı. Muhtar ise yumuşak bir tarzda Lena’dan küfür etmemesini rica etti, çünkü bizlerde kadınların yanında küfür etme adeti yoktur dedi.” (Rızayev, 1995, s. 117).

Yazar Anar, Türk kültür gelenek ve göreneklerine bir kez daha atıfta bulunur. Kadınların olduğu bir mecliste küfür veya kötü söylenmez. Bu yadırganır. Hele ki kadına söylenecek bir kötü söz, ortalığı karıştırır ve istemeyen şeyler yaşanır. Buna ölüm de dâhildir.

“Tepside yağda pişirilmiş yumurta, kahve ve küçük küçük parçalara ayrılmış kelle gend getirmişti. Dün akşam kelle gendleri yoktu. Zaur çay içerken öbür şekerden hoşlanmadığını belirtmişti ve Tahmine sabah erkenden kalkıp dükkâna gitmiş, Zaur uykudan uyanana dek kelle gend alıp küçük küçük doğramıştı. Şimdi Zaur bütün bunları hatırlayıp sonsuz bir mutlulukla kelle gendi ağzına alıyor ve gülümsüyordu.” (Rızayev, 1995, s. 160).

Yazar Rızayev, “Kelle gend” tabiri ile dönemin Azerbaycan toplumunda geleneklerin devam ettiğini gösterir. Kelle gend, kıtlama çay içmek için üretilen ve sonra parçalara ayrılan sert şeker anlamına gelir. Yani bilinen ismiyle küp şekerdir. Azerbaycan’da çay, bizim Doğu Anadolu’da olduğu gibi kıtlama içilir. Bu da geleneğe sahip çıkıldığının göstergesidir.

“-Zaurcuk, biliyor musun, ne kadar isterdim düğünüm olsun. Hem de bizim ata baba adetleriyle. Önce düniür gelsin, olur alsınlar, sonra nişan, sonra düğün. Gelinlik, çalgıcılar, gelin havası, ayna, mumlar...” (Rızayev, 1995, s. 171). Yazar Rızayev, geleneksel Türk toplumunun evlilik aşamasına dikkat çeker. Azerbaycan toplumunda da evlilik aşamasının sıralanışı hususunda okuyucuya bilgi verir.

3.3.32. Geleneğe Karşı Çıkma

Özellikle Çağdaş Azerbaycan edebiyatında yazarlar, eserlerinde geleneğe karşı çıkan tipler yaratır. Buradaki amaç, okuyucuların geleneklerine sahip çıkmaları gerektiridir. Zira yozlaşmış bir toplumun oluşmasına engel olmak isterler.

“Tamam, anladık ey namussuz sırtlan, peki sen yaşlı başlı, hem de evli olarak alttan alttan Tahmine’ye kaş göz ederken bu hangi kanuna kitaba, hangi adet ananeye

uyuyordu, he? Hem de senin memurundu, senin emrindeydi.” Zaur böyle düşündüyse de konuşmadı, mazlum mazlum Dadaş'ın yüzüne bakıyordu. Dadaş ise daha çok coşarak konuşmaya devam ediyordu.” (Rızayev, 1995, s. 52).

Yazar bu bölümde toplumun geleneğine karşı çıktığını gösterir. Dadaş evli ve yaşça büyük bir insandır. Tahmine de Dadaş'ın memuru konumunda çalışmaktaydı. Sonrasında Tahmine işten ayrıldı. Zaur Tahmine'ye ulaşmak için Dadaş'ın yanında alır soluğu. Tahmine de evli bir kadındır. Zaur da Tahmine'ye aşık, genç, cevval bir insandır. Bu durumda herkesin geleneğe karşı çıktığı görülür. Zira Bir yandan evli, yaşlı bir adam olan Dadaş, diğer yandan evli ve güzel bir kadın olan Tahmine ve son olarak bekar ama Tahmine'ye aşık bir adam, yani Zaur. Türk gelenek ve adetlerinde böyle bir durum söz konusu dahi olamaz.

“Ziver hanım; artık koca adamsın, evlenme zamanındır, ne vakte dek bekar gezip duracaksın, bizim de artık yaşımız geçti, baban iki defa kalp krizi geçirdi, beni de bu kahrolasınca astım elden ayaktan düşürdü, reva mıdır bize bu dünyadan içimizde ukde kalarak göçmek, oğlumuzun mürüvvetini görmeden gitmek, biricik yavrumuz için dünür gitmemek, gönülü isteyen, gözü tutan, helal süt emmiş, temiz bir kızın olurunu almamak, düğününde kıvrta kıvrta oynamamak, yüzünden kan fışkıran torunlarımızı atıp tutup oynatmamak ve saire ve benzeri... diye ağzına geleni söylüyordu.

Zaur'a göre boş sözlerdi bunlar, ama annesine, göre değildi. Biz gençliğimizde çok güçlük çektik. Açlığa, yoksulluğa, ihtiyaca, sıkıntıya göğüs gerdik. Ama babanın da, benim de tek arzusu oldu. Biz çektik, bari yavrumuz çekmesin, mutlu olsun, hiç bir şeyden mahrum kalmasın, helal süt emmiş, pak, temiz bir kıza rast gelsin, evlenip çoluk çocuk sahibi olsun, biz de ihtiyar çağımızda bahtiyar olalım, yüreğimiz saadetten büyüyüp dağ kadar olsun, madem o saadet gençliğimizde bize nasip olmadı, bari oğlumuzun, torunlarımızın kısmetine düşsün diye düşündük. Yavrum, canım, bizim mutlu olmamız da sizin mutlu olmanıza bağlıdır.” (Rızayev, 1995, s. 58-59).

Anar Rızayev, dönemin Azerbaycan toplum yapısına da ışık tutan bir bölümü esere yansıtır. Geleneğe bağlı aile yapısı ile geleneğe karşı çıkan, ailesinin isteklerine ve arzularına cevapsız kalan bir genci yani Zaur'u gösterir. Zaur, annesi Ziver Hanımın bütün bu nasihatlerini boş söz olarak görür. Zira kalbinde Tahmine'den başkası yoktur.

3.3.33. Kadının Toplumdaki Yeri

Türk tarihinde kadın, değerli ve yeri doldurulamazdır. Bütün Türk toplumlarında ailenin temeli kadındır. Azerbaycan edebiyatında kadın, önemli bir figürdür. Yazar Anar da bu durumu göz önünde bulundurarak eserlerinde toplum içinde kadının yerine önem verir. Eserde Zaur, görücü usulü ile evelenir. Evlendiği kişi olan Firengiz'in kurban edilmesi kadının o dönemin toplumdaki yerini gösterir.

“- Yeter” dedi. “Ayıptır senin için böyle konuşmak. Onun bunun dedikodularını tekrar etmek yakışmaz sana.”

Herhalde bunu çok sert demişti, çok sinirli demişti. Annesi sanki parmağını dişledi, içgüdüsel olarak öyle bir şey hissetti ki, bu henüz Zaur'un kendisine de malum değildi. O zaman yani Zaur'la Tahmine'nin ilişkileri Zaur'un fikrinde gayri ciddi, basit bir şey olduğu zaman, Ziver hanım kadınlık ve annelik içgüdüleriyle bu ilişkinin ciddiliğini anlamıştı.” (Rızayev, 1995, s. 44).

Zaur'un annesi Ziver Hanım, evli olan Tahmine'nin oğlu ile bu münasebetini bir kadın gözüyle oğluna anlatmaya çalışır. Kadının böyle durumlarda şehirde dedikodu odağı olacağını Zaur'a söyler. Tahmine'ye daha çok zarar vermemesi gerektiğini savunur. Yazar, romanın bu bölümünde kadının her dönemde olduğu gibi bu dönemde de önemli bir yerde olduğunu hatırlatır. Özellikle Evli bir kadının genç ve bekâr bir erkekler ilişkisi, toplum içinde de huzursuzluğa sebebiyet verdiğini anlatmak ister.

“Tahmine:

‘Siz erkekler zaten hiç bir şeyden anlamazsınız bu dünyada’ dedi. Anlamıyorsunuz ki, güzel kadın da milli değerdir. Tıpkı nadir ağaçlar gibi, faydalı buluntular gibi, tarihi abideler gibi.” (Rızayev, 1995, s. 109).

Yazar, buradan hareketle özellikle Türk toplumundaki kadının yerine atıfta bulunur. Bunu yaparken de buluntu ve abide gibi değerlere yer verir. Kadını bir milli değer olarak atfeder. Ayrıca milli değer olarak gören kadını nadir bir ağaca benzetir.

3.3.34. Misafirperverlik

Bütün Türk toplumunda olduğu gibi Azerbaycan toplumunda da misafirperverlik önemli bir yere sahiptir. Misafire verilen değer ve önem, her dönemde varlığını gösterir. Yazar bu gelenekçi tavırla eserlerinde bunu gösterir.

“Ebeveyni evlerini ağır, kaba, koyu kahverengi eski mobilyayla doldurmuştu. (Bu mobilya sonraları yine moda oldu, ama o zamanlar geriliğin, zevksizliğin remzi gibi görünüyordu Zaur'a). Vitrinlerinin üstüne, içine pahalı kapacak yerleştirilmişti. Masanın, hatta piyanonun üstüne de büyük kristal vazolar, reçel kutuları, küllükler dizilmişti. Ebeveyni Hint filmlerinden zevk alıyordu. Babası saatlerce radyosunu kurcalayıp Arap ve İran musikisi dinliyor, kendinden geçerek gözlerini yumuyor, kulağını radyoya dayayıp nasıl derler 'sarhoş oluyor' ve yalnız ara sıra ağzını şapırdatıp “oh, ne kadar güzel!” diyordu. Ebeveyni kalabalık, ihtişamlı meclisler düzenlerdi: Bu meclislerde uzun uzun adamın canını sıkan tatsız, tuzsuz nutuklar atılır, anne babası sanki diken üstünde otururdu. Çünkü misafirlerin oturma yeri ve sırasında yanlışlıklar olabilirdi. Mesela başta oturması gereken misafir daha aşağıda oturabilir, aşağıda oturması gereken başta oturabilir, kimi misafirler unutulabilir, sağlığına kadeh kaldırılmaz veya “şerefe” denilenlerin sırası bozulabilirdi. Kimisinin sağlığına daha önce kadeh kaldırılabilir (hâlbuki onun sırası daha sonraydı), kimisinin sağlığına ise sonra kadeh kaldırılabilirdi (hâlbuki onun sırası daha önceydi). Böyle meclislerde masabeyliğine mahkûm olan mizahtan mahrum biçare, güldürücü ve anlamlı bir söz söylemek için akla kararı seçerdi ve söylediğine de yalnız kendisi gülerdi. Fakat misafirler de bir yerde gülmek gerektiğini düşünürler ve zorla da olsa sırtırlardı. Zaur anne babasının bu hayat sistemini kendi kendine “Müslümanlık” olarak yorumluyordu. Oysa bedbaht Müslümanların ne zamandan beri içki içtikleri ve ne zamandan beri masabeyi seçtikleri konusunda hiç

düşünmemiştir. Bir de hadsiz hesapsız hısım akrabaları vardı ve sık sık onları şereflendiren bu yabancı adamlarla selam kelam etmek, hoş beş edip hal hatır sormak mecburiyeti vardı. Bir de evlerine gelenlerle annesinin sürekli sohbetleri, gıybetleri vardı. Kim nasıl yaşıyor, kim hangi yüksek makamlara tayin edildi ve tabi nasıl tayin edildi, kim kimin adamıdır, kim kimin arkası, dayısıdır, kim kimin hemşerisidir; ya da filankes filankesle geziyor, filankes de filankesle, filankes filan kadar kazanıyor, filankes filan şeyi almış, filankes karısını dövüyor, filankes kocasının başına bin türlü oyun açıyor ve saire...” (Rızayev, 1995, s. 36-37-38).

Yazar Türk kültürüne ait olmayan misafirperverliği karşımıza çıkarır. Böyle ortamların Batı medeniyetinden geldiğini bilir. Zira bu Müslüman yaşantısı değildir. Gıybet, dedikodu bir Müslümana yakışmayan durumlardır. Yazar toplum eleştirisini Batı medeniyeti üzerinden gösterir. Türk misafirperverliğinde kadeh tokuşturmak, gıybet yapmak yoktur.

“Tahmine: ...”

'- Görüyor musun, Medine?' dedi. 'Bilmiyorum Zaur'u kaynanası mı çok seviyor, yoksa başka biri mi? Tam zamanında geldi. O da kavrulmuş kestanenin delisidir.'” (Rızayev, 1995, s. 140). Misafir bütün Türk toplumları için oldukça önem arz eder ve hürmette kusur edilmeden misafirler ağırlanmaya çalışılır. Azerbaycan Türkleri için de misafir oldukça önemlidir. Rızayev, toplumun ilişkilerini ve misafirperverliğini, toplumun sosyal hayat içindeki günlük diyaloglarını, geleneksel ifadelerle misafirin ağırlanışını yansıtır.

3.3.35. Evlilik

Evlenme kültürü, toplumun yaşayış şekline göre değişir. Modernleşen toplumlarda bu kültür, değişimi de beraberinde getirir. Rus baskısının görüldüğü Azerbaycan topraklarında evliliklerde de değişim hakim olur. Dönemin yazar ve şairleri de eserlerinde bu duruma atıfta bulunur. Aşk ve görücü usulü olmak üzere evliliğin iki türü vardır. Eserde Zaur ile Firengiz'in görücü usulü ile evlendiği görülür. Aşk, eserin önemli bir muhtevasıdır fakat aşk evliliği yoktur.

“Özel bir yeteneğe malik olmasa da çalışkanlık, uykusuz geceler ve inat gücüyle üniversiteye girdi, orayı pekiyi dereceyle bitirip St. Petersburg'a yüksek lisansa gitti. 1936'da orda tezini savundu, doktor adayı oldu. Bakü'ye döndü ve hemen o yıl çalıştığı fakültenin daktilo yazıcısı Ziver'le evlendi.” (Rızayev, 1995, s. 39-40).

Zaur'un babası Mecit, evleneceği kadını Rusya'da bulur. Yazar, Azerbaycan toplumunun Rusya'ya bağlı oluşunun bir eleştirisini bu evlilik üzerinden gösterir. Evlilik, insanların geleceğine yön veren bir karardır. Bu

Rusya'dayken verilmesi veya o coğrafyada böyle bir durumun hâsıl olması, Rusya'nın Azerbaycan toplumuna da ne derece etki ettiğinin göstergesidir.

"Bir akşam Ziver hanım söz arasında Zaur'un kooperatif evinin bir iki aya kadar hazır olacağını söyledi. Zaur bu sözün gizli manasını anlıyordu. Evden söz açılınca, ardından evlenme meselesi gelecekti. Zaur, gerçekten şaşılacak iştir diye düşünüyordu. O, iyi biliyordu ki annesi müstakbel geliniyle geçinemeyecek, aralarında kavga dövüş olacak, gelinini incitecekti. Eğer gelin de dilli, açık göz olursa sözün altında kalmayacak, cevabını verecek, kavga dövüş arşa kalkacak, dedikodu düşecekti ortalığa. Fakat bütün bunlara rağmen Ziver hanım oğlunu evlendirmeye, kaynana olmaya can atıyordu. Ordan burdan, o yandan bu yandan söz açıyor, filankes oğlunu evlendirdi, fişmankes kızını kocaya verdi, filan için düğün giymişler diyor, sonra dönüp dolaşıp konuyu Zaur'un evlenmesi meselesine getiriyordu." (Rızayev, 1995, s. 57-58).

Yazar, Türk toplumu aile yapısını özetleyen bir bölüme yer verir. Yaşı gelen Zaur'un evlenmesi için annesi tarafından baskı yapılır. Fakat Zaur da bilir ki evleneceği kadın ile annesi hiç anlaşamayacaktır. Bundan da çekindiği için annesinin bu tavsiyelerine pek kulak asmaz. Zaur için bir kooperatife girilir. Zaur'a ev alınmak istenir. Mevzu bahis ne zaman ki bu kooperatife gelse Zaur bilir ki ardından konu evliliğe gelir. Bundan mütevellit Zaur bu konuları dinlemekten hoşlanmaz.

"Biz boşanmalıyız, Manaş dedi. 'Artık bu şekilde birlikte yaşamak mümkün değil. Benim hâkim bir tanıdığım var, hemen boşar bizi, hiç bir engel çıkarmadan.'" (Rızayev, 1995, s. 131). Yazar, içinde bulunduğu toplumu bütün yönleriyle ele aldığı romanında, evlilik kadar boşanmanın da yaşanabileceği gerçeğini ve bunun toplum tarafından kabul gördüğünü de açık bir şekilde ifade eder.

3.3.36. Ahlak

Bir toplumu gelenek ile birlikte var eden bir diğer unsur ahlaktır. Ahlak, her dönem eserlere konu olur. Yozlaşan toplumun ahlaki açıdan da yozlaştığı eserlerde dile getirilir.

"Kocası evlidir, kocadadır desinler diye, Spartak giyindirmek kuşandırmak için, Muhtar işte yükseltmek için lazımdır ona... Peki sen, sen ne için lazımsın ona be aptal? Gününü gün etmek için, öyle değil mi? Elini sallasa ellisini bulur. Bugün seninle, yarın kim bilir kimle?" (Rızayev, 1995, s. 127).

Ahlaki düzendeki çöküşü anlatan bu cümleler, toplumdaki yozlaşmanın da ifadesi olur. Evlilik düzeni içindeyken bir başkasıyla görüşmenin toplumda nasıl karşılandığı bu cümleler ile açıkça ifade edilir.

"Senin Zoya'yla veya öteki kadınlarla ilişkin... ben onların adım da biliyorum. inan bana, tek kelimeyle bütün bu hıyanetlerinin hiç bir önemi yoktur. Sen nice yıllardan

beri, çoktan beri beni aldatıyorsun.” (Rızayev, 1995, s. 132). Aldatmanın ve aldatılmanın, içinde bulunulan toplumun ahlaki düzenini bozduğu ve bunun toplumlarda görüldüğünü ifade eden Rızayev, birçok kadınla ilişkisi olan Manaf'ı toplumdaki ahlaksız ve evliliğe saygısı olmayan erkek tipinin örneği olarak sunar.

“- Ne olacak? Bu hayâsızın kızı bütün temiz aileleri bozacâk vallahi. Alya diyor ki yine Spaktak'a dadandı. Zavallıya aman vermiyor. Telefon üstüne telefon ediyor. Kaç aydan beri kulağımız biraz rahattı, bilmiyorum kime uymuştu? Spartak'ın yakasından el çekmişti. Alya tabi bunu bana işittiriyor, senin dümenlerinden o da haberdardır. Moskova'da birlikte olduğumuz da biliyor. Şimdi de Moskova'dan dönünce yine Spartak'm boğazına yapıştı diyor. Aman vermiyor. Ha, bir taraftan da kocasından boşanmak istiyor: Herhalde' benim oğluma kança atacak diyor Alya zavallı. Spartak'ın parasına göz dikip temiz aileye yamanmak istiyor.” (Rızayev, 1995, s. 135).

Toplumda birden fazla erkekle münasebeti olan kadınların eleştirisinin yapıldığı bu bölümde, Tahmine, bu tip kadınların örneği olarak sunulur ve özellikle yaşlı kesim tarafından ahlaksızlıkları dile getirilir. Azerbaycan toplumu için bu durum, ağır eleştirilere yol açar.

“- Yavrum' dedi. 'Canını sıkma, kurban oluyum sana. Senin eşin değildi o. Kurban oluyum, o kindir ki sen onu kendine dert ediyorsun, onun yüzünden canını sıkıyorsun. Çıkart at kafandan bunları, kurban olurum sana. Bak sana sarma pişirdim, sabahtan beri açsın, bir lokma yemek ye, gözlerine kurban oluyum.” (Rızayev, 1995, s. 135).

Yazar, olaylar karşısında geleneksel aile yapısını ve annelerin evlatlarına gösterdikleri ilgi ve alakayı ifade eder, bu anlamda toplumdaki geleneksel anne olgusunu romanda Ziver Hanım karakteriyle canlandırılır.

3.3.37. Özgürlük ve Bağımsızlık

Sovyet Rejimi hâkimi altındaki Azerbaycan topraklarında özgürlük ve bağımsızlıktan söz etmek mümkün değildir. Zira siyasi açıdan yasaklanan özgürlük ve bağımsızlık anlayışı, okullarda da yasaklanır hale gelir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra yazarlar da eserlerinde rahatça bu kavramlardan bahsederler.

“İçerişehir hakkında bir film yapmak isterdim' diyordu. 'İçerişehir'in evlerini bilirsiniz. İşte bütün hadiseler bu evlerde, bahçelerde, avlularda, o dar sokaklarda geçerdi. Bitişte ise -bitişini öyle güzel tasavvur ediyorum ki filmin, sık sık rüyama giriyor bu kareler-İçerişehir'in damlarını gösterirdim ve damlardan birinin üstüne kapkara giysili genç ve güzel bir kız çamaşır asar. İpte beyazlar, çarşafklar, yastık kılıfları sallanır. Hepsi de bembeyazdır, rüzgar onları sallar ve siyah giysili kız da bu beyazların arasında bir görünür, bir kaybolur. Gökyüzü açıktır, uzakta masmavi deniz görünür... Bu bir nevi rakstır, beyaz çamaşırların, siyah giysili kızın ve rüzgarın rakstı... Fakat aynı zamanda ipteki beyazlar sanki yelkendir ve bu evler de yelkenli kayıklardır, uzaktaki mavi denizin içinde yüzen kayıklar. Biliyor musunuz, kamerayı öyle bir yere koyardım ki, evlerin damı gemi güvertesine benzerdi ve beyazlar da yelken gibi denizin fonunda görünürdü; hem harici sahnedir bu, hem de sembolik. Biz çoğu zaman yelkenleri çarşafa çeviririz, fakat ben çarşafı yelkene çevirmek istiyorum. Bu sembolün

başka bir manası daha var. Damların üstünde sallanan beyazlar aynı zamanda teslim bayraklarıdır. İçerişehir'in eski evleri modern dozerlere dayanamıyorlar, onlar yıkılmaya, sökülmeğe mahkumdurlar ve teslim bayrağı olarak da damların üstündeki çarşafı, beyazları kaldırırlar.” (Rızayev, 1995, s. 111-112).

Anar Rızayev, eserin bu bölümünde özgürlük ve bağımsızlığı yelkenlere benzettiği beyaz çarşafıarla özdeşleştirir. Ufukta masmavi denizin görülmesi umut veren bir tablo olarak görülür fakat sonrasında modern evlerin, eski evleri yıkmasına sebebiyet verebileceğinden söz edilir. Burada modern evler Sovyet Rejimidir. Eski evler ise Azerbaycan topraklarıdır. Eğer böyle bir durum hasıl olursa özgürlüğün ve bağımsızlığın elden gideceğini söyler. Anar'ın tek umudu gelecek nesildir. Gelecek nesle bir mesaj verir. Özgürlük ve bağımsızlık için beyaz çarşafıarı teslim bayrağı için değil, hürriyet için kaldırmalarını ve asmalarını söyler.

“Saşa, madem öyle, yaşasın güneşli Azerbaycan cumhuriyeti dedi” (Rızayev, 1995, s. 117). Anar Rızayev'in bir Rus aktrisin ağzından Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığını ifade eden bir cümle yazması, bağımsızlığın ve özgürlüğün ne derece elzem bir durum olduğunu okuyucuya aktarmaya çalışır. Zira eserin yazıldığı dönemde Azerbaycan toprakları Sovyet hakimiyeti altında olduğu bir dönemdir. Yazar için Azerbaycan'ın bağımsızlığı her şeyden önce gelir.

3.3.38. Alın Teri ve Emek

Bireyin emeği topluma mal edildikçe anlam kazanmaya başlar. Vatan, içinde emek verenler sayesinde adını duyurur. Böylece çağdaş düzeyde varlığını sürdürmeye devam eder.

“Zaur'un babası, yerbilim-madenbilim profesörü, Mecit Zeynallı ne kazanmışsa alınının teriyle, uzun ve çetin hayat mücadelesi sonucunda kazanmıştı. 1930'lu yıllarda ücra bir dağ köyünden Bakü'ye geldiğinde Mecit Zeynallı'nın yamalı ayakkabısı, bir takım gri pantolon gömleği ve pantolonunun cebinde topu topu üç manatçık parası vardı. Mecit madenlerde işçi olarak çalıştı, istasyonda hamallık yaptı, hatta yemekhanede bir müddet aşçı yardımcılığında bulundu.” (Rızayev, 1995, s. 39).

Anar eserin bu bölümünde zor bir yaşam mücadelesi sonrasında rahata eren bir babanın çektiği zorlukları anlatır. Alın teri ile kazanılan paraya yani helal paraya dikkat çeker. Burada dönemin gençlerine bir tenkit vardır. Zira dönemin gençleri hep babadan gelen parayla zevk ve sefa sürerler. Alın teri ile kazanılan parayı bilmezler. Zaur da o gençlerden biridir.

“Bu evi barkı babanla ben iğneyle kuyu kaza kaza, ne zorluklarla elde ettik biliyor musun? (Rızayev, 1995, s. 128). Dönemin ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda, mal mülk sahibi olmanın ne kadar zor olduğu ve aynı ölçüde kıymetli olduğu ifade edilir. Belli bir birikime sahip olmanın uzun zaman aldığı dönemde, insanlar için alın teri ile emeklerinin karşılığındaki kazançları oldukça değerlidir. Rızayev, ifadeleri ile emeğin ve kazancın toplum için ne kadar önemli olduğunu ifade edilir.

“Peki senin ananın Medine’yi ara bulan Kadın diye suçlamaya ne hakkı ve ne de haddi var? Hayasızlığa bak sen Allah’ım. Niye? Çünkü Medine’nin kocası yok da ondan. Kocası yoksa ona ağzına geleni söylemek mi lazım? Ne yani, Medine’nin neyi eksiktir ondan? Alnının teriyle geçiniyor, yavrusunu büyütüyor. Ben bilmiyordum, meğer senin anan da gençliğinde Medine gibi daktilo memuru olarak çalışmış. Kısacası ananın talihi yaver gitmiş, paralı ve makamlı adamla evlenmiş, ama Medine’nin talihi yaver gitmemiş.” (Rızayev, 1995, s. 207).

Yazar bu bölümde sosyal mesajın yanı sıra kadınların iş hayatında alın teriyle para kazandıklarını okuyucuya sunar. Yazar ayrıca Medine’nin evli olmaması, onun alın teriyle para kazanamayacağı anlamına gelmeyeceğini ifade eder.

3.3.39. Oyunlar

“Zaur televizyonu açtı ve biraz sonra misafirlerin canlı seslerine televizyonun sesi de eklendi. Spor yorumcusu:

“- Voleybolcu kızlarımız sebatla mücadele edip hak ettikleri galibiyeti aldılar” diyordu.” (Rızayev, 1995, s. 72).

Yazar Rızayev, eserde oyun ile alakalı sadece bölümde bahseder. Bir spor müsabakası olan voleybol esere konu olur. Bu müsabakada bir başarı elde edilir. Bahsi geçen müsabakada milli bir galibiyetten söz edilir. Bu bölümde kalabalık bir ortamda herkesin birbiriyle konuştuğu, seslerin birbirine karıştığı ve buna televizyondaki spikerin de eklendiğinden söz edilir.

3.3.40. Ölüm

Ölüm genel olarak eserlerde bekleyişi simgeler. Eserde de ölüm muhtevası bekleyişi ve kadercilik anlayışı ile görülür.

“- Tamam, söylerim ama bir şartla” dedi. “Bu sırrı hiç kimseye vermeyeceksin. Bir sen bileceksin bunu bir de ben. Avucumun içine bak. Bu çizgiyi görüyor musun, işte hurda kesiliyor. Gördün mü?”

“- Evet.”

“Biliyor musun burda kesilen nedir?”

“- Yok.”

“- Bu benim ömrümdür. Kesilmesi de ölüm. Erken ölüm. İhtiyar bir falcı vardı, o bakmıştı falıma, o dedi.” (Rızayev, 1995, s. 32).

Anar ilk kez Tahmine'nin ağzından ölüm muhtevasını işler. Ölümü kadere yorar ve avucundaki çizgilere bakarak erken öleceğini yorumlar. Ölüm Allah'tan gelen ve ansızın olan bir durumdur. Tahmine de bunu beklemektedir.

3.3.41. Asimilasyon

Azerbaycan toplumunun bazı dönemlerde asimile olduğu eserlerde anlaşılır. Yazar ve şairler bu konuya büyük önem verir. Yozlaşan insan tipini en iyi şekilde okuyucunun karşısına çıkarır.

“- Dobny veçer, dorogiye telezritelı” dedi Tahmine.

Zaur irkilip televizyona doğru çevrildi. Herkes kadehini Zaur'a doğru uzatmıştı, herkes kadehini bir bitine vuruyordu, sağ olun, sağ olun deyip içiyordu. Zaur ise bütün meclisi sanki duman içinde görüyordu, bir tek yüz berrakça; açıkça seçiliyordu, Tahmine'nin yüzü. Bu güürültü patırtıda bir tek ses berrak şekilde işitiliyordu, Tahmine'nin sesi.

“-Mı naçınayem programmu azerbaydjanskogo televideniya. Mı privezli Vam iz namego solneçnogo Baku.”

Zaur artık konuşmaların farkında değildi. Tahmine'nin de ne söylediğini iyice kavrayamıyordu, yalnız sesinin ahengini dinliyor ve dudaklarına konan hafif tebessümü görüyordu.” (Rızayev, 1995, s. 74-75).

Sovyet Rejimi başlığı altında bu bölüme yer verilir fakat bir diğer dikkat çeken husus, meclisteki kişilerin asimile olduğu gerçeğidir. Rusça yayın yapan bir kanalın açılması ve herkesin bu dili anlayıp konuşabilmesi, asimile olmuş bir toplumun göstergesi olarak kabul edilir. Dikkat çeken bir diğer nokta, televizyon açıldığında neden bir Azerbaycan kanalının açılmamasıdır? Yazar burada dönemin refah seviyesi yüksek kişilerin milli değerlere pek önem vermediğini göstermek ister.

3.3.42. Sosyal Eleştiri

Çağdaş Azerbaycan dönemi toplumunun belirgin noksanlarından biri asimile ve geleneğe karşı çıkan insan tipidir. Bütün bunlar, dönemin yazar ve şairlerinin kaleminden çıkan eserlerde görülür. Yazar Rızayev de bu duruma dikkat çekerek eserine işler.

“Ebeveyni evlerini ağır, kaba, koyu kahverengi eski mobilyayla doldurmuştu. (Bu mobilya sonraları yine moda oldu, ama o zamanlar geriliğin, zevksizliğin remzi gibi

görünyordu Zaur'a). Vitrinlerinin üstüne, içine pahalı kap kakak yerleştirilmişti. Masanın, hatta piyanonun üstüne de büyük kristal vazolar, reçel kutuları, küllükler dizilmişti. Ebeveyni Hint filmlerinden zevk alıyordu. Babası saatlerce radyosunu kurcalayıp Arap ve İran musikisi dinliyor, kendinden geçerek gözlerini yumuyor, kulağını radyoya dayayıp nasıl derler "sarhoş oluyor" ve yalnız ara sıra ağzını şapırdatıp "oh, ne kadar güzel!" diyordu. Ebeveyni kalabalık, ihtişamlı meclisler düzenlerdi: Bu meclislerde uzun uzun adamın canını sıkan tatsız, tuzsuz nutuklar atılır, anne babası sanki diken üstünde otururdu. Çünkü misafirlerin oturma yeri ve sırasında yanlışlıklar olabilirdi. Mesela başta oturması gereken misafir daha aşağıda oturabilir, aşağıda oturması gereken başta oturabilir, kimi misafirler unutulabilir, sağlığına kadeh kaldırılmaz veya "şerefe" denilenlerin sırası bozulabilirdi. Kimisinin sağlığına daha önce kadeh kaldırılabilir (hâlbuki onun sırası daha sonraydı), kimisinin sağlığına ise sonra kadeh kaldırılabilirdi (hâlbuki onun sırası daha önceydi). Böyle meclislerde masabeyliğine mahkûm olan mizahtan mahrum biçare, güldürücü ve anlamlı bir söz söylemek için akla kararı seçerdi ve söylediğine de yalnız kendisi gülerdi. Fakat misafirler de bir yerde gülmek gerektiğini düşünürler ve zorla da olsa sırıtırırlardı. Zaur anne babasının bu hayat sistemini kendi kendine "Müslümanlık" olarak yorumluyordu. Oysa bedbaht Müslümanların ne zamandan beri içki içtikleri ve ne zamandan beri masabeyi seçtikleri konusunda hiç düşünmemişti." (Rızayev, 1995, s. 36-37).

Yazar Anar, dönemim en büyük sosyal eleştirisini ekonomik durumu iyi olan kesimler üzerinden açık bir şekilde vermektedir. Müslümanlığın gereklerini yerine getirmek yerine asimile olmuş aile yapılarını ve onların yanlış yaşayışlarını gözler önüne serer. Tam bir Batılı tarzda aile yaşamını Müslüman insanların yaşadığını ve bu şekilde kültürümüzü, gelenek ve göreneklerimizi de kaybedeceğimizi gösterir. Rus baskısı öyle bir hal almıştır ki, halkın salonuna kadar girer ve hayat tarzlarını değiştirme noktasına kadar ilerler.

3.3.43. Sovyet Rejimi

Dönemin şartlarına bağlı olarak Sovyet Rejimi baskısı altındaki Azerbaycan topraklarında zuhur eden olaylar eserlerde verilir. Azerbaycanlı aydınlar, Rus baskısı altında olduğu dönemlerde çoğu kez susturulur veya sürgün edilir. Buna bağlı olarak halk da bu baskı neticesinde ya yozlaşır ya da geleneğe karşı çıkar hale gelir.

"Çok uzaklardan bir yerden elektrikli trenin sesi geldi ve bu ses uzun müddet havada kaldı, sonra yavaş yavaş eriyip yitti..." (Rızayev, 1995, s. 30). Anar eserin bu bölümünde Zaur'un Tahmine ile olan konuşması esnasında elektrikli treni Sovyet Rejimine benzetir. Sovyet Rejimi ve baskısı bir gün gitse bile etkisinin hala devam edeceğini ve bu devamlılığının da trenin sesi ile okuyucuya hissettirir.

"Savaş çıktı ve topçu subayı Mecit Zeynallı Kırım'da, Akyar'da yaralandı. Hastanede tedavi olduktan sonra acele Bakü'ye çağrıldı ve bir gurup yerbilimciyle birlikte İran'a gönderildi. Savaşın sonuna dek İran'da kaldı. İran'dan getirdiği şeyler içinde Zaur'un en çok aklında kalan parıltılı ayakkabılar ve türlü renkteki çikolata kutularıydı. Savaşın sonra Mecit Zeynallı doktora yaptı, kürsü başkanı tayin edildi ve Kırmızı Emek Bayrağı madalyasını aldı." (Rızayev, 1995, s. 40).

Yazar, Sovyet Rejiminin baskı altında tuttuğu Azerbaycan topraklarından ve halkından her şekilde yararlandığını bize gösterir. Öyle ki Azerbaycan kökenli bir askerin Sovyet Rejimi için savaştığını ve yaralandığını, sonrasında ise yer adları kısmında belirtildiği gibi Kırmızı Emek Bayrağı aldığı görülür. Yani Sovyetler, Azerbaycan coğrafyasının her kesiminden faydalanır.

“- Dobny veçer, dorogiye telezritelı” dedi Tahmine.

Zaur irkilip televizyona doğru çevrildi. Herkes kadehini Zaur'a doğru uzatmıştı, herkes kadehini bir bitine vuruyordu, sağ olun, sağ olun deyip içiyordu. Zaur ise bütün meclisi sanki duman içinde görüyordu, bir tek yüz berrakça; açıkça seçiliyordu, Tahmine'nin yüzü. Bu gürlüğü patırtıda bir tek ses berrak şekilde işitiliyordu, Tahmine'nin sesi.

“-Mı naçınayem programmu azerbaydjanskogo televideniya. Mı privezli Vam iz namego solneçnogo Baku.”

Zaur artık konuşmaların farkında değildi. Tahmine'nin de ne söylediğini iyice kavrayamıyordu, yalnız sesinin ahengini dinliyor ve dudaklarına konan hafif tebessümü görüyordu.” (Rızayev, 1995, s. 74-75).

Yazar Anar, eserin bu bölümünde bazı Rusça cümlelere yer verir. İlk cümle: “İyi akşamlar sayın seyirciler.” Şeklinde. Tahmine Rus kanalında Bakü programı yapar. İkinci cümle ise: “Şimdi Azerbaycan televizyonunun programına başlıyoruz. Size güneşli Bakü’üzden...” Şeklinde çevrilir. Yazar, Azerbaycan topraklarında bir Rus kanalının izlenmesine dikkat çeker. Dikkat çeken bir diğer husus da meclisteki herkesin pür dikkat Tahmine’yi dinlemesi, yani herkesin Rusçayı anlamasıdır. Sovyet baskısının ne derece etkili olduğunu gösteren bir durum olarak kabul edilir.

“Nereye müracaat edeceğimi bilmiyorum” diyor. “Derdimi Parti Merkez Komitesine mi, yoksa Pravda gazetesine mi yazıyım” diyor. (Rızayev, 1995, s. 134). Pravda, Eski Sovyetler Birliğinde ve Rusya’da yayınlanan günlük gazete ve Sovyetler Birliği döneminde Komünist Parti Merkez Komitesi’nin resmî yayın organıdır. Yazar, romanda yer yer Sovyet rejimine ait unsurların sosyal hayat içindeki yerini anlatan ifadeler yer verir.

“Zaur tezgâhın ardındaki duvara dikti gözlerini. Duvara Ogonyok dergisinden kesilmiş renkli çoğaltımlar, Zeynep Hanlarova’nın ve Müslüm Magomayev’in portreleri, Stalin’in başkumandan kıyafetinde, annesi ve oğluyla birlikte çekilmiş resmi, Neftçi futbol takımının fotoğrafı yapıştırılmıştı. Ayrıca birkaç sinema artistinin resimleri de vardı duvarda.” (Rızayev, 1995, s. 190).

Yazar Anar, dönemin toplumsal hayata dikkat çeker. Sovyet Rejimi baskısı altındaki Azerbaycan topraklarında bir kebabçının duvardaki resminde Stalin’in portresini eleştirir. Bu durum, bağımsızlığa aykırı bir unsurdur. Zira Rus bir liderin

Azerbaycan'da resminin asılması, bağımsızlığa uygun bir durum değildir. Bunun yanında Azerbaycan'a mal olmuş ses sanatçısı Zeynep Hanlarova ve bestekar Müslüm Magomayev'in de portreleri dikkat çeker.

3.3.44. Yazarın Kendini Konu Ettiği Olayları

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı yazarları, eserlerini kaleme alırken kendi hayatlarından kesitleri de eserlerine yansıtırlar. Kendi hayatlarında önem arz eden tarihlere hatıra defteri tutarcasına eserlerinde yer verirler. Bu durum eserin otobiyografik olma özelliğini de gösterir.

“5 Haziran 1965. Bu tarihi kayalara bir yere kazısaydın keşke. Gelecek nesillere yadigar kalırdı.” (Rızayev, 1995, s. 22). Yazar hatıralarını bir tarihçi gibi kaydeder. Ayrıca bu tarih yazarın gençlik dönemine denk gelir. Önemli yerlerde de görev alır. Anar Rızayev, Azerbaycan edebiyatında 1960 nesrinin önde gelen isimlerindendir. Bu tarihlerde eserleri geniş bir okuyucu kitlesine ulaşır. Ayrıca 1960 yılları Azerbaycan tarihi için de oldukça önemlidir. Çünkü Bu tarihten sonra milli uyanış başlar. Bu milli uyanış edebiyata da sirayet eder. Hümanist düşüncelerin etkisiyle lirik eserler verilmeye başlanır.

3.3.45. Türkistan

Dönemin Azerbaycan edebiyatında şair ve yazarlar eserlerinde Türkistan konusunu sıkça ele alırlar. Bu durum bağımsızlık arzusunu güçlendirdiği gibi gelecek nesillere aktarmada da sorumluluk sahibidirler.

“Otelin önündeki okyanus sahili de bir garip görünüyordu... Bütün plaj boyunca belirli aralıklarla direkler dikilmişti. Uzaktan mezarlığa benziyordu bu plaj, aynı boy bostaki asker mezarlığına. Acaba kimleri gömmüşlerdi bu mezarlığa, denizde boğulanları mı? Hayır, bu direkler sınır direkleriydi; pilajın ayrı ayrı bölümlerine, Engor otelinin ayrı ayrı numaralarına, bu numaraların sakinlerine aitti. Sahil karış karış parçalanmış, bölünmüş, pay edilmişti, okyanus ise sınırsızdı, özgürdü...” (Rızayev, 1995, s. 12).

Yazar romanın bu paragrafında kapalı istiare kullanır. Okyanus, Sovyet rejimine benzetilir. Plajdaki belli aralıklarla dikilen direkler de Türkistan'dır yani Türki Cumhuriyetlerdir. Nitekim bu direkler uzaktan mezarlığa da benzetilmiştir. Yani yazar burada Türkistan'ı Sovyetlerin istilasından sonra bir mezarlığa benzetir. Ayrıca sonrasında direklerin sınır direkleri olduğunu belirtmesi de bu durumu okuyucuya biraz daha açık bir şekilde gösterir. Türkistan'ın parçalanması, bölünmesi ve pay

edilmesi plaj direkleriyle tasvir edilir. Asıl özgür olan ise okyanustur, yani Sovyet Rejimidir.

3.3.46. Teşbih

Teşbih kelimesi sözlükte “benzetmek” manasına gelir. Bir belagat ıslahatı olarak, belirli bir maksat için aralarında bir veya daha fazla vasıfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmek şeklinde tanımlanır. (Gür, 2014, s. 156).

“Otelin önündeki okyanus sahili de bir garip görünüyordu... Bütün plaj boyunca belirli aralıklarla direkler dikilmişti. Uzaktan mezarlığa benziyordu bu plaj, aynı boy boştaki asker mezarlığına.” (Rızayev, 1995, s. 12). Yazarın bu tasvirinde plaj direklerini mezarlığa benzettiği görülür. Esasında yazar geçirmiş olduğu zor günleri, yani Sovyet baskısını bir an gözünün önüne getirir. Rusların uyguladığı vahşet, nice gençlerin peşi sıra toprağa verilmesine sebep olur. Bu sebeple plaj direklerinin yan yana olması, ona geçmişte kalan kötü günleri anımsatır.

“Tahmine’nin sevmeleri, sıvazlamaları, beyni dumanlandıran okşamaları, çılgın fisiltıları, söylenmemiş sitemleri... Bir de kapkara, uzun, sık kirpikleri. O kirpikleri sanki kadim bir kitabın ağır kapağını açar gibi kaldırıyordu ve o kirpikleri Tahmine’nin çehresinin tam yarısına gölge salıyordu. Bir defa Zaur içmiş ve sen kirpikleri kaldırırken sanki beşeriyet tarihinde yeni bir sayfa açılıyor, demişti.” (Rızayev, 1995, s. 17).

Burada Tahmine’nin kirpikleri ön plandadır. Kapkara, uzun ve sık olması Zaur’un ona olan aşkına benzetilir. Kapkara olması imkansız ifade eder ve uzun olması da hiç bitmeyecek olmasıdır. Tahmine yakınında değildir ama her zaman rüyasında ve hayalinde vardır. Aşkları öyle eskidir ki kadim bir kitabın kapağını açmaya benzer. Zaur’un gözünde Tahmine’nin kirpikleri açıldığında yeni bir çağa açılır gibidir.

*“Hem visali vurur od canıma, hem hicranı
Bir aceb şe’ m ile düşdü ser-i kârim bu gece.”
(Rızayev, 1995, s. 55).*

Yazar, eserin dördüncü bölümüne yine Fuzuli’nin gazelinden bir beyitle başlar. Beyit, “Hem kavuşması canıma ateş vurur, hem ayrılığı. Bu gece işim bir acayip muma düştü.” şeklinde çevrilir. Divan edebiyatında mum, önemli bir mazmundur. Mum aşkı, bazen de ateş özelliğini simgeler. Muma dokunulduğunda can yakar. Sevgiliden ayrı kalınca da ayrılık can yakar. Burada sevgili anlaşılmaz, acayip bir muma benzetilir. Yazar dördüncü bölüme böyle bir beyitle başlaması, bölümün yine Zaur ve Tahmine

ekseni etrafında döner ve Zaur Tahmine'ye dokunsa da Tahmine'den ayrılrsa da canının yanacağını işaret eder.

“Dün buradaki geçidi kapatmışlardı, şu trafik levhasında sağa dönülmez işareti var, bu kavşakta trafik ışıkları doğru düzgün çalışmıyor, şu virajın ardında çukur var. Bütün bunlar direksiyon arkasına geçen insan için günlük kaygılardır. Tıpkı damlayan damın, harap olmuş su borusunun, kırılmış camın, cıvıldaayan döşemenin ev sahiplerinin günlük kaygıları olduğu gibi. Evine alışan insanın evin içinde karanlıkta yürümesi gibi Zaur da şehrin yollarını, sokaklarını, virajlarını gözü kapalı seçebilir, bulabilir, dönebilirdi. Tabi gözü kapalı sürmüyordu arabayı, dikkatle başka arabaları, yayaları, trafik ışıklarını, trafik polisinin hareketlerini takip ediyordu. Ama şehri avucunun içi gibi tanıdığı için arabayı sürerken belirli bir istikamet hakkında düşünmüyordu. Fikirleri, düşünceleri tamamen başka, farklı meselelere kayıyordu.” (Rızayev, 1995, s. 55).

Zaur yine sosyal yaşamında olduğu gibi yaşadığı şehirdeki her yeri bilir. Yazar benzetme edatlarını kullanarak Zaur'un gözü kapalı olmadığı halde tıpkı ışıkları yanmayan evinde yürür gibi yollarda direksiyon sallayabileceğini ifade eder. Virajın ardında çukurun olması, araba süren kişiler için günlük kaygılar olduğunu söyler. Buna eş değer olarak ev sahiplerinin de günlük kaygılarından bahseder. Su borusunun patlaması, camın kırılması, döşemelerin cıvıldaması gibi. Yazar esasında çok iyi bildiği bir şehirde yolda yürürken veya araba sürerken gözleri yoldadır fakat akli ve fikri başka şeyler üzerine düşünür. Zaur da araba sürerken akli Tahmine'de ve evvelinde Dadaş ile yaptığı münakaşadadır.

“İçerişehir hakkında bir film yapmak isterdim' diyordu. 'İçerişehir'in evlerini bilirsiniz. İşte bütün hadiseler bu evlerde, bahçelerde, avlularda, o dar sokaklarda geçirdi. Bitişte ise -bitişini öyle güzel tasavvur ediyorum ki filmin, sık sık rüyama giriyor bu kareler-İçerişehir'in damlarını gösterirdim ve damlardan birinin üstüne kapkara giysili genç ve güzel bir kız çamaşır asar. İpte beyazlar, çarşafklar, yastık kılıfları sallanır. Hepsi de bembeyazdır, rüzgar onları sallar ve siyah giysili kız da bu beyazların arasında bir görünür, bir kaybolur. Gökyüzü açıktır, uzakta masmavi deniz görünür... Bu bir nevi rakstır, beyaz çamaşırkların, siyah giysili kızın ve rüzgarın rakası... Fakat aynı zamanda ipteki beyazlar sanki yelkendir ve bu evler de yelkenli kayıklardır, uzaktaki mavi denizin içinde yüzen kayıklar. Biliyor musunuz, kamerayı öyle bir yere koyardım ki, evlerin damı gemi güvertesine benzerdi ve beyazlar da yelken gibi denizin fonunda görünürdü; hem harici sahnedir bu, hem de sembolik. Biz çoğu zaman yelkenleri çarşafa çeviririz, fakat ben çarşafkları yelkene çevirmek istiyorum. Bu sembolün başka bir manası daha var. Damların üstünde sallanan beyazlar aynı zamanda teslim bayraklarıdır. İçerişehir'in eski evleri modern dozerlere dayanamıyorlar, onlar yıkılmaya, sökülmeğe mahkumdurlar ve teslim bayrağı olarak da damların üstündeki çarşafkları, beyazları kaldırıyorlar.” (Rızayev, 1995, s. 111-112).

Yönetmen Muhtar, hayalindeki filmin nasıl olacağını bu bölümde anlatır. Filmin adı İçerişehir olması, şehir içinde şehir tasavvur eder. Tıpkı romanın ilk bölümünde Zaur'un uyku içinde uyku yaşaması gibi. Yazar, o bölüme atıfta bulunur. Ayrıca Muhtar filmi yönetmenlik gözüyle anlatırken birçok benzetmeye başvurur. Damlarda iplerin, çarşafkların, yastık kılıflarının asılması, tam da bir Anadolu motifidir. Çamaşırkların hepsi beyaz olması temizliği simgeler. Anadolu insanı hem kalbi hem de

bedeni ile tertemiz insanlardır. Gökyüzünün açık olması ve masmavi denizin görülmesi gelecekle alakalı umudun habercisidir. Yazar, gelecek neslin bu Sovyet Rejiminden kurtulacağını, geleceklerinin bembeyaz çarşaf, masmavi deniz gibi olacağını söyler. Benzetmelerine devam eden Rızayev, çarşafı bir de yelkenlere benzetir. Yelken bağımsızlığa giden bir araç, bir motiftir. Bunun yanı sıra Anar, çarşafı teslim bayrağı olarak de simgeler. Eski evlerin modern evlere dayanamamasından yıkılmaya mahkûm olurlar. Yazar burada geri kalmışlığın kötü sonuçlar doğurabileceğini ifade eder. Döneme ayak uydurulmazsa eski evler gibi kültürlerimiz de eriyip gideceğini söyler. Bu sebeple beyazlık bazen bir kurtuluş, bazen de teslimiyet bayrağıdır.

“Zaur ise küçük kadehini bir kenara koyup büyük bir kadeh aldı, ağzına kadar konyak doldurdu ve bir göz kırpımında başına dikti. İçtikten sonra fikrinde dünyadaki en güzel filmin Tarzan olduğunu söyledi.

Kendi ilkel zevkine, geriliğine, cahilliğine millet güldürmek istiyordu. Fakat aksine Lena, Zaur'un fikrine arka çıktı. Bu görüşe tamamıyla katıldığını söyledi. Tarzan hiç olmazsa sağlam kişidir dedi. Sonra eliyle Zaur'un saçlarını sıvazlayıp:

‘- A vı sami pohoji na Tarzana’ dedi. ‘Takoye je dikoye pervobitnoye suşestvo s lesnim imenem.

Tahmine:

‘- So stepnim-govorili vı dedi.’

Lena da ormanın, ovanın, dağın, bozkırın kısacası hepsinin aynı olduğunu söyledi...” (Rızayev, 1995, s. 120).

Eserin bu sinemaya sohbeti bölümünde Zaur’un sessizliği dikkat çeker. Zaur bir hışımla en sevdiği filmin Tarzan olduğunu söyleyince masadakilerden bir kahkaha beklenir, belki küçümseme mimikleri ve söylemleri beklenir fakat tam tersi olur. Özellikle Lena, Zaur’un fikrine destek verir. Lena Zaur’u Rusça kurduğu bir cümle dikkat çeker. Yazar Anar da bu cümleye dikkat çekmek ister. Çünkü Lena Rusça söylediği yerde şunu ifade eder: “Siz de Tarzan’a benziyorsunuz. Onun gibi ormanla ilgili ad taşıyan vahşi ve ilkel bir varlıksınız.” Bu ifade Rusların umumiyetle Türk coğrafyalarını bu şekilde tanıtır. Türki Cumhuriyetleri vahşi ve ilkel olarak görülür. Yazar Anar da bunu eserinde gösterir.

*“Ey meh, benimle dostlarım düşman eyledin
Düşman hem eylemez bu işi kim, sen eyledin.”*

(Rızayev, 1995, s. 154).

Yazar onuncu bölümün giriş beyti olarak sevgiliye bir sitem ile başlar. Beyitte: “Ey ay (sevgili)! Dostlarımı benimle düşman ettin. Senin yaptığın bu işi düşman bile yapmaz.” der. Beyitte geçen ay, yüzü ay gibi parlak olan sevgili yerine kullanılmıştır. Şair burada Teşbih sanatının içerisine giren açık istiareyi kullanır. Ayrıca beyitte dost ile düşman ifadesiyle tezat yaptığı görülür. Yazar Anar’ın sitem dolu bir benzetme beyti ile giriş yapması, bölümün ilerleyen kısımları için okuyucuya birtakım ip uçları verir. Ayrıca yazarın Divan edebiyatına ne derece hâkim olduğu da görülür. Zira beyitler üzerinde bölüm ile alakalı süreci okuyucuya hissettirir.

3.3.47. Tutsaklık

Azerbaycan toplumu bağımsızlığını kazanmadan önce tutsak bir hayat yaşar. Bu dönemde her alanda kısıtlamalar olduğu gibi edebiyatta da bir takım kısıtlamalar görülür. Dolayısıyla şair ve yazarlar bu dönemde eserlerinde açık bir şekilde bu konuyu işleyemezler. Sonrasında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan toplumu şair ve yazarları bağımsızlık, tutsaklık, gelenek gibi unsurları eserlerine yer vermeye başlarlar.

“Zaur ise şimdi hiçbir azatlığa, özgürlüğe hazır değildi, hiçbir azatlık, hiçbir özgürlük istemiyordu. Yalnız bir tek şey istiyordu; uykudan uyanmak. En zoru göz kapaklarını kaldırmak, gözünü açmaktı. Biraz gayret etti, güç bela göz kapaklarını açtı, ama bu da rüyaydı. Rüyada gayret etmişti, rüyada açmıştı gözlerini. Bunu anlayıp bir daha gayret etti ve bu sefer gerçekten uyandı. Bir an, ayıldıktan, uyandıktan sonra bir an ona öyle geldi ki, bu odada, Afrika’nın kokusunun sindiği bu otel odasında başka bir koku, Tahmine’nin kokusu vardı hâlâ. Şimdi canını kurtardığı rüya girdabının cazibesi kalbini tamamen doldurmuştu. Fakat Zaur bu hislerden kurtulmak gerektiğini biliyordu. Rahat ve kaygısız yaşamak için bütün bunları ebediyen içinden irak tutmalıydı ve bu geceyi de sakin geçirmek istiyorsa şimdi kalkıp giyinmeli, odadan çıkıp aşağı inmeli, düşüncelerini uzaklaştırıp odasına dönmeliydi. Ancak bundan sonra sakin sakin uzanıp yatabilirdi.” (Rızayev, 1995, s. 17).

Yazar burada Zaur’un uykuya yani Tahmine’ye tutsaklığına dem vurur. Rüyadan uyanmak ister fakat bunu bir türlü başaramaz. Bu durum esasında Zaur üzerinden Sovyet Rejimi altında tutsak bir şekilde yaşayan Türk devletlerini kasteder. Bu tutsaklığı rüya üzerinden bizlere sunar. Bu durumdan kurtulmak için ise ayağa kalkmalı ve bu tutsaklıktan kurtulmak gerektiğini söyler. Ancak bu şekilde rahat bir şekilde yatılabileceğini ifade eder.

3.3.48. Kaçış

Postmodern romanın özelliklerinden biri, kişilerin yaşadığı toplum hayatından kurtulma isteği olmasıdır. Dönemin insanlarında, yaşadığı topraklardan kaçmak

suretiyle başka bir yerde hayat kurma isteği cereyen eder. Dönemin yazar ve şairleri de bu durumu eserlerine işler.

“*Gariptir, Ziver hanım Firengiz’in bütün meziyetlerini birer birer saydıkça gayri ihtiyari Tahmine gelip durdu Zaur’un gözlerinin önünde ve Zaur şu anda Tahmine’ye telefon etmek, onunla görüşmek isteğini güçlkle firenliyordu.*” (Rızayev, 1995, s. 60). Yazar, Zaur’un annesinin bu baskılarından kurtulmak için Tahmine’ye telefon etmek, sesini duymak, biraz olsun içini ferahlatmak istediğini belirtir. Zira bu bir kaçıştır. Zaur, Tahmine’den başkasını istemez, ondan başkasını düşünemez. Zaur, Tahmine’yi aramak ister fakat ne diyeceğini, ne soracağını bilemez ve kendini frenler.

“- Hoşça kal, Zaurcuk. Bol bol mutluluk arzuluyorum sana.

“-Sana da iyi yolculuklar" dedi Zaur. “Kaç günlüğüne gidiyorsun?”

“- Üç gün için” dedi ve sükunet çöktü ortalığa. Anlaşılan busükunet anından düşünüp taşınyordu Tahmine. Desin miydi, demesin miydi? Nihayet karar verip yavaş sesle (yanında birisi vardı herhalde, onun için yavaş söyledi bunu), fisiltıyla ilave etti: “Sen de uç gel Moskova’ya Zaurcuk. Tamam, ben gittim, hoşça kal şimdilik.” Sonra ahizeden kesik kesik sinyaller duyuldu. Zaur Tahmine’nin son teklifi hakkında düşünüyordu. Tahmine gerçekten böyle mi söylemişti? Son görüşmelerinde artık ayrılmamız kararına vardktan sonra, yayınevinde,Dadaş’ın ağır işleyen şubesinden kaçıp, hay huyly sinirli, daima hareketli ve koşuşturmacada olan televizyon dünyasına düştükten sonra; yeni dostları, tanıdıklarıyla birlikte Moskova’ya uçarken Zaur’a ardından gelmeyi teklif et miydi? Evet, Zaur yanılmıyordu, açıkça şöyle demişti Tahmine:

“- Zaurcuk, uç gel Moskova'ya!”

“-Kimdi o.” Mutfaktan annesinin sesi geldi.

“-Hiç” dedi. “Bir tanıdığımdı.” (Rızayev, 1995, s. 65).

Zaur için bu beklenmedik bir tekliftir. Moskova’nın dönemin gençleri için âşıkların da yeri olması, Zaur’u gitmek için fazlasıyla cezbeder. Yazar, bu sefer Moskova’yı bir kaçış yeri olarak gösterir. Özellikle âşıkların kaçış yeridir. Anar, eserin dördüncü bölümünü bu şekilde sonlandırması, diğer bölümler için merak unsuru uyandırır.

SONUÇ

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı yazarlarından olan Anar Rızayev tarafından 1974-1978 yılları arasında kaleme alınan ve 1981 yılında Bakü'de Yazıcı Yayınevi tarafından yayımlanan “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” adlı roman, çalışmamızın merkezinde incelemeye tâbi tutulmuştur. 1960-1980 yılları Azerbaycan edebiyatında yenileşmenin başlangıcı olarak kabul görür. Bu dönem yazar ve şairleri kendilerinden evvel eserler kaleme alan sanatçılardan farklı muhteva ve şekil unsurları yaratır. Modernleşmenin hayatın tüm unsurlarını hızla değiştiren bir yapıya sahip olması Azerbaycan edebiyatında da karşılık bulur. Bu karşılığın bir sonucu olarak edebiyat ürünleri, toplumsal olandan bireysel olana doğru bir geçiş süreci içinde tanımlanır. Bu geçiş sürecinde daha çok öyküleriyle tanınan Anar, romanlarıyla da ön plana çıkar. Kendisinden sonra gelen kuşakları yenilikçi edebiyat fikriyle tesiri altına alır. Bahsedilen bu tesir onun eserlerindeki ferdi duygular, bireyin iç sıkıntıları ile ilişkilidir. Toplumsal olandan bireysel olana doğru ilerleyen bu süreçte edebiyat ürünleri de aynı geçişi yaşar. Anar eserlerinde bireysel unsurları merkez konuma yerleştirir. Bu tarihsel süreç içinde modern roman özelliklerini taşıyan “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” romanı muhtevası esas alınarak incelememizin konusu olmuştur.

Anar'ın “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” adlı romanı on dokuz bölümden oluşmaktadır. Her bölümü ayrı ayrı incelediğimiz bu romanda zaman en önemli unsurdur. Eserde modernist roman özelliği olan zaman karmaşası görülmektedir. Anar, Azerbaycan edebiyatında kendisine kadar süregelen alışılmış zaman kavramını bir kenara bırakıp zamanı farklı açıdan yansıtmaktadır. Romanın ilk bölümünde ana karakter olan Zaur, eşi Firengiz'le balayındayken, ilerleyen bölümlerde Zaur'un bekarlık dönemlerine rastlarız. Anar'ın zaman hakkındaki felsefi düşüncelerini eserin kahramanları da tasavvur etmektedir. Romanda dikkat çeken bir diğer husus, her bölümün bir Fuzuli epigrafi ile başlamasıdır. Beyitlerdeki anlama baktığımızda bölümün içeriği ile uyduğu görülmektedir. Ayrıca bu durum, Anar'ın geleneksel şiire hakim olduğunu da göstermektedir. Anar bu romanda bireyin iç dünyasından ve bilinçaltını da konu edinir. Bu durum özellikle ana karakter olan Zaur'un Tahmine'ye olan aşkı üzerinden görülmektedir. Romanda eylemden ziyade kişilerin iç dünyasını ve psikolojik sorunlarını görmekteyiz. Anar'ın “Beş Mertebeli

Evin Altıncı Mertebesi” romanında ana karakter Zaur’un geleneklere karşı çıktığını da görmekteyiz. Bu durum, Azerbaycan edebiyatı romanlarında 1960’lı yıllardan sonra karşımıza çıkan bir unsurdur. Anar bu romanda bireyin iç dünyasını ön planda tutarken üstü kapalı Sovyet Rejimi baskısını da eleştirmektedir. Anar eserde milli değerlere de vurgu yapmaktadır. Bunu da üstü kapalı yapmaktadır. Zira her alanda olduğu gibi Azerbaycan edebiyatı da Sovyet Rejimi baskısı altındadır. Ana karakter Zaur’un Moskova’da bir dost meclisinde Azerbaycan pılavını savunması bu duruma örnek teşkil eder.

Yukarıda bahsedilen özelliklerden dolayı Anar’ın “Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi” adlı romanı hem milli değerler hem de bireyin iç dünyası açısından anlatışı gelecek nesillere öncülük etmiştir.

KAYNAKÇA

- RIZAYEV, A. (2009). *21. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı..* Bakü: Nurlar.
- AÇIKKAYA, S. (2010). Çarlık Rusyası Hakimiyetinde Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(28), 412.
- ADIGOZALOVA, U. (2019). *Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Sorunları -Beş Katlı Evin Altıncı Katı-*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- ADIGÜZEL, S. (2019). Azerbaycan Edebiyatında Postmodernist-Yeni Tarihselci Yaklaşımın Romanı: KAFA. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* , 9.
- BURAN A, ALKAYA E, (1999). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Elazığ: TİSAV Elazığ Şubesi.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh.
- ANAR. Seçilmiş Eserleri*. (2004). Bakü: Lider Neşriyyat Yayınları.
- ARMAOĞLU, F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Kronik Yayınları.
- ASLAN, İ. (2015). Postmodernizm'e Kısa Bir Bakış Ve Nisyan'ın Postmodernizm Odağında İncelenmesi. *Mavi Yeşil Dergisi*, 4.
- AYTAÇ, P. D. (1990). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- BAYKARA, H. (1975). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*. İstanbul: Azerbaycan Halk Yayınları.
- BAYRAM, Ö. (2005). Anadolu Sahasında Azerbaycanlı Şairler. *Qafqaz Üniversitesi*(15), 82-93.
- BİRİCİK, K. (2017). Postmodern Edebiyatın “Ne”Liği. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 44.
- BURAN, A., & ALKAYA, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1976). *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

- CANIYEVA, U. (2007). *Muasır Azerbaycan Edebiyatı* (Cilt 1). Bakü: Bakü Üniversitesi Neşriyatı.
- CEBECİ, R. (2019, Temmuz). Azerbaycan Kadın Şairlerinden Hurşidbanu Nateva'nın Şiirlerinin Dil, Üslup ve Muhteva Yönünden İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Karabük*. Karabük.
- DEMİR, F. (2013). Postmoderen Romanda İnsanın Konumu. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 614.
- DİLÇİN, C. (20019). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLESUN, B. (2013). Türk Roman ve Hikayesi Üzerine. *Türk Bilgi*, 2.
- ERGİN, M. (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- ERGÜN, M. (1997). Azerbaycan Eğitim Sistemi. *Eğitim Yönetimi*, 499-500.
- EROL, A. (2011, 4 13). Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes'alesi. 1072. İzmir, Türkiye: Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
- GÖKÇEN, P. D. (2018, ŞUBAT 25). <http://www.hazimgokcen.net/turk-sanat-muzigi/segah-makami/>. <http://www.hazimgokcen.net/turk-sanat-muzigi/segah-makami/>. adresinden alındı
- GÖMEÇ, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜR, S. (2014). Kâdî Beyzâvî Tefsirinde Teşbih Sanatı. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 156.
- HEŞİMOVA, T. (2018). Bağımsızlık Döneminde Azerbaycan ve Özbekistan Şiirinin Ortak Özellikleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 266-277.
- KAFKASYALI, A. (2006). XIX. ve XX. Yüzyıl Siyasi ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(25), 184.
- KARABURGU, D. O. (2008). *Postmodern Anlatılarda Zaman*. Hece .
- KARAKAŞ, D. Ş. (1996). 20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 310.
- KOÇ, E. (2018, Haziran). Çarlık Dönemi Azerbaycan Matbuatı Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*(60), 183-184.
- KORKMAZ, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.

- KURAT, A. N. (1993). *Rusya Tarihi* (Cilt 3). Ankara: TTK Yayınları.
- KURNAZ, C. (2010). Vuslat Yolculuğu. *International Periodical For the Languages, Literature*, 454.
- MORKOÇ, A. (2016). Anar'ın "Ben, Sen, O Ve Telefon" Hikayesinde Görmeden Sevmek ve Kimlik Çatışması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 92.
- QASIMOV, H. (2007). *Müasir Azərbaycan Ədəbiyyatı*. Bakü: Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
- NAĞIYEVA, N. (2006). *Çağdaş Azərbaycan Yazarlarında Anar'ın Romancılığı Üzerine Bir İnceleme*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- OKUMUŞ, S. (2002). *Modern Azərbaycan Edebiyatı* (Cilt 19). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- OKUMUŞ, S. (2002). *Modern Azərbaycan Edebiyatı* (Cilt 19). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÖZKAN, F. (2017). Türk Dünyasının Gök Kubbesinde Bir Yıldız: Anar. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 589.
- ÖZKAN, N. (1997). *Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- PERİLİOĞLU, E. (2006). *Türkiye Tüekçesi ile Azeri Türkçesindeki Ortak Kelimlerde Anlam Değişmeleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- PIRVERDİOĞLU, A. (2001). *Hakani-i Şirvani'nin "Tuhfetü'l-Irakeyn" ve Yusuf Nabî'nin "Tuhfetü'l-Harameyn" Eserlerinin Bazı Ortak Özellikleri*. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- PIRVERDİOĞLU, A. (2002). *Azerbaycan Divan Edebiyatı* (Cilt 19). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- RESULZADE, M. E. (1991). *Çağdaş Azərbaycan Tarihi*. Bakü: Gençlik Yayınları.
- RIZAYEV, A. (1995). *Beş Katli Evin Altıncı Katı Romanı*. İstanbul: Ötüken.
- SARAY, M. (1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- SARAY, M. (2000). *Gaspralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARITAŞ, M. K.-U. (2018). Postmodern Bir Roman İncelemesi: Galîz Kahraman. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3.

- SELÇUK, D. B. (2007). Fuzûlî’de Melâmet Kavramı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 497.
- SOLTANOVA, L. (2014). *20. Yüzyılda Liberal Düşünce ve Azerbaycan Edebiyatı*. Konya: Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü.
- SÜLEYMANLI, E. (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*. İstanbul: Ötüken.
- SÜLEYMANOV, A. (2009). Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 8.
- TARLAN, P. D. (2017). *Fuzuli Divanı Şerhi*. İstanbul: Akçağ.
- UĞUR, A. (2015). *Anlatıcılar Tipolojisi ve Anar Rızayev'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- UYGUR, E. (2001). Sovyetler Döneminde Azerbaycan Toplumunun Yeniden Yapılanmasında Edebiyat Adamlarının Rolü. *Türk Yurdu Dergisi*(287), 100.
- UYGUR, E. (2002). *Cafer Cabbarlı'nın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ramazan Kaplan)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YİĞİT, A. (1996). *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*. Elazığ: TİSAV Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ferhat İMER, 15.01.1992 tarihinde Siirt'e doğdu. Lise öğrenimini 2010 yılında Siirt Selami Değer Lisesi'nde tamamladı. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (KBÜ TÖMER)'nde çalışmaya başladı. 2017 yılında Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde bir yıl Cezayir'de Türkçe Öğretmeni olarak görev yaptı. Yüksek Lisans eğitimine 2018 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında başlamıştır. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (KBÜ TÖMER)'nde tekrar çalışmaya başladı. Orta derecede İngilizce ve Arapça bilmektedir.